MEGYER JÓZSEF

TOSZKÁNA ÚTJAIN

TOSZKÁNA ÚTJAIN

MEGYER JÓZSEF

TOSZKÁNA ÚTJAIN

A MAGAM MÓDJÁN

NÁPOLY 1970

Minden jog a szerzőé

INDUSTRIA TIPOGRAFICA ARTISTICA
Figurai al Grande Archivio, 30 - Napoli

BEVEZETŐ

Firenzével méltánytalanul bánik az utazó. Aki északról ereszkedik lefelé, Velence rabja lesz. A kőcsipkés homlokzatok, a lagúnák, gondolák, holdfényes esték szállják meg képzeletét, s mikor elhagyja a hangulatos színfalakat, már Rómával van tele a lelke.

Az útikönyvében is azt látja, hogy Firenze — már ami történeti benne —, mindössze egy kilométer átmérőjű kör. Úgy gondolja, hogy egy nap elegendő neki, annál is inkább, mert a város csupa képtár meg egyéb múzeum. Kering a dóm meg a Battistero körül, pompás levelezőlapokat vesz, s többre nem is nagyon gondol, mert hiszen «annyit» tud Firenzéről. Valóban sokat hallott róla, de felfedezte-e, hogy Athén meg a régi Róma után ez a város járult hozzá legtöbbel kultúránkhoz. Mikor a görög kultúra már felszívódott, s Róma megszűnt újat adni, itt kezdődött valami, ami művészetben, irodalomban, gondolkodásmódban, államvezetésben újabb alapokat rakott le a jövendő számára. Egyéniségei nem váltak olyan mértékben morális közkinccsé, mint a nagy görögök vagy rómaiak, de műveikben még közelebb

kerültek hozzánk, hiszen a humánumon kívül a Krisztussal kezdődő lelkivilág is ihlette őket. — Maga Firenze sokat ad ebből a gondolkodva járó idegennek, a többi toszkán város pedig a friss felfedezés örömét tartogatja azok számára, akik nem csupán a turisták országútját járják.

ÉSZAK ÉS DÉL

Nápolyból érkeztem Firenzébe. Nem is jöttem, hanem menekültem. A hangoskodó, szemetelő, fákat, szobrokat, műemlékeket rongáló városból, a csend, nyugalom és szemlélődés városába. Ideje volt, húsvét hete után jártunk, s Nápolyban minél nagyobb az ünnep, annál nagyobb a zaj, mely Istent is csak hangszórók bömbölésével és petárdák ablakreszkettető durrogásával tudja tisztelni.

A Dél és Észak közti különbséget a vonaton is átéltem. Ünnep után lévén szinte az egész vonat *prenotato* volt, azaz előre foglalt. A fülkében egyelőre csak ketten ültünk, egy *signorina* meg én. A másik négy hely gazdája még nem jelentkezett. Kint a folyosón zsúfoltan álltak az utasok sóvár tekintetet vetve az üres helyek felé. Végre egy úr betört a fülkénkbe és egy helyet elfoglalt, mondva, hogy a hiányzók úgysem fognak jelentkezni, mert « Nápolyban minden lehetséges », lévén a nápolyiak ilyenek meg olyanok.

A *signorina* kikérte magának, hogy városát meg népét egy északi — mert a méltatlankodó úr arezzói, tehát toszkán volt —, leszólja, sőt cigány fajtának minősítse. Szó szót követett, minek az lett a következménye, hogy mindkettő megsértődött, s többé nem szóltak egymáshoz. De az arezzói úrnak lett igaza, mert ketten maradtunk volna a fülkében, ha a milánóiak, toszkánok meg torinóiak nem foglalják el a feleslegesen előjegyzett helyeket.

Azután elindultunk és én Róma után az átalakuló tájat figyeltem: a Tiberist meg a réteken legelésző nyájakat. Az elfekvő nap a juhok bolyhos hátát világította meg fehéres glóriolába burkolva a lassan mozgó állatokat.

A Tiberis után új folyó jelentkezik, mely együtt halad velünk, s a távolsággal medre, sodra, vize is növekszik: ez az Arno, a toszkánok folyója. Távolban, közelben hegyen épült városok, s síkságon szétszórva fehér házak, körülöttük fák, de most már több a ciprus, mint a fenyő. Közelebb húzódnak a hegyek, sűrűsödnek a kertes házak s a távolban megjelenik a piros cserepes kupola: ez már Firenze.

Az utcák nyitotta réseken beláthatok a városba: ez a dóm, az a Giotto-féle *Campanile*, a S. Lorenzo, a Palazzo Vecchio. Milyen ismerősek! Metszetek meg akvarellek évszázadok óta változatlan modelljei. Kevés rajtuk a szín, vonalaik kemények, de mégis nincsenek poézis és hangulat nélkül.

Kis poggyászommal megyek a szállásom felé. Mindenütt tisztaság, az úttesten, járdákon nem hever szemét, nincs hangos beszéd, árusok kiáltozásai. Ez nem keleti város. Üdvözlöm az ismerős épületeket, de mintha mindegyik kiugró, nagy ereszes ház ismerősöm lenne.

Elszórakozom s egy kis utca torkolatánál lelépek az úttestre a piros lámpa előtt. A résen álló rendőr a sípjába fúj. Nekem szól a figyelmeztetés. S minthogy a rend éber őre közel áll hozzám, odaszólok neki: *Scusi, vengo da Napoli!* — Bocsásson meg, Nápolyból jövök! — Ezt ő úgy is értheti, hogy

nápolyi vagyok, tehát nem szoktam hozzá a fegyelemhez. A rendőr elérti a tréfát, elmosolyodik, és legyint a kezével, mintha azt mondaná: Ezen nem lehet segíteni, épp azért, mert nápolyi.

Megyek tovább a szürke, komoly, de méltóságos, úri világról beszélő épületek közt. Élvezem őket, mintha egy szép képeskönyvet forgatnék, mely itt maradt a tizenharmadik, tizennegyedik, tizenötödik, tizenhatodik századból. A következő napokban majd jobban belelapozgatok.

FIRENZE: A VÁROS SZÍVE

Reggel harangszóra ébredek, zengése erős, érces, mély. Rendjén van az ébresztő ilyetén módja, mert zarándoklással kezdem Firenze bejárását: az első utam oda vezet, ahonnan a harang szava száll felém, Keresztelő Szent János kápolnájához, a Battisteróhoz.

Kitekintek az ablakomból, két-három emeletes házak változatos tetőmozaikja. Valamikor ilyenek fölött szállt tova a Giotto-féle torony harangszava.

Az út paloták között vezet a Battistero felé. Most nem fontos, kinek a nevét viselik, mind a régi Firenze báját jelentik nekem.

Betérek egy patikába venni valamit. Igazi patika, és nem modern gyógyszertár skatulyák végtelen soraival. A polcokon csillogó fajánsz tégelyek, rajtuk szavak titokzatos rövidítésekkel. Vitrinben nyitott füveskönyv színes ábrával, lombik állványon a másik

oldalon. Aesculapius-fej a *Laboratorium* felírású ajtó fölött. A szokott skatulyarengeteget elrejtve tartja a pápaszemes öreg patikus. Nem is titkolom előtte, hogy jól érzem magam a környezetben. Mondja, hogy neki is kedvére való a százados holmi, de alig téved be valaki, aki ezt észreveszi.

A patika szomszédságában bélyeget vásárlok. A trafikosné olyan kedvesen szolgál ki, mintha régi ismerősök volnánk. Kezdek felmelegedni Firenzében.

Az utca végén feltűnik a *Battistero*. Megkopott, patinás, nemes. A szeretet rakta össze az egykori római település maradványaiból ezt az ereklyének szánt templomot. Dante így dédelgeti: *bel San Giovanni*, a szép Szent János temploma (Inf. XIX. 17). Már akkor is szép volt, pedig a három híres kapuja közül még egyik sem létezett.

Tömeg előtte, a két Ghiberti-kapu előtt. Főleg a dómmal szembenéző oldal kapujának van közönsége. Ez a Porta del Paradiso. Michelangelo ajándékozta meg ezzel a névvel a két kapuszárnyat. Friss aranyozás ragyog a mozgalmas jeleneteken, s ahogy a napfény elárasztja a sugárzó csoportokat, azt hihetné a szemlélő, hogy odabenn még egy szebb világ tárul eléje: maga a paradicsom.

Bent félhomályból bontakoznak ki a részletek: a római időkből való padló, oszlopok, Donatello Magdolnája, a kupola mozaikja.

Dantét itt keresztelték, s ő maga gyakran járt ide, hiszen az ő idejében — s nem először a templom történetében — a Battistero a város dómja is volt,

mert a későbbi hatalmas székesegyház csak akkor kezdett kinőni a földből.

Láthatta a mennyezet mozaikját, a nagy Krisztuskép körül a másvilág jeleneteit, különösen a pokol lakóinak sorsát, a Lucifer szájában rángó elkárhozottat.

A *dóm* óriási, üres, rideg, kongó, inkább reneszánsz, mint gót alkotás, mely a térhatással akar leigázni. Sétával ér fel benne megtalálni a látnivalót.

A híres *Pietà* voltaképp hulladék Michelangelo műhelyéből, félbemaradt remek, mely nem tetszett a mesternek és kalapácsot emelt rá. Ma áhítatos tömeg állja körül, mert elsősorban ehhez a tajtéksárgára érett márványdarabhoz zarándokolnak, akik a dómot belülről is látni akarják.

Krisztus összeomló, megviselt testét hárman tartják: Nikodémus, Mária Magdolna és a Megváltó anyja. A hűséges ember arcán kegyelet, Magdolna arcán a michelangelói női alakok erős vonásai, de legmegragadóbb maga az Anya, akinek fájdalma a nyers, kidolgozatlan márvány fátyola alatt maradt.

A szobor törött karját összerakta a tanítvány keze, de az ütés nyomai látszanak. Az idegenvezető szavainak nyomán odatapad a látogatók szeme, alig veszik észre az összeroppanó törzs tökéletes megmunkálását. Ha befejezi, talán ez lett volna Michelangelo « legmodernebb » műve a kurtára sikerült márványtömbbe belekényszerítve.

Profán tárgyú képek is kerültek a dómba, pl. lovaskapitányok, *condottiere*-k képmásai. De van egy

kép, amely előtt megállhatnának a cél nélkül kerengő csoportok. — A babérkoszorús Dante áll a freskó középpontjában papi talárszerű piros köpenyben, kezében a nyitott Commedia. A háttérben a purgatórium hegye, jobbra tőle a pokol kapuja az elkárhozottakkal, és balra Firenze tornyai. Nap helyett a nyitott könyvből árad fény a városra.

Benézek a sekrestyébe. Mi visz oda? Ma csak intarziás szekrények állnak ott, de 1487 április 26-án ide menekült Lorenzo Medici Firenze kényura a Pazzi-féle összeesküvés elől, míg testvére, Giuliano a gyilkosok áldozata lett. A vér nemcsak a palotákban és a keskeny utcaszögleteken folyt Firenze múltjában, a tőr az oltárok közelében is dolgozott.

Körüljárom a templomot, mely mintha arra való volna, hogy Brunelleschi hatalmas és hegyként a földre nehezedő kupoláját tartsa. A piros borítású kupola valóban nem « lebeg » Firenze fölött. Talán erre vezethető vissza Michelangelo állítólagos kijelentése Rómába indulása előtt: « Megcsinállak, de szebben ». Fehér márvány sétáló-galériája is lett volna a kupolának, de éppen csak elkezdték; abbamaradt Michelangelo kritikája révén. Tücsökjárdának nevezte a fehér gallér apró oszlopos szalagját.

A kupola lámpása a San Giovanni lámpásának utánzata, de míg amaz édes, filigrán és aranygombja alatt zöld palástot visel, ez itt nagy méretei miatt nem tud versenyezni a keresztelőkápolna lanternájának kecsességével.

Járok a katedrális elterpeszkedő tömbje körül, de nem annyira a mindig azonos motívumokat ismét-

lő márványfalakat nézem, hanem a tér apró palotáit. Két-három emelet magasak, címerek a falakon, kevés változtatással is egyénies homlokzatúak, ereszük előreugró. Egyikükben itt mellettem Donatello műhelye működött. A stílusos házak a benyíló utcákban is folytatódnak. Sehol hangulatrontó építkezés, sehol hulló vakolat, mindenütt gondos javítások: jelenbe átmentett múlt.

Betérek a dóm-múzeum épületébe. Hétszáz év alatt becses « kiselejtezett » holmi gyűlt itt össze a megváltoztatott homlokzatról, a megviselt szobrokból meg a templom belsejéből.

VIII. Bonifác, aki miatt Dante száműzetésbe kényszerült, trónuson ül áldást osztó pózban. Arca komoly, sima, szinte gyermekded. Fején felmagasodó, kerek bóbitában végződő sajátos tiara. Ki gondolná, hogy Dante poklában a simoniások közt fejjel lefelé fordulva ég egy keskeny tüzes sírban? (Inf. XIX. 46-117).

Leülök Luca della Robbia és Donatello kórus korlátai előtt. Mindkettő éneklő gyermekcsoportokat ábrázol. Angyali kórusok.

Luca della Robbia csoportja zsoltárt énekel. Lassan, méltósággal ejtik a szót. Sehol köztük eltorzult vonások, erőltetett magas *cé*-k.

Donatello puttói a tobzódó öröm kifejezői. Gyermeki ártatlan bacchanália tomboló jelenetének vagyunk tanúi.

A dóm régi homlokzatát a XIX. században erősen módosították. A homlokzat megviselt próféta szobrai

is idekerültek a múzeumba. Így szemtől-szembe állhatok Donatello kopasz Habakuk prófétájával meg a keserű arcú Izaiással. Elnézni való arcok, rájuk van vésve a próféta sors. Csak egy Jónás hiányzik a sorból, akiről Babits *Jónás*-a óta nekünk is van « donatellói » elképzelésünk.

Rejtett szépségre is akadok a múzeum tárgyai között: Madonna karján a kis Jézussal. Kedves gyermek, finom lelkületű nő. Rózsaszínbe játszik a dombormű márványa, lehelletfinom a kidolgozás. A Madonnát nézve ismerőseim között keresem a mását. Kihez hasonlít? Vagy kinek a számára készülhetett? Kik élvezték otthonukban a márványkép szépségét? — És a mű alkotója? Talán nem is fontos: Lapo Portigiani.

Fáradt vagyok, kint a téren betérek egy bárba egy csésze kávéra. A reggeli trafikosné meg a gyógyszerész után ismét az az érzésem, hogy nem is üzletben, hanem ismerősök körében vagyok. Ezek a firenzeiek jómodorukkal többet adnak, mint amit a pénzemért várhatnék.

Megkerülve a templom széleshátú szentélyét, megjelenik a tér mélyén a *Giotto tornya.* Micsoda világraszóló remek volna ez a templom tömb, ha minden részletében ilyen kecsesnek, arányosnak sikerült volna, mint ez a torony. V. Károly olyan szépnek találta, hogy szerinte valamiképp rejtve kellene tartani, s csak néha mutogatni, hogy közömbössé ne váljanak vele szemben az emberek.

Állok és nézem a földből az ég felé szökkenő csodát. Giotto csak alig a harmadát láthatta megvalósulva, de az egészet ő gondolta el a finom ablakokkal, a szerencsés arányokkal tarkabarkaság nélkül. Közben elfordulok másfelé, de a templom hosszan elnyúló tömbjéről csak vissza-visszatér a tekintetem rá. Ez több, mint a Ghiberti pompás kapuja. Nem lehet betelni vele, mint ahogy megunhatatlan egy szép melódia vagy egy ritka ihletű vers.

A templomnak ezen az oldalán kedves zugok is vannak. Két kis terecske alacsony, középkori házakkal, zöldvendéglővel, falba helyezett angyali üdvözlettel.

Cseperegni kezd az eső s befejezem sétámat. A Loggia del Bigallo eresze alá vonulok, ahonnan még egyszer élvezhetem a Battistero, a dóm és a torony együttesét. De maga a loggia is takaros hely, gótreneszánsz ívekkel lezárt szoba nagyságú helyiség, amit a XIV. században építettek. Ide rakták le a talált gyermekeket meg a jó emberek szeretetében bízva itt hagyták nem kívánt csecsemőiket a leányanyák. Luxus keretül szolgált ez a szép hely az emberi nyomoruság és tragikus sorsok történetéhez.

Mögötte az irgalmas konfraternitás háza ma is megvan. Tetőgerince fölé a szomszédos épület kiugró eresze nyúlik. Hosszú sorban galambok ülnek most rajta: az eső elől menekültek oda. Nekem azonban ebben a pillanatban azoknak a jó embereknek visszajáró szellemét képviselik, akik századokkal ezelőtt elhagyott emberi csemetéket fogadtak házukba.

A PALAZZO VECCHIO KÖRÜL

A firenzei vargák utcájának (Via dei Calzaiuoli) sorsát felvitte az Isten, luxus utca lett belőle. Jobban örülnék, ha keskeny sikátoron patinás házak között indulhatnék a Signoria tere felé. De egy útkereszteződés mégis megállít. *Via degli Speziali,* olvasom a jobb oldali sarkon a táblát, gyógyszerészek utcája. No lámcsak, ugyan mi lehetett itt valamikor? Dante is ebbe a céhbe íratta be a nevét.

A másik oldalon keskeny utcába látok be: ez amolyan nekem való köz, négy méter széles, alig félméteres járdaszegéllyel. *Corso,* mondja a márványtábla fölöttem. Tehát ezen a keskeny sávon futottak a berber mének a S. Maria Novella felé az évente megismétlődő versenyeken. Itt a házak is régiek, középkori toronyház is akad nyers kőfalakkal.

Betérek az utcába. Amit itt keresek, az a Portinari-palota volna, vagyis Beatrice családjának otthona. — Megkéstem néhány évszázaddal. Csak márványtábla hirdeti, hogy hol állt a ház. A helyére került újabb épület is négyszáz esztendős palota, de nincs benne semmi, ami Beatrice emlékét idézné. Egyik termében Odisszeusz története van megfestve sok jelenetben. Nem klasszikus ízű sorozat. Piktora Rubenset utánozza, de úgy, mintha ószövetségi történetet adna elő.

Innen egy megtörő sikátoron kell átmennem, és az *Alighierik* háza előtt állok. A keskeny köz itt hangulatos szögletté szélesedik. A ház a bejárat felől

egyemeletes, az Alighieri nevet viselő utca felől kétemeletes, fala nyers kő, alacsony homlokzata előtt örökzöld enyhíti a kő rideg hatását.

Márványtábla figyelmeztet a hely fontosságára, s a sarkon túl egy Dante-idézet igyekszik hitelesíteni a hagyományt: *Io fui nato e cresciuto sopra il bel fiume d'Arno e la gran villa* (Inf. XXIII. 94-95). « Itt születtem és növekedtem a nagy városban a szép Arno folyónál ».

Az Alighierik otthona mellett egy toronyház. A helynek hangulata van. Itt könnyű idézni Dantét, itt csengésük van a terzináknak; a környezet visszavisz a XIII. századba.

Fiatalember közeledik felém, a Beatricejével érkezik. Megállnak, egy pillantást vetnek a házra, és mennek tovább. Ők Dante nélkül is a *paradiso*-ban élnek, s mindenképpem a *vita nuova* küszöbén állnak.

A szomszédos öreg házban az Alighieri utca felől kis vendéglő van a «Casa di Dante»-hoz címezve. Jó lehet, el is jönnék ide, ha nem várna rám házigazdáim ebédje a piaristák kollégiumában.

Nem sietek tovább a kis negyed keskeny utcáiból. Egyik sikátorból a Palazzo Vecchio tornyára látok, máshol rögtönzött kispiac, csemegeboltok kirakatában ízes falatok. De aztán kijutok ismét a vargák utcájára, s előttem áll az *Orsanmichele* tömbje.

A különös épület első pillanatra zömök, széles toronyháznak látszik. Elemezhetetlen, mint maga a neve is, amelyet így kellene írni: *chiesa di S. Michele*

in Orto, vagyis Szt. Mihály temploma. (A VIII. században valóban állt ezen a helyen egy Szt. Mihálynak szentelt kápolna). Az *orto* szó a helyiség eredeti céljára utal. Ti. a gazdag gót ívekkel bezárt hely gabonapiacnak épült, de később az íveket befalazták, s a gabonatároló az első, majd a második emeletre költözött. A város tárolta itt a gabonáját ínséges időkre is számítva.

Lent a gót ívek csipkedíszeit színes ablakmozaikkal fedték, s a templommá vált helyiség éke Orcagna mester baldachinja lett. A mester és legényei az ötvösök aprólékosságával dolgoztak úgy, hogy a részletek tanulmányozása órákig eltartana, s a sötét teremben nehezen is menne.

A baldachin alól a Madonna meg a Gyermek arca világít felém, s az anya ruhája meg a háttér pirosa lángol az égő gyertyák fényében.

Az egykori gabonaraktár emeletein sem szűnt meg az élet, mert a silók helyén a Dante-Társaság rendezkedett be. De már az 1300-as években is tartottak itt Dante-olvasásokat, sőt az Orsanmichele kapitánya kegydíjat is fizetett Dante leányának Boccaccio közbenjárására.

Az Orsanmichele sarkától kezdve azután a nézelődők és járókelők tömege egyre sűrűsödik, sodróvá válik. Még pár lépés, és kibukkanok a Signoria palotájának terére. Hirtelen eláraszt a jóleső napfény. Első pillanatra nem is a Palazzo Vecchio fölém magasodó tömege ragad meg, hanem a teret benépesítő

sok szobron felejtem a szemem. Csak árnyvonalakat látok a tűző napfényben. Egy felemelt kar levágott fejet tart: ez a Perseus; egy női kar emelkedik a magasba: ez a Polissena elrablása; egy lebegő bunkó készül lesujtani: ott Herkules küzd Nesszusszal. Arrébb nők igyekeznek kibontakozni ismeretlen férfiak nem kívánt öleléséből: azok a szabin hegyek elrablott leányai. Aztán három fehér márvány óriást látok a Palazzo közelében: az egyik Ammannati esetlen Neptunusa a nimfái között, a másik Michelangelo Dávidjának kópiája, a harmadik gigászra senki sem vet ügyet.

Legnagyobb közönsége a galamb etető gyerekeknek van. A kukoricát áruló ember mutatja, hogy a felemelt karra hogyan kell csalogatni a galambokat; a jelenetet azután a papa mint firenzei emléket a fényképezőgép kattanásával megörökíti.— Néhányan a kövezetbe erősített korong előtt állnak, mellyel a város Savonarola máglyájának helyét jelölte meg.

Én felpillantok a sziklapalota elegáns tornyára, mely már nem is lehetne karcsúbb, s aztán belépek az épületbe, melynek kapuja fölött Krisztus-monogram van e szavakkal: *Rex regum et Dominus dominantium* — Királyok királya és minden uralkodók ura; Medici Cosimo akarta így 1551-ben.

Járom az irdatlan épület helyiségeit, emeleteit. Hivatali szobák, hatalmas termek után zegzugos folyosók vezetnek egy intim lakosztályba, ahol szőnyegek, finom butorok, szép festmények között magánéletet is lehetett élni. Toledói Eleonórának, I. Cosimo feleségének otthona volt ez.

A nagy tanácsteremben Savonarola beszélt; a bíráskodás termében Krisztus-monogram alatt az írás: *Sol iustitiae;* a kivezető ajtón intarziás munka: Dante és Petrarca alakja.

Sétám során eljutok Macchiavelli dolgozószobájába is; ő tudvalevőleg a köztársaság kancellárja volt. Szobra állványon és ismert arcképe a falon. Rókaarc, előreálló arccsontok, bennülő apró szemek. Látszólag nem intelligens arc, de feledhetetlen.

Kijutok az épület nagy kerengőjére a torony tövébe. Innen még kétszáz lépcsőfok a harangokig! Megtegyem? Ne tegyem? Mégiscsak megteszem, a kilátás megéri, meghát elmegyek az *alberghetto,* a vendégszobának nevezett siralomház ajtaja előtt is, ahol Savonarola meg két rendtársa utolsó napjaikat töltötték. A szoba ajtaja zárva van, s így még csak a falakat sem láthatom, amelyek közül utolsó útjára indult az erkölcsi lazaság ellen küzdő dominikánus barát, de fent a mellvédes tetőről a kilátás páratlan. — A város apró piros tetők zárt mezeje, amelyből csak a jól ismert tornyok emelkednek ki. Közel van a túlsó parton S. Miniato, s ellátok Fiesoléig, de a távoli dombok fehér villái is idevilágítanak. Mögöttük az Appenninek, áprilisban is hó csillámlik rajtuk.

Távozás előtt lent a jegyváltó helyen a kirakott levelezőlapokat nézegetem. Közben segítek egy-egy turistának is, ha a csak olaszul beszélő jegyárusító szavait nem képes megérteni, vagy nehezen megy az elszámolás a lapokkal. Majd érkezik egy atyafi, aki

tízlírásokkal akarná kiegyenlíteni a belépőjegy árát. Nem boldogulnak vele semmiféle « kultúr » nyelven. A munkás vagy földműves külsejű ember aztán türelmét veszti, és egy olyan szót mond, amit a körülállók közül csak én érthetek meg. A hazai tájakon lehet ezt a szót hallani, de a szótáraink közül is csak a hétkötetes Magyar Értelmező Szótár tartalmazza. A továbbiakban azután már könnyen megértjük egymást. Honfitársam csoporttal érkezett, de a téren elvált a karavántól, mert a többiek az Uffizibe mentek, márpedig a *pikturák* az én emberemet nem nagyon érdeklik. Honfitársamnak érthető okokból kevés pénz csörgött a zsebében, ezért én fizettem ki helyette a belépőjegyet, s kívántam, hogy útjuk alatt megszorult helyzetben még máskor is találjon tolmácsot.

UFFIZI

A világ egyik legszebb képgyűjteményének ilyen rideg neve van: *Uffizi*, hivatalok palotája. Mert a ház valóban erre a célra épült, a Palazzo Vecchio folytatásának. Ez lett volna a Palazzo Nuovo; törvényszékek, levéltárak, adóhivatal és hasonló a városháza árnyékában élő intézmények költöztek volna bele. Az első traktusa már meg is volt, mikor Giorgio Vasari a hosszan elnyúló kettős szárnyú épületet tervezte. Ez volt a *Zecca*, a pénzverő. Innen indultak útjukra a firenzei *fiorino*-k, a forintok, a liliomos aranytallérok.

Amíg a képtár kapuját megnyitják, végigsétálok az épület párhuzamosan futó két szárnya előtt. Nincs rajtuk sok néznivaló, de a firenzeiek pompás ötlettel tették érdekessé az ívek és oszlopok hosszú sorát. Az oszlopok fölötti fülkékben a jeles toszkán férfiak szobrait helyezték el: írók, szobrászok, ötvösök, építők, festők, jogászok, államférfiak, természettudósok szobrai alkotják ezt a pantheont. Aki nem tudná, innen megtanulhatja, hogy toszkán föld szülötte Benvenuto Cellini, Michelangelo, Dante, Petrarca, Boccaccio, Leonardo da Vinci, Donatello, Giotto, Nicola Pisano, Andrea Orcagna, Lorenzo il Magnifico, Galilei, Macchiavelli. A többit hagyom, a megfelelő tudományágak tartják számon a nevüket.

A két párhuzamos szárny közös rövid homlokzata az Arnóra néz. Visszatekintve a keskeny rést alkotó folyosó végén a Palazzo Vecchio homlokzata és tornya látszik. Vasari mesteri ötlete volt ez a beállítás. Sehonnan nem mutatkozik ilyen karcsúnak és magasnak a világ leghíresebb városháztornya.

Tíz órakor nyitják a képtár kapuját. Kicsit későn, kényelmesen ahhoz mérten, hogy ezernyi kép várja a magas emeleten a látogatót. De a múzeum urai jól számítanak. Tudják, hogy a látogatók zöme hamar belefárad a nézésbe, csak az bírja, aki nem akar mindent megnézni, s csupán « ismerősöket » jön látogatni.

A kapu előtt csoportosulunk, hogy a jegyváltáson minél előbb átessünk. Türelmesen várakozunk. Az órámat nézem: még két perc. A mellettem álló német úr is az órájára pillant és megértően rámmosolyog,

mintha cinkosok volnánk. Bízik az örök pontosságában, mindjárt megnyílik számunkra a legszebb élvezetek kapuja.

Aztán járjuk a rengeteg lépcsőt, Vasari mester nem takarékoskodott velük.

Kavargás *Cimabue* és *Giotto* Madonnája előtt. A képek hatása erős, senki sem tétlen. Vannak, akik néma szemlélővé válnak, mások lapoznak a könyvükben, csak az amerikai nők károgása rontja a hangulatot. Nem tudom, mit látnak a képeken, nincs arcukon semmi megilletődés. De voltaképp nem is kell ezt a két remeket nagyon elemezni és kommentálni: az égi öröm sugárzik az aranyos hátterekből és a könnyedén elhajló arcokból. Ezen a két képen úgy látunk meg valamit a mennyországból, mint ahogy a kortárs Dante nyelve hitelesen tud róla beszélni.

Simone Martini Angyali Üdvözletén társalgás folyik a leszálló angyal és a Szűz közt. Az angyal most érkezett, még ruhája is lebben, de máris szállnak ajkáról az *Ave Maria* arannyal festett betűi. Virágkoszorú a fején, lomb a kezében. A Szüzet olvasás, imádság közben lepte meg. Ujját a könyv lapjai közt tartja, zavartan pillant hátra, mintha tudná, hogy rövid az üzenet és bele kell törődnie a jövőjébe.

Hányszor és hányan megfestették ezt a jelenetet! Hányszor vésték kőbe, foglalták zene vagy vers hangulatába, s hányszor villan elénk egy-egy *Ave* elmondásakor! Ez a téma minden igazi művészt «ájtatos» mesterré tesz.

Paolo Uccello különös képe más hangulatba ragad. Ő nem a lelkiséget fedezi fel vagy ünnepli, hanem élvezi a távlat, a harmadik dimenzió hatását. Mintha visszaestünk volna időben, mikor csataképét nézzük. A nagy tablón lovak, lándzsák, katonák minden helyzetben. A testes lovak idomai simák, gömbölyűek, mintha esztergályos műhelyéből kerültek volna ki. Izomzat játéka sehol, de élve-holtan, mindenféle helyzetben, szögben, rövidülésben mutatkoznak. S míg előttünk zajlik a csata, a háttérben agarászat folyik: kutyák, vadak, vadászok, egymás mögé sorakozó halmok a harmadik dimenzió, a távlat szolgálatában. A nagy Medici Lőrinc élvezni tudta a képet, palotája egyik szobájának dísze volt a *tanulmány.*

Piero della Francesca az urbinói hercegi pár arcképében a legjellegzetesebb profil képet festi meg. Az öregedő nő és a parancsolásnak élő férfi arca jobban leköti figyelmünket, mint sok mozgalmas jelenet. A két fej két karakterkép. Valószínűnek tartjuk azt is, hogy a nyerges orrú hercegnek valóban négy szemölcs volt a bal orcáján. A nő ruházata óarany tónusú, a férfién a meleg piros szín uralkodik. A háttérnek festett kristálytiszta táj egy másik remekmű.

Fra Filippo Lippi imádkozó Madonnája a legátszellemültebb és legédesebb arc, ami a múzeumban található. Az arcél finom; maga elé néz, keze gyermeke előtt összetéve, fején könnyű csipkedísz. Előtte állva minden nézö arca elsimul, derűssé, békéssé válik. Fiatal lányok, mint csodára néznek rá. Talán

a lelkükben élő női ideálra ismernek benne. Még a miniszoknyások is.

Botticelli Primavera-ja megsáppadt. Reflektorok fényében készült színes felvételek alapján sugarasabbnak képzeljük a pogány életörömet ünneplő jelenetet. Nincs nap a képen, s mintha köd lebegne a sötét lombok előtt mozgó mitológiai személyek körül. A *cicerone* szava még cseng, de hallgatói értetlenül állnak a reneszánsz élőkép csoda előtt.

Pár lépéssel odébb a *Vénusz születése.* A pogány életszemlélet egyik legpoétikusabb témája, de a törékeny testű istennő halvány mosolyában az elmúlás tudata is bujkál.

E két nagy képpel szemben a tragikus végű mester egy harmadik munkája: a *Királyok imádása.* Voltaképp mecénásainak, a Medicieknek családi portrégyűjteménye ez, de a mester magát is odafestette a csoport szélére. Felénk fordul, a két másik képe felé, amelyekben kora életérzését fejezi ki.

Filippino Lippi önarcképe világos tónusú vázlat. Olasz művészfej tele érdeklődéssel, mely mindenben mindig meglátja a szépet és jellegzeteset. Mindennap elnézném: életkedvet ad.

Közelében a fiatalabb Lippi egy másik kisméretű gyors vázlata: *Öregember képmása.* Talán házbelije volt az öreg, aki egy pillanatra benézett a műtermébe. Ráncok, mosoly, élénk szemek, sapka a fején mélyen lehúzva, pereme még a fülét is legörbíti. Semmit nem igazított magán az öreg. Az élet valósága beszél a képről.

Nem tudok betelni *Perugino* egy kisebb méretű arcképével: Francesco delle Opere. — Jól táplált fiatalos arc, kereskedő vagy iparos típus. Kezében pergamentekercset tart, rajta ez a két szó: Timete Deum! — legyetek istenfélők! — Ki volt ez az ember? Mi a titka ennek a képnek, amelyen nem is látszik, hogy « festve van »? A válasz talán egyetlen szóval megadható: tökéletes.

Tőlem jobbra egy másik kép, női mellkép. Perugino egyik tanítványa festette: Raffaello Santi. Elisabetta Gonzaga hercegnő szembenéző arca van a táblára festve. Hogyan lopta oda a vászonra vagy táblára a festő azt a fátyolos, mélabús tekintetet?

Aki ezeket a képeket jól megnézi, sokat megbocsát az olaszoknak. Legalábbis az én türelmetlenségem és kritizáló hajlamom minden képtárlátogatás után lecsitul.

A múzeum első szárnyának végeztével megpihenek az Arnóra néző ablakoknál. Lent a víz, szemben a dombos túlsó oldalon ciprusok sorai.

Aztán folytatom a sétát és leülök egy *Raffaello*-sorozat elé. X. Leó két kardinálissal, a pintyőkés Madonna, II. Gyula pápa és a festő önarcképe vannak előttem.

Milyen megnyugvás a szemet jártatni egyikről a másikra! Harmónia, természetesség, emberméltóság. Ezek a képek « lettek », nem is festették őket. És milyen lágyak, melegek a ruhák piros színei! — A szomszéd falon helyezték el *Michelangelo* Szent Családját, a csupa izom családot. Ebben a teremben

kedvezőtlen a szomszédság, mit Michelangelónak is meg kell fizetnie.

Tiziano a földi gyönyörűség festője. Két heverő Vénusza van itt a gyűjteményben, az egyik az Urbinói Vénusz. Amit a költők a női testről elmondtak, itt van ezen a képen. A szomszédos Flórában is ez a varázs bimbózik.

Az olasz képek derűje után szinte értetlenül állok meg néhány Rembrandt előtt. Most távol került tőlem a szép rembrandti öregkor, az érett aranyban elmosódó arcok. Az övé a múlt, a Fra Filippiké, Peruginóké, Raffaellóké, Tizianóké a jelen, a fiatalság, mely ébreszt és éleszt és nem a múltba hív merengeni.

Három óra alatt nagy tömeg hömpölygött végig a képtár termein. Sokan találomra álltak meg itt-ott. Én is mennyit hagytam el a javából, még ismerősöket is! Csak a kedvenceimről mondhattam valamit.

BARGELLO

A Palazzo Vecchio oldalszárnya mellett haladok; csak most látom, milyen nagy az épület, több részből összetoldott. Századról-századra bővítették. Egyik ilyen toldaléka Savonarola tanácsára készült, amikor még a város jótevő szellemének és lelkiismeretének tekintették.

Levegős térre érek, paloták, apró házak rajta meg két torony a közelben. Az egyik a Bargellóhoz tar-

tozik, kicsinyben, nyers kövekből összerakva a Campanile testvére, a másik a Badia Fiorentina karcsú gót harangtornya.

A térnek, amelyen reneszánsz palotán és barokk homlokzaton kívül még egyemeletes házacska is akad, különös neve van: Piazza S. Firenze. Nono, mondja a tájékozatlan, hát még ilyen szent is létezik? Hát ilyen szent nincs, és nem is a firenzeiek gőgje teremtette az esetleges legendás alakot, hanem téves olvasás. S. Fiorenzo vértanúnak volt itt temploma, ennek a szentnek neve romlott a nép ajkán a ma is használatos S. Firenze alakra.

A *Bargello*-nak nevezett erőd-palota még a Palazzo Vecchiónál is régebbi múltra néz vissza. A város kapitánya lakott itt, aztán a polgármestere, majd a rendőrség költözött a falai közé, s ahol rendőrség van, ott börtön is van, kínzókamrák, vallató helyiségek is akadnak, és a siralomház sem hiányozhat. No, majd meglátjuk, csak tartsunk rendet.

Jelenleg a Bargello múzeum: szobor, műtárgy és majolika gyűjtemény. Mindebből a termés legjavát tartalmazza, elsősorban azt, amit Verrocchio, Benedetto da Maiano, Donatello, Michelangelo és a Della Robbia család tagjai alkottak.

Nem is kell ezeket a mesterdarabokat keresgélni, mert mindjárt a belépésnél Michelangelo kisebb Dávidja fogad. Befejezetlen mű, a végső csiszolás elmaradt, csak a testtartás tökéletessége született meg az érdes márványban.

De a beáradó közönség nem ennél a fehér márványtömbnél állapodik meg, hanem a hatalmas ágyú-

csőhöz lép, amely inkább ötvösművészeti remek, mint félelmetes fegyver. Van rajta Medici címer, két kölyök oroszlán; hátul Szent Pál feje. És domborműben a kor mindennemű fegyvere rákerült a cső felületére. Bizonyára díszbe öltözött katonák sürögtek-forogtak körülötte, ha ugyan valaha is használták hadi célra.

Különös, hogy nem vet senki ügyet Benvenuto Cellini Cosimo hercegére. Ércember kemény vonásokkal, parancsoló szemekkel, kérlelhetetlen ajakkal. Aki a mellvértjén el akar igazodni, a mitológiához kell értenie. Nem szobrász, hanem a részletekben elveszőő, cizelláló ötvösmester műve. Ennek a szobornak még a lelke is ércből van.

Michelangelo részeg Bacchusa először közömbösen hagy, amolyan klasszicizáló műnek érzem. De körüljárva felfedezem, hogy szép és eredeti. Nem is számít, hogy honnan nézem, mindenféleképpen friss a benyomás. A néző így fogalmazhatja meg magának a szobor keltette érdeklődés eredményét: az emberi test szépnek van teremtve.

A mester Brutus mellszobra szerényen egy sarokba került, pedig talán ez a legérdekesebb darab a teremben. A félrevetett arcból energia és elhatározó készség árad, s a hatást fokozza, hogy a márvány nincs lecsiszolva; a szobor « beretválatlan ». Igen, ilyennek kellett lennie Brutusnak. Amit róla tudunk, az benne van ebben a márványfejben.

Kilépek a palota udvarára. No, urias. Izmos ívek alól nézem a címerekkel borított magas falakat. Fent

az emeleten nyitott folyosó, párkányán bronz páva sétál. Százados hangulata van a helynek; szinte várjuk, hogy a felvezető lépcsősor végén megjelenik a ház ura és utasítást ad lovászainak a nyergelésre. A kovácsoltvas karikák is ott vannak a falban a lovak kikötésére.

Donatello Szt. Györgyét jó volt idehozni az Orsanmichele külső faláról. Ott az idő tönkretette volna. A fiatal arcról csodálatos intelligencia sugároz. A küzdelemre váró harcos pózában áll. Ez az egész, de művész volt, aki ezt a pózt megtalálta.

A mester Szt. Jánosa csupa ideg élő márvány. Mintha vér folyna a szobor ereiben. Aszkéta alak, de nem böjtölésben elkínzott jelenség.

Még a tájékozatlanok is megállnak Donatello színezett terrakotta szobra előtt, mely Niccolò da Uzzano-t ábrázolja. A már elfeledett firenzei polgár arca mindenütt ismerős, ahol a művészet érdekli az embereket. Nem szép az arc, de az alacsony homlok, a nagy szemek, az erős száj és az eredeti fejtartás feledhetetlen: felülmúlja a viaszmúzeumok «élethű» bábuit. Ez remekmű: élet van benne.

Értékben és híresség̈ben párja Benedetto da Maiano Pietro Melliniről készült márványfeje. Mikor megpillantom, szinte megszólítanám a lapátfülű öreg kereskedőt. Felhúzott homlokán száz ránc, ravaszkás arcán mosolyféle, mintha valami ügyben nem merné kimondani az utolsó szót. Nem barátságtalan ember, bizonyára szerette a társaságot. De táskás szemei mintha veséjére árulkodnának. Talán a *pappardella* (firenzei nyúlpörkölt) után sok chiantit szokott inni.

Közelében áll Verrocchio hetyke kis Dávidja csípőre tett kézzel. Zárt mosoly az arcán: Lássátok, ezt tettem én! Kardjáról még csöpög a vér. Talán ez volt az első győzelme.

Elhaladóban láttam Michelangelo fehér márvány kerek Madonnáját. A befejezetlenség izgató szépsége teszi vonzóvá a korongot. Mennyivel kedvesebb ez a márványkép, mint az Uffizi gyermekéért nyúló Herkules nője.

És a Della Robbiák? A firenzei híres fazekas család remekei a Bargello szinte minden termében láthatók. Ott vannak a falakon fehérben, kékben, zöldben, sárgában a Madonnák, a szentek és a Robbiák egyéb kedvenc témái, a nagy majolika képek: Betlehem, Kálvária, « Noli me tangere! » és egy mennybemenetel.

A kisebb Robbia-művek könnyen reprodukálható darabok, és sok kerül belőlük külföldre a turisták révén. Budán a mi családi házaink falában is eleget lehetett belőlük látni. Úti emlék volt a zománcos csillogású Madonna, és a ház lakóiról is mondott valamit.

Nem érdektelenek a névtelen vagy kevésbé ismert mesterektől származó márványfejek sem, melyek kispolgári házakból kerültek ide. Mennyi jellegzetes arc! Orrok, állak, homlokok, összeszorított vagy húsos ajkak, finom női arcélek. Ezek a típusok ma is élnek, az utcán jártomban találkozom velük.

Betérek a helyiségbe is, ahol valamikor a halálraítéltek utolsó óráikat töltötték. A siralomház-ká-

polna falának vakolata alól freskók kerültek elő nagyon megrongált állapotban. Dante Commediája volt a művek ihletője. A Giottónak tulajdonított freskón Dante fiatalkori arcképe is látható. Ez nem a megszokott Dante-arc bennülő szemekkel erős orral, keserű ajakkal. Ez az arc még él, változhatik, még nem vált szoborrá.

Üresen áll Gianbologna könnyed mozdulatú Merkuriuszának helye. A szobrot a múzeum a most folyó tokiói világkiállításra küldte. Híres darab. Az istenek küldönce csak bal lábával érinti a földet, nem is a földet, hanem csupán egy felszökő vízsugár tetejét. Lába, karjai tartása olyan, hogy súlytalannak érezzük a bronz alakot. — Mi magyarok talán nem is méltatnók eléggé figyelemre az olasz művész remekét, mert évtizedeken át hozzászoktunk. Ez a Merkuriusz egy régi hazai bank cégjele volt.

Lent az utcán elnézem az egykori bencéskolostor (Badia Fiorentina) hegyes süvegű tornyát, és belépek a ma már jelentéktelenné vált épületbe. Ide vonz egy remekmű, Filippino Lippi Szent Bernátja. — A szentnek megjelenik a Szűz. A Szűz sok szentnek « megjelent » legtöbbször ünnepélyesen mennyei udvarával, de ezen a képen nincs felhő, oszlopos csarnok és lebegő angyalok. Minden természetes, életszerű. A szent a kolostor kertjében dolgozik. Ír. A Madonna meglátogatja, siheder angyalok is kisérik; kíváncsiskodók ebben a nekik szokatlan környezetben. Nem törődnek vele, hogy a Szűz és a szent milyen bensőségesen beszélgetnek. Csak az hiányzik

még, hogy a Madonna rájukszóljon. — Hátul kert, ahol munka folyik.

Boccaccio ebben az apátságban kezdte meg Dante-előadásait. Az Inferno közepéig jutott el a magyarázatban. Itt hangzottak el ezek a szavai is: Dante a Commediát « oly nagy művészettel írta, oly csodálatos rendben s oly szépen is, hogy senki sem akadt még, aki bármilyen mozzanatában igazságosan megróhatta volna ». — Magyarázatából közkinccsé vált a mű végleges elnevezése: *Divina* Commedia — *Isteni* Színjáték.

SANTA CROCE

A Palazzo Vecchio mögé kerülök, oda, ahol a térkép a Loggia del Grano-t, a régi gabonapiacot jelzi. Meg is találom az oszlopos csarnokot vásártérszerű környezetben, de gazduramék és egyéb vásáros nép nélkül. Sőt, a szép hely elzárva; a rács mögött egy mozi reklámjai hirdetik a friss műsort. A Loggia egy szórakozóhely előcsarnoka lett.

No, rendben van, kiindulópontnak így is jó, mehetünk a S. Croce felé. Az utca képe barátságos, kopott, de nem elhanyagolt. Pizzeriák kirakatában különféleképpen készült lepények; finomsütődék ajtaja körül ánizsos piskótakészítmények illata leng. Egy legény most rakja polcra a frissen érkezett sienai sajtokat, mellette az italos pulton igazi chianti borok sorakoznak. És minden familiáris, biztató, nem luxushangulatú.

A benyíló utcák kikönyöklő házai alagúttá teszik a keskeny közöket. A régi, elfelejtett Firenzében járok. Akiket látok, mind zónabeliek, semmi idegenesség nincs rajtuk.

Kijutok egy szélesebb útra, előttem egy levágott sarkú ház, címert is visel a keskeny sarki sáv. Lent oszlopok tetőt tartanak, alatta italosbolt bejárata. Akinek tetszik ez a környezet, az út túlsó felén ülhet le egy vendéglő teraszán ebédelni.

Még egy perc, és kint állok a S. Croce terén. Ez az öreg városrész elöregedett szíve. Házai kicsik, alacsonyak, egyik ennyi, a másik annyi emeletes. Nagy időt láttak elmúlni maguk felett, összetöpörödtek. De a « Signoria » nem enged hozzájuk nyúlni: népies műemlékké váltak.

A hangulatot csak az rontja, hogy maga a térség egy nagy parkoló állomás. No meg az, hogy a templom középkorban csupaszon hagyott homlokzatát a múlt században carrarai márványmozaikkal « befejezték ».

Valamikor a tér népünnepélyek és népgyülések helye volt, s ezeknek az alkalmaknak szónokai rendszerint a S. Croce ferencrendi szerzetesei voltak. — S aztán a firenzeiek kedvenc labdajátékát, a *calcio*-t is itt játszották. Ilyenkor a környező házak mind vendégfogadóvá és tribünné váltak.

Bent a templomban egyszerre megragad a csupasz falak nyers szépsége, meg maga a bezárt öblös tér. Nem hat üresnek, mint a dóm, sőt erősen be van

bútorozva. A belépő nem is igyekszik mindjárt előre a távoli főoltár fölött lebegő feszület felé. Előbb el akar igazodni a sírok között, melyek a falak mentén sorakoznak az oltárok közeit kitöltve. De jut belőlük a padlózatra is.

Mindjárt a bejáratnál egy szép Madonna-dombormüre tekintek fel. Engesztelésül helyezték oda, ott az oszlop tövében gyilkolták meg a Pazzi-féle összeesküvés egyik áldozatát. — Michelangelo sírja cifra, népies, még búslakodó múzsát is helyezett oda Vasari. — Danténak csak *kenotáfium*, üres sír jutott a hálátlan szülővárosban. — Macchiavelli egyszerű sírján a felirat beszél: « Tanto nomini nullum par elogium ». Ilyen nagyszerű névhez nem érhet fel semmi dicséret. Nem akarom pontosan őrá alkalmazni az olasz közmondást: « hazudik, mint a sírfelirat », de valószínű, hogy nem muszáj elhinni, amit a nagyszerű államférfi sírfelirata mond. — Rossini sírján egy operaénekesnő gyászol.

Nem folytatom ezt a szemlét, de a S. Croce panteonja is bizonyítja, hogy nem könnyű a síremlékek művészete.

A sírok sorát két szép betét szakítja meg. Az egyik Benedetto da Maiano szószéke a Battistero főkapujához méltó dombormüvekkel; a másik Donatello Angyali Üdvözlete aranyozásos szürke kőbe faragva. Finom munka, mely a környezetbe olvadva nem akar lármás hatást kelteni.

S aztán a kereszthajó körül a mély kápolnák egész sora Giotto és társainak freskóival. De milyen állapotban ! Egész sávok hiányoznak a képekből.

Néhol fejek, máshol jelenet részletek maradtak meg belölük.

Az édes arcokat, a ferences kedvességet tanulmányozva jutok el Donatello feszületéhez. A mindig elegánsan dolgozó mester ez alkalommal valami mást akart. Nagy bajuszú, erös, szakállas Krisztust keresett, karikalábakkal. Nem is kötöt, hanem lepedöt akasztott ágyéka elé. Brunelleschi fejcsóválva állapította meg, hogy Donatello egy parasztembert feszített meg. — Vagy talán a szegények Krisztusát akarta fából kifaragni.

Van egy új sír is a S. Crocéban, szerényebb, mint az elöbbi nagyoké. Egy piarista szerzetes nyugszik ott, Eugenio Barsanti (1821-1864), jeles fizikus, a robbanómotor feltalálója (1853). Hamvai abból az alkalomból kerültek ide, hogy világot átalakító találmánya száz éves volt.

A sekrestye elötti folyosó metszetekben mutatja be a templom elötti tér történetét, életét és hanyatlását. Az egykori csupaszfalú homlokzat rendezett térre nézett, melynek élete más volt, mint a mai téré. Farsang, tüzijátékok, parádés felvonulások fejedelmek fogadása, emberfejekkel teli ablakok a rajzokon. S mindig uraságok és nép vegyest.

Két udvar is tartozik a templomhoz. Az elsö hosszú, elnyúló kert, mélyén a Pazzi család kápolnája. Jórészt Brunelleschi alkotása, a reneszánsz építési és látási mód egyik elsö példája. A hat szürke oszlopon álló homlokzat mintha egy zárt erkély volna. Fölötte a kerek kupoladob. Az egész inkább

kecses kerti kioszk, mint templom. Belül is csak az oltár meg a Della Robbia-féle kerámia képek beszélnek az épület egyházi jellegéről. Amin a szem megakad s amit élvez, az a szerkezeti vonalak sötét kővel való kirajzolása.

A másik nagyobb kolostorudvar napsugaras szalon. Brunelleschi tervezte. Lent karcsú oszlopokra támaszkodnak a pompás hajlású ívek, az emelet pedig ablakokkal megszaggatott fehér falsáv. Ebben a zárdaudvarban mindig « napfény » van.

A zárda híres múzeuma üres. Az 1966-os árvíz Cimabue feszületét is megrongálta. A gótikus hangulatú hatalmas mű pusztulása a firenzei művészet legnagyobb vesztesége. Ugyan mit tudtak vele kezdeni a víz pusztító munkája után?

Egy nap aztán viszontláthattam az árvíz nagy betegjét a volt erőd, a Fortezza da Basso termében, ahol a megrongálódott képek, szobrok helyreállítása folyik. Ott feküdt, mint súlyos beteg a műtőasztalon, körülötte a fehérkabátos restaurátorok. Majd a felét kell pótolni a víz lemosta festékrétegnek. A pótlás világosabb tónusú lesz, hogy a mester eredetijétől meg lehessen különböztetni.

Két utcán kell átvágnom, és meglátogathatom az ún. Buonarroti-házat. A házat Michelangelo vette unokaöccse számára, s az átalakítás tervét is elkészítette, de ő maga sohasem lakott itt. Nemzedékről-nemzedékre öröklődött a nagy nevet viselő saroképület, míg a múlt század közepén az utolsó Buonarroti a városra hagyta örökül. A ház ma múzeum.

Tanulságos annak, akit a művész fejlödése érdekel. A legtöbb látogatónak újdonság egy Madonna-márványlap meg egy mélydombormü, mely a kentaurok és lapiták harcát ábrázolja. Ha vezetöm nem mondaná, nem gondolnám, hogy ezek a müvek egy tizenöt éves ifjú próbálkozásai. Ez a két darab magának a müvésznek is kedves volt, sohasem vált meg tölük. — A többi aztán, ami még itt látható, a nagy tehetség mühelyforgácsa: tervek, elsö vázlatok, elképzelések. De engem érdekel minden, még a mester kezevonása is, ahogy az ónt vezeti vagy rányomja a papírra. S a magyarázatot ez esetben magyarul hallom, hiszen a kis múzeum vezetöje honfitársunk: Tolnay Károly mütörténész.

Itt van a S. Croce negyedében a Biblioteca Nazionale is, az öt hasonló rangú olasz könyvtár közül az egyik. A legrégibb Dante-kódexet meg a legelsö Dante-kiadást szeretném látni; mind a kettö a könyvtár tulajdona. Megtudom azonban, hogy ezek a kincsek hét lakat alatt vannak. Lehetne valamit tenni, de... Nem akarom zavarni a tisztviselök nyugalmát, és lemondok az élvezetröl. A felajánlott mikrofilm vetítés nem elégítene ki. Ezeket a müveket a valóságban szeretném látni, tapintani.

Helyettük mást gondolok. Az elmúlt években két könyvemet itt nyomtatták ki Itáliában. A törvény rendelkezése szerint meg kellene lenniök itt a könyvtárban. Megyek a katalógus terembe. Nincs nyomuk a megfelelö abécé rendben. Mondom ezt a titkárnönek. Ö is csodálkozik, de magyarázatot is ad. Ha még

egy éve sincs, hogy a « Szicília » megjelent, akkor korai dolog a katalógusban keresni, de a « Nápoly »-nak meg kellene lennie a megfelelő helyen. Ha nem található, akkor talán az 1966-os árvízban elpusztult. — Ez hízelgő, de nem nagyon hiszem. Azonban hiúságom mégis legyezgeti, mert lámcsak, mi minden veszett oda abban az árvízben: még Cimabue feszülete is ! Ez némileg megvigasztal: közös a sorsunk.

FIRENZE COME ERA

Ma fáradt vagyok, rövid és könnyű programot állítok össze magamnak: szétnézek a « Firenze, amilyen volt » nevű múzeumban.

Odafelé pihentetőnek az Annunziata terét választom, ami nem más, mint a firenzei Szerviták tere. Nem is tér ez, hanem szalon, a város egyik legkedvesebb fogadóterme. Három oldalról árkádos házak, a negyedik oldalon két palota között kilátás a közeli dómra. A széles kupola betölti az egész nyílást.

Maga a tér sem üres: közepén marsallbotos lovasszobor és két kút, két barokk bronz szószoscsésze.

Az árkádos házak közül a legszebb az Ospedale degli Innocenti néven ismert épület. Ártatlan kisdedek menhelye, — ilyen szép nevet adtak a XV. században a lelencháznak. Ma is az, gyermekgondozó, de ide kerülnek az elhagyott csecsemők is. Az egykori alamizsnagyűjtő nyílása is a jó emberek segítségét kéri.

A kecses árkádsort Brunelleschi építette s Andrea della Robbia tette híressé a kerek mezőkbe helyezett s oszloponkint ismétlődő fehér pólyásbabáival. A kisdedek minden szövegnél érthetőbben hirdetik a ház rendeltetését.

Mögöttem a szerviták templomának bejárata. Az intézmény Dante idejében élte fénykorát, és századokon át tekintélyes temploma maradt Firenzének, ebből magyarázható a környezet előkelősége. Ma a város egyik sokszor átépített, megkopott kultuszhelye. — A bejárati udvarnak már csak a neve — Chiostro dei Voti — jelzi, hogy oda hordták a hívek a Madonnának szánt ajándékokat. A csupasz udvar egyetlen képe érdekli a belépő turistát. *Natività*, — « karácsony » a címe Alessio Baldovinetti freskójának. A meleg emberi elgondolásban fogant jelenet magyar földön is születhetett volna. A vörös ökör és a fejét lógató szürke szamár a mi falunknak állatjai. A betlehemes sarok alatt elterülő táj is magyar lehetne, de nem télen, hanem tavasszal. Dunántúlias vidék kanyargó úttal, egy-két tanyaházzal.

A Chiostro dei Morti a zárda temetője. Világos udvar, ahol nemcsak a fehér ívek, de még a szanaszét heverő fehér márvány sírlapok is világítanak. Az egyik ajtó fölött Andrea del Sarto eredeti ötletű hangulatos képe: a Szent Család pihenője. A Szűz gyermekével foglalatoskodik, s előtte egy teli zsáknak dőlve Szt. József felolvas neki egy vaskos könyvből. Kedves idill.

A szerviták utcájának palotái között jutok el a régi Firenzét bemutató múzeum épületéhez. Szerény ház, harmincöt évvel ezelőtt még apácák laktak benne. Az épületnek még ma is zárda hangulata van. Az ajtók, a kapus nővér helye, a zárdákban szokásos padok, minden a helyén. Ugyan mit adhat nekem ez a múzeum? — kérdezem. Hát a szerény külsejű házban jó két órát töltöttem metszetek, rajzok, akvarellek százai között.

Firenze come era, — Firenze, amilyen volt, mondja a múzeum neve. Amilyen volt a város képe száz, kétszáz, háromszáz évvel ezelőtt. Nem a Dante korabeli Firenze kerül elénk itt, amikor a ma meglevő monumentális épületek nagy része nem is létezett, hanem többé-kevésbé a mi Firenzénket látjuk.

Mennyire örülünk, hogy Firenze alig változott külső képben, hogy mindaz, ami nekünk gyönyörűség, már századok óta áll, és más koroknak is a szépséget jelentette.

Látom, hogy Giotto tornyát a rajzoló ugyanarról a pontról nézi, ahol én is meg szoktam állni. Látom a sarkot is, ahol a csésze kávémat meg szoktam inni.

A Piazza Signoria szobrai is mind a helyükön állnak, bár a napoleoni időkben forradalmi csoportok vonultak át a terén.

A Via Lata, a mai Via Cavour is megvolna a Medici-palotával, de a ház főúti szárnya még nincs tovább építve, s a metszeten látható négylovas hintók már régen a múlt emlékei közé tartoznak.

Az imént látott Annunziata tér azonban változatlan kétszáz évvel ezelőtt is. A lovas szobor a helyén,

a kutak vize csobban, és dámák a loggiák alatt, mint ma, csupán a divat változott.

Sok kép mutatja be azokat a részeket, amit már nem ismerhetek: a mai Piazza della Repubblica környékét, s azt az eltűnt városrészt, ahová az állomást építették. Itt a S. Maria Novellán meg a Strozzi-palotán kívül nem állt műemléknek számító épület. Ezek megmaradtak, de sok mindent elpusztított a csákány a romantikus Firenzéből. Sikátorok, ívekkel kapcsolódó házak, apró terecskék, keskeny ház-szeletek voltak itt, s maga a Mercato Vecchio, a nagypiac a maga színes, mozgalmas képével. A fejlődő élet s talán a sietés sok kedves emléket elsöpört, hogy helyet adjon színtelen széles utcáknak.

Aminek a lázas építkezés és a modernizálás megkegyelmezett, azt innen elszállították. Így került egy Madonnás tabernacolo az Orsanmichele szomszédságába a posztósok céhházának sarkára, s a Vasari építette Loggia del Pesce, a halcsarnok messze a város másik végébe a S. Croce negyedébe.

Ezt felkeresem, mert nincs messze a múzeumtól.

Odafelé is rátalálok valamire, ami érdekel. A Piazza S. Pier Maggiore-t már láttam egy más utamon. Akkor vasárnap volt, üres és élettelen terecskét találtam a helyen. Ma hétköznap van, s a téren áll a vásár. Egy széles ív alatt lépek be, mely maga is kis vásárcsarnok lacikonyhával, illatokkal. Most észreveszem a tér öreg házait és a néhány négyzetméteres terasszal rendelkező « irodalmi » kávéházat. Külső falán valami helyi költő arcképe függ vázlatban s mellette szövegek bekeretezve.

Meglelem a halcsarnokot egy zsibvásárnak szánt tér szélén. Kis játékszer a külvárosi környezetben fabódék között. Ráismerni nemesebb eredetére, de kirí a környezetből. Színpadi díszlet lett belőle, amit meg sem becsülnek. Oszlopai telefirkálva, bazár van alatta, ahol szegény embereknek tucatholmit árulnak.

A S. Croce felé veszem az utam, mert még annak a környékén is van egy adósságom, a Piazza dei Peruzzi. Közben betérek a S. Crocéba is, inkább pihenni, mint nézelődni. — Kopácsolás hallatszik a hajó hosszában. Dolgoznak, de dolgozhatnának az egész templomban. Porosak a falak, s megviselt az egész S. Croce. De ki végezhetné el ezt a munkát? Angyalok serege kellene hozzá. S ki is hordhatnák a templomból a századok alatt itt felhalmozódott holmi egy részét. A kevesebb több volna.

Szent Antal szobra közelében üldögélek. Ez a szobor is csak olyan, mint a többi Szent Antal a plébániákon, gipsz vagy fát utánzó papírmasé. Gyertyarengeteg ég körülötte. Egy öreg barát csoszogva közeledik és letérdel rendje nagy jótevője előtt. Egy munkásember is megáll a lobogó fényerdő szélén és garast keres a zsebében.

A Piazza dei Peruzzit úgy kell megkeresnem, mert házak közé van szorítva. Egy magas ív alatt átmenve jutok a csaknem zárt helyre. Körös-körül kőházak, ahogy ötszáz évvel ezelőtt építkeztek Firenzében. — Talán évszázadok óta nem kellett ezeken a falakon kiigazítani semmit. Dante-köpenyes férfiak, lebegő

fátylas madonnák is megjelenhetnének a kapukban. A falakon címerek. Ki fejti meg őket? Hol vannak már egykori gazdáik?

De mindez mennyivel érdekesebb volna, ha nem állnának autók a téren, hanem a tér úgy jelenne meg, mint a metszeteken látszik a régi Firenze, kissé merev vonásokkal, de mégis poézist árasztva.

A MENNYORSZÁG FESTŐJE

Ma mindnyájunk kedves ismerőse, Fra Angelico van soron. Ha rágondolunk, félreteszünk minden művészettörténeti szempontot, iskolát, hatásokat. Festőtechnika, dimenziók, formák kérdése mind háttérbe vonulnak: képei a lelkiséget sugározzák. És Fra Angelico mindenképpen ismerősünk. Ha találkozni akarunk vele, nem is kell feltétlenül művészettörténeti műveket levenni könyvespolcunkról, elég imakönyvünkbe belelapoznunk, a szentképek között akad Fra Angelico is. Könnyű ráismerni lehelletszerű ábrázolásaira, törékeny, csupa lélek alakjaira, tavaszi mező háttereire.

A dominikánusok kolostorába ma is úgy lépek be, mintha ötszáz év elmúltával is őt magát keresném, hiszen az akkor új és még csupaszfalú rendházat tíz évi munkájával (1435-1445) ő tette meleg otthonná celláról-cellára haladva, nem mellőzve a kolostorudvart sem.

Várakoznom kell a kapu előtt álló csoportban, összetartozó nagy társaság van körülöttem. A sok

ja-ja!, bitte! és *nein-nein!* elárulja kilétüket. Éles, hegyes, gótikus beszéd hangzik mindenfelől. Az arcok Lucas Cranach, Altdorfer és Dürer-féle típusok, a nőik is előreálló pisze orrokkal. Szokatlanul nem szép emberek. Évek óta olaszok között élve igényes lettem az arcokat illetőleg. De német felebarátaim civilizált emberek, nincs lárma, nincs tülekedés, mikor megnyitják a kaputt.

A S. Marco kolostor udvara derűs, világos; fény árasztja el. A közepén emelkedő öreg cédrus csak szórt árnyékot vet a pázsitra. Egy ajtó fölött Krisztus, vándorként érkezik a barátokhoz; egy másik ajtó fölé feszület festve. A Megváltó arca körül szőke fürtök, és ami különös, még a keresztfán sem szenvedő az arckifejezése. Ez Fra Angelico elgondolása a Mesterről.

Az egykori vendéglátó nagy termében hordták össze Firenze különböző templomaiból az angyali mester színes tábláit. Aranykorong a fejek körül, s az arcok mintha nem is a mennyországba készülnének, hanem onnan jöttek volna modellül Fra Angelico képeihez. Festőnk vagy szentünk — hiszen ő maga is *beato* — nem is szereti, nem is képes a rosszat, a gonoszt ábrázolni.

Az Utolsó Ítélet c. képén a poklot sommásan elintézi, de kedvvel részletezi a paradicsomot. Az üdvözült lelkek angyalokkal vegyest kéz a kézben körbejárnak, táncot lejtenek a keresztény elízium virágos pázsitján.

Kálvária-képén nincs szívet tépő fájdalom, s nincsenek jelen Krisztus ellenségei: zsidók vagy

lándzsás katonák. Krisztus jobbján barátai és övéi állnak: a Madonna, János tanítvány, Magdolna, sőt Keresztelő Szt. János és Szt. Lőrinc vértanú is. Egy másik csoportban a szent rendalapítók, köztük Szt. Domonkos és Szt. Ferenc.

A gyűjteményben van egy « világias » felfogású kép is, a *Levétel a keresztről.* Ez a darab nemcsak gyengéd, kegyeletes arcok zománcos színekben ragyogó csoportja, hanem pontos, hű firenzei divatbemutató is, különösen a férfi öltözeteket illetőleg. Előtérbe jóbarátját, az építész Michelozzót helyezi, aki a Medici Cosimótól ajándékozott házat a dominikánusok részére és kedvére átépítette. Ő is a keresztfa körül segédkezők között van.

Kiesem a Fra Angelico sugalmazta hangulatból, mikor a refektórium *Utolsó vacsoráját* látom. Ez Ghirlandaio műve, színes, friss, életszerű, de díszletek teszik teljesebbé. A *coenaculum* falán páva sétál, ugyanott gyümölcsöstálak vannak kirakatba téve, az égen madarak húznak el. Ez a környezet nem árasztja az utolsó vacsora hangulatát.

A látogatók kedvvel időznek az udvar körüli helyiségekben, de tudják, hogy a méz az emeleten vár rájuk a cellákban és a folyosón, ahol Fra Angelico leghíresebb képe a dísz.

Az *Angyali üdvözletet* szeretném úgy viszontlátni, mintha először pillantanám meg, de negyven éves barátkozás után ez nehezen megy. Először akkor láttam, és két évtized óta egy jó reprodukcióban mindennap találkozom vele a szobám falán. Reggel az első, este az utolsó pillantásom rája esik. De a

jelenet bensőségét most is átérzem. S minden milyen emberi a képen ! a Szűz levegős tornácon ül, mögötte cellaajtó kis kukucskáló ablakkal. Az angyal meg a Madonna mozdulata aztán mindent elmond. Nehéz szavakat találni a további magyarázatra. Nézni kell a képet jól és lélekkel. A világ egyik legdédelgetettebb képéről kevés szó esik a szakemberek ajkán. Nem nekik való, mert ezt kommentálni szív is kivántatik és nem csupán rideg *terminus technicus*-okkal operáló műtörténészi szaktudás.

Majd követeznek sorra a cellák, melyek egy részét a mester, mását pedig tanítványai festették ki.

Noli me tangere ! A jelenet tavaszi friss környezetben játszik. Magdolna feje körül már ott a gloriola, s ha létezik « szép » Krisztus, akkor ez az, akit itt látunk. Lába alig súrolja a füvet, amint tovább lép, s szőke fejét megértéssel fordítja a megtisztult lelkű nő felé.

Angyali üdvözlet. Egy más változata a folyosóbeli jelenetnek. A térdelő és könnyed mozdulattal előrehajló Madonna szinte áttetsző, asztrál jelenség.

A *Madonna megkoronázása* nem mennyei udvari jelenet, hanem intim családi kép. A Szűz alázatosan, de boldogan fordul fia felé, hogy a koronát fejére tegye. A mennyei sugárzástól « fehér » a kép tónusa.

Krisztus a limbusban. A Megváltó viszi a szabadulás hírét a pokol tornácában várakozó jámboroknak. Lendülettel nyit ajtót és boldog a találkozás közte és Ábrahám között.

Az apostolok áldozásán Júdás feje körül fekete a korong, de a tizenkettedik tiszta lélekként ott térdel

a *coenaculum* padlóján szerényen a háttérben maradva a Szűz.

Nyitott erkélyhez érek szemben az udvar nagy ciprusával. Egy kis pihenés, elmélkedés jólesik a látottak után. Körülöttem is csend van. Aki beszél, inkább csak sugdos a szomszédjával, nem akarja zavarni mások gondolatait.

Elvonulnak lelkünk előtt a cellák. Hányszor láttuk ezeket a képeket! Rájuk pillantottunk és tovább toltuk őket, vagy tovább fordítottunk a könyvben.

Benézek Savonarola cellájába, aki a konvent priorja volt, mikor elfogták, s látom Medici Cosimo kis lakosztályát is. Szívesen jött ide időnkint visszavonulásra.

A könyvtárban nem a kirakott gregorián kórus köteteket nézem, hanem magát a nagyszerű termet. A világos, harmonikus helyiséget két sor oszlop osztja sávokra. Nincs itt egyéb, mint fehér meszelés és a reneszánsz használta sötét kő (*pietra serena*). Aki nem ismerné Michelozzo nevét, itt meg kellene tanulnia. Egyéb kritikát nem is kíván a terem a belépőtől, csak azt az egyetlen szót: szép.

Végeztem. Megindulok a lépcsőn lefelé az Angyali Üdvözlet alatt. A felfelé igyekvők már látják a képet. Boldog mosoly az arcukon, ez a találkozás lesz az egyik szép emlék, amit magukkal visznek Firenzéből.

A kolostor előtti téren leülök egy padra jegyzeteimet rendezni. Közben rá-rásiklik pillantásom egy kisméretű palotára. Nem először látom, hiszen a

S. Marco terén gyakran átmegyek, s a kis palotácska már régen feltűnt nekem. Helyes balkon az emeleten, címerek a falon, de az épület mindig zárva. Ki lakhatik benne? Az egész még családi háznak sem nagy. — Műemlék, amint felfedezem. Lássuk, mit mond róla a Baedeker? « *Palazzina della Livia* che il cardinale Pietro Leopoldo fece costruire (1775) per la ballerina Livia Malfatti Raimondi ». — Más idők voltak az 1700-as évek, a parókák, szalonok, négylovas hintók, karneválok, selyemreverendák kora.

RABSZOLGÁK

A S. Marco után a Galleria dell'Accademia Michelangelo-szobrait nézném meg, de közben pihenni is kell a két erős élmény között. Nemcsak levegőzni, egy pohár frissítő is jólesik.

A Michelangelo-gyűjtemény nem nagy, mindössze hét darab, de oda nem jó fáradtan menni, amolyan ráadásnak szánva a látogatást egy délelőtti program után. De megteszem, mert voltaképp egyazon téren van mind a két múzeum.

Betérek a terembe, egy pillanatra látom a távolban Dávidot, de rögtön a közelemben nézek szét, mert furcsa a látvány, ami elém tárul. A fal mentén sorban *hippy*-k ülnek, mintha ők is a látnivalók közé tartoznának. Nekik ez így eredeti.

Nem sietek a Dávid felé, nem is miatta jöttem. Túlontúl elegem van már a pucér ifjúból. Teli van vele a város; a szobor másolata két téren is látható,

s minden levelezőlapárus, minden trafik kínálja a képét. A *souvenir* boltok köben, masszában, fémben árusítják, mintha a *Gigante* volna maga Firenze vagy a város legfőbb látnivalója.

Az igényesebb közönség nem is oda tódul, hanem a « rabszolga » torzókat, márványvázlatokat nézegeti. Milyen emberfölötti erőlködéssel próbálna kiszabadulni márványbörtönéből az első ! Melle, jobb lába előretört már. Fátyolos arcán is látszik az erőlködés.

A második feje bennmaradt a rásúlyosodó tömbben. Ismeretlen arca még nem látja ezt a világot.

Szemben vele a harmadik, két kezefeje a kő bilincseibe zárva.

A negyedik rabszolga majd hogy kibontakozott a tömbből. Balját emeli már-már látó arca elé. De különös, a négy vázlat közül éppen ez látszik a legbefejezetlenebbnek.

Miért kezdte el a mester szinte egyszerre a II. Gyula síremlékére szánt alakokat? (Kettő közülük külföldre került). Miért nem hántotta le ezekről a tömbökről a felesleges márványt? (Ez az ő meghatározása a szobrász munkájáról). Ki tudna erre felelni? Bizonyos, hogy elgondolkoztató művek. Én *ezeknek* az alkotóját szerettem volna ismerni.

Még két más jellegű torzó van a teremben. Az egyik az ún. palestrinai *Pietà*. Valamiképpen rokona a dómbeli befejezetlen Pietának. Krisztus erőtlen teste itt is nehéz, alig tudják tartani a Madonna meg Magdolna. Úgy mint ott, itt is a mellkas és a gyomor izmai érdekelték a mestert, meg az összecsukló test játéka.

Innen a Pietától nézve a szomszédos rabszolga is jobban megmutatkozik. Mennyi izom játszik a szabadulni igyekvő ember bőre alatt!

Michelangelo *Szt. Máté*-ja is félig kőbe zárt titok maradt. Vonagló, megkötözött testnek indult, mint a többi torzó itt a teremben. Fél karja, térde, melle fejtartása bontakozik ki a márványból. Oldalról nézve aztán megjelenik a szakállas arc is. Miért látta így Szt. Mátét a művész? Éppen őt, akinek könyve szép, világos, olvasásra hívogató?

És ott áll a tér mélyén a gigász, a *Dávid*. Firenze városa rendelte ezt a szobrot a mesternél a Palazzo Vecchio előtti felállításra. A város erejét, hatalmát akarták vele jelképezni. Michelangelo kielégítette rendelői várakozását.

Elődei, Donatello és Verrocchio Dávidot a győzelem után állítják elénk, ez a Dávid még csak szemügyre veszi ellenfelét. A kő még a kezében, parittyája a vállára vetve, izmai feszülésre készen. Van benne valami az ugrásra kész fiatal párducból.

Különös, hogy a Dávidhoz a márványt Michelangelo nem Carrarában kereste. A tömb eldobott, elfuserált márvány volt, amit a fiatal mester a dóm műhelyének udvarán talált.

BEZÁRT PARADICSOM

Az archeológiai múzeumok látogatása legtöbbször türelmet kíván, kis előkészületet is, és érdeklődést az emberi múlt iránt. Világhírű szobrok nem akadnak mindenütt, de a napi élethez tartozó törmelékek,

berendezési tárgyak igen, melyek a maguk idejében éppen olyan fontosak voltak az otthonokban, mint ma a mi lakásaink tárgyai, melyek nélkül meg sem tudnánk mozdulni, lehetetlen volna az életünk, nem volnánk otthon a saját házunkban.

Az emberi élet mindig érdekes volt. Az ember egyre kényelmesebbé akarta tenni a maga számára a földet. Így nézve a dolgot minden archeológiai múzeum bizonyos fokig a találmányok sorozatának egy fejezete. A firenzei régiségtani múzeum is az. És ha ezt tudom, rögtön érdekessé is válik a séta a termek még olyan hosszú során át.

Ilyen gondolatok fordulnak meg fejemben, míg a Museo Archeologico felé tartok, mely az Annunziata terén túl egy üzlettelen néma utca során fekszik. Kissé bosszankodva olvasom a kapuján, hogy megváltoztatták a látogatási idő kezdetét, s csak fél tizenegykor nyitnak. Addig szemügyre veszem az épületet, mely nagy, de aligha készült a mai céljára; mintha iskola lett volna valaha ötven teremmel. No, amíg az idő múlik, a hosszan elnyúló kertjébe nézegetek be. Az is egy része volna a múzeumnak: virágágyak, pázsit között sírok, szobrok, oszlopok.

Egy feketerigó formájú nagyobb madáron akad meg a szemem. Billegve ül egy virágágy szélén, és kattanó hangot hallat. Minden egyes kattanásra ráint nagyot a farkával. Furcsa automatája a természetnek.

A bokrok tövén árvácskák nyílnak. Kicsi arcuk körül széles szirom, mintha a hideg áprilisi délelőttön nagykendőbe burkolóztak volna. A tulipánok is még zárva tartják kelyhüket. De a díszfák virágoz-

nak, fehér meg rózsaszín hab borítja ágaikat. A magnóliákon nincs még levél, de halványkék lángokkal van tele a koronájuk.

Az utak mentén mellszobrok sorakoznak magas talapzatra rakva. Legközelebb hozzám egy Szókratész-fej emelkedik a bokrok fölé, pisze és lapított az orra, mint ahogy az athéni bölcs orrának kell lennie. Arcát felfelé fordítja, kissé elnéz a fejem fölött.

A kapu körül alig vagyunk néhányan. Egy-két tudnivágyó fiatal meg egy idős házaspár. Idegenek, németek vagy hollandusok abból a turistafajtából, mely ha egyszer utazásra szánja magát, hát mindent látni akar, még akkor is, ha pl. fiatal korában nem sokat hallott a rómaiakról vagy etruszkokról.

A múzeum emberei rossz hírrel fogadnak. A földszint termei zárva, a kert zárva. Az 1966-os árvíz okozta károkon dolgoznak még mindig. A helyzet veszteséget jelent számomra is.

Megjelenik előttem Etruriának, vagyis az etruszkok országának térképe: Fiesolétől le Rómáig vagy harminc ma is ismert helység. Külön-külön teremmel vannak képviselve itt a múzeum földszintjén csemegeszámba menő leletekkel. Négy évvel ezelőtt két-három méter magasan állt a termekben az Arno iszapos vize. Le kell mondanom róluk. Így többek között nem láthatom a szarkofágot, melynek oldalán egy házaspár a *cattabo* mellett ül, vagyis ókori sakkot játszik az etruszk másvilágon időtlen időkig.

Az első emelet sem sokat igér; amint látom, nem múzeum ez, hanem zsúfolt raktár, sötét, gyenge világítású. De így is meglelem a híres kimérát (*chimaera*), az ókori álombeli szörnyet. Oroszlán teste és feje van. A háta közepéből kosfej nyúlik fel, s a farka kígyófejben végződik. Az állat fájdalmában felordít, mert a kígyó a kos nyakába mart. De micsoda tökéletes modellálás és cizellálás a Kr. e. V. századból, amikor a szomszéd Rómában még a vaskorban éltek!

Mellette egy másik bronzszobor szónokló férfit ábrázol. Felemelt jobbjával figyelmet kér, de arca is felsőbbséget fejez ki, s mintha még üres szemgödrei is beszélnének. Metellus volna, de melyik Metellus a jeles család számos tagja közül? Köpenye szegélyén hosszú etruszk szöveg. Ki tudja, mit írt oda a kitűnő mű alkotója. Ez a szobor is pompás öntés eredménye. A lábbelijén akad meg a szemem. A maga idejében elegáns holmi lehetett. Finom bőr van hajtogatva a lábfej körül, a lábszárakra szíj tekeredik. Tehát a szónok amolyan szalonkapcát visel nagyon gondosan megkötve. Ebbe a lábravalóba nem lehetett csak úgy beleugrani, mint egy cugoscipőbe.

Tükröket, csatokat, pipereholmit és konyhafelszerelést most nem nézegetek, mert szeretném látni a második emeleten a François-vázát a regattázó athéni fiatalokkal.

Sajnos, oda is tilos az út. Miért? Hiszen oda az árvíz nem hatolhatott fel az első emelet megkerülésével. Senki sem tud erre felelni. *Per restauro* —

mondják egykedvűen a minden zárlatot igazoló szót. Egyik ember azonban megsúgja, hogy nem történik ott semmi különös, csak le van zárva az a rész is, mert nem elegendő az őrszemélyzet. — Hát voltaképpen nem is rendezni kellene ezt a múzeumot, hanem újat építeni. Hiszen Firenzében etruszk földön vagyunk, s a toszkánok valamiképp az etruszkok leszármazottai. Nemcsak a szó etimológiai értelmében, hanem intelligenciában is örökösei a táj őslakosainak.

A MEDICIEK NEGYEDÉBEN

Szemerkélő esőben indulok a Medici-palota felé, szinte érdektelenül. Annyiszor hallom a szót, annyiszor látom leírva, hogy már nem érdekes, megkopott. A Mediciek és Firenze szinte egyet jelentenek. — Aztán megjelennek előttem képzeletben a Medici-sírok szobrai, a fejek: a Nappal, az Alkony. Harminc éve nem láttam őket, de hányszor gondoltam rájuk! Hányszor merengtem el rajtuk, ha elém kerültek képben, könyvek lapjain.

A palota az utcában van, ahol lakom, vele kezdődik a régi Via Lata, a széles utca. Messziről sötétlik elém két magas emelete, erősen előreugró eresze. Az alsó részén kidudorodnak a sziklányi kövek, melyekből az alap részt építették. Száz évig volt ez a várszerű ház a Mediciek rezidenciája; aztán kicsi volt már nekik, és átköltöztek a Palazzo Vecchióba, ezt a palotát pedig a család özvegyeinek, főpapi rokonainak hagyták.

Lorenzo il Magnificóval kezdődött a palota élete a XV. században.

A fáklyatartó vasak és a vaskarikák a lovak kötőfékje számára most is a falban vannak, kőpad is fut végig a fal mentén szolgafélék, fullajtárok számára, amíg uruk bent tárgyal a házigazdával.

Díszbe öltözött zsandár most is áll az ajtóban, mert ura most is van a palotának, de csak hivatalnok, a provincia prefektusa, főispánja.

Az oszlopos udvar reneszánsz szokás szerint zárt szalon. Kissé a barokk is berendezkedett itt és telehordta szobrokkal, emléklapokkal.

A nagy palotában csak egy nagyon kis szobát keresek, egy parányi kápolnát körül a falon Benozzo Gozzoli freskójával és oltárán Fra Filippo Lippi Madonnájával.

A kis helyiségben édes közelségben van minden. A zöldpázsitos tisztáson a Szűz imádja kisdedét. A jelenet oly kedves, hogy az Atya és a Szentlélek is jelen van, s a kép a kereten kívül az oltárfülke falán is folytatódik: angyalok és madarak nézik a Madonna örömét.

A nagy faliképen a háromkirályok útjában a festő a Medici család tagjait vonultatja el előttünk. Egész hadsereg mozog ott betöltve a táj kanyargó útjait is málhás lovaikkal, tevéikkel. A Mediciek elől a közelünkben lovagolnak fiatalja, öregje egyaránt. Káprázatos, színes, de nem tarka menet, amelyben mindenki *valaki*. Még a kiséret legényei is megtalálhatták magukat az arcok között. A háttérben szálfák és szálerdők, a völgyekben vadászat folyik, a

lejtőn dámvad ugrik, a magasban madarak szállnak. Várak, városok a háttérben. S a kép mégsem zsúfolt, csak éppen gazdag.

A betlehemi jelenet, nem is tartozhatik a képhez: a megszületett Isten környezete szegényes lett volna a Mediciek pompája mellett.

A S. Lorenzo terét a palota egyik sarkáról élvezhetem. A csupasz homlokzatú templom, a kupola, a tornyok, a tetők élénk csoportot alkotnak a napsütésben, s él a kép: a magasban száznyi galamb kereng, lent meg vásár folyik. A közeli nagypiac ide is elküldi sátrait. Cipőt próbál itt mindenki.

A tér sarkán suta, megkopott szobor a Mediciek címerével. Egykori kapitányuk ül ott és nézi egykedvűen az évszázadok óta megszokott jeleneteket.

A S. Lorenzo belül harmónia szürkében, a *pietra serena* szürkéjében. Ez a kő alkotja az oszlopokat, íveket és az oldalhajók boltozatának gerincét.

Az előkelő csarnok éke a két Donatello szószék, a mester utolsó művei. Ő tervezte őket, de a domborművek közül csak kettőt tudott maga megformálni: Krisztus levételét a keresztről és a feltámadás jelenetét. Talán nem véletlenül választotta ezt a kettőt búcsúzásul ő, aki annyi templomot megszépített munkáival.

A Sagrestia Vecchia ma üres terem lecsupasztva, hogy az építészeti elemek érvényesülhessenek. Itt mutatkozott be először a Brunelleschi-féle új építési mód. Nemcsak újdonság, hanem csoda volt ez abban

a korban, amikor mindenki értett a művészethez, és az új építészeti formák lázba hozták Firenzét.

A *chiostro* friss képet igér. A Brunelleschi-féle ívek zöld pázsitot kereteznek, s az udvar fölött betekint a közeli Giotto-torony. A kép teljesebbé válik az udvar emeleti részéről, mert a torony mellett a kupola is megjelenik. Most majdnem lebeg, mint a Szt. Péter kupolája Rómában, nem látjuk, hogy milyen súllyal nehezedik a templom testére.

Innen a templomudvar emeleti folyosójáról nyílik a bejárás a Medici-könyvtárba.

A lépcsős előcsarnok meg a terem Michelangelo műve, ambicióval készült műve. Itt valami újat kezdett a mester. Ő is csak a szürke követ használta, de a csarnok rajza eredeti, minden eddigitől eltérő. A lépcső kikerekedik, hullámzik, a falon csigás támasztó könyökök futnak fel.

Az újítás egyelőre csak *eredetinek* látszott, később tovább fejlődött és a barokk lett belőle.

A hosszú terem könyvtárnak épült templomhangulatú helyiség. Padok benne, mint a templomokban a benn ülő előtt felmagasodó olvasópolccal. Minden polcon üveglap alatt a könyvtár egy-egy kincse: kódexek, kéziratok a legjavából.

És csend, mint a könyvtárak dolgosószobáiban. A látogató leül a padba és áhítattal nézi a kinyitott lapokat, olvassa a melléjük helyezett ismertetést, magyarázatot.

Először az írás szépsége bűvöl el egy Hérodotosz kódex lapjain. Azután következnek Aiszkhülosz, Vergilius, Tacitus, Cicero művei.

A szemléletre kitett Horatius kódex Petrarca példánya volt, mindenütt jegyzetek a margón. Utána Terentius komédiáit látom, majd egy Dante-kódexet F. Villani írásával. A másoló jelzése úgy hat, mintha manapság a nyomdát jeleznék a könyv elején ajánlásképpen.

Most Boccaccio művei előtt állok. Aztán Ovidius következik, a Metamorphosis gondosan írt lapjai.

Micsoda szép pergamenek és papírok! Ötszáz év elmúltával is fehérek vagy halvány elefántcsont színűek. S az írás egyenletes egyetlen elhúzott vonal nélkül. Ma csak a fiatal építészek között találni hasonló kézírást. Hazulról szoktam kapni ilyen írással leveleket valakitől. Kérdeztem, miért teszi, miért nem ír kurzív betűkkel, folyó írással, mint mások. Mert így könnyebb —, volt a válasz. Talán a kódexmásolók is gyorsabban haladtak a soraikkal, mint azt mi gondoljuk a huszadik században, amikor elfelejtjük a kézírást.

De még újabb csemegéket rak ki elém a könyvtár. — Arisztotelész és Platón tisztelt nevei után egy « ideges » írással másolt kódexet látok, s lám, még abból is el tudok olvasni egy-egy szót.

Miniatűr tükrű, széles margójú kódexek is akadnak. Ezek a maguk idejében talán bibliofil kiadások voltak.

Benvenuto Cellini önéletrajza elé ülök. Írása pompásan olvasható egyéni írás. Ötvennyolc éves

volt, mikor ez a kézirat készült tele bájos füllentésekkel, de pompás korfestő jelenetekkel. Kár, hogy nem lehet lapozni az üveg alá rejtett könyvben.

Következik Lope de Vega egyik drámájának kézirata a végtelenül termékeny spanyol író kezevonásával. Cifrázza a betűket, mint ahogy még ma is szokták a spanyolok.

Homérosz Iliásza fejezi be a sort. Szép, nagy lapok, s olyan akkurátusan ismétlődő betűk, hogy az is gyönyörködik bennük, aki nem érti a szöveget.

Egy órai nézegetés után jobban megértem és méltányolom a humanisták tekintélyét. A kódexmásolók, illusztrátorok, kódexolvasók, kódextulajdonosok külön embertípust alkottak, mikor ezek a könyvek még élő tárgyak és nem csupán könyvtári emlékek voltak.

A Cappella Medicea pompázó csarnokában csak megpihenek. Ez a barokkos márványgyűjtemény meg akar hökkenteni. A maga idejében, az 1600-as években csodájára jártak, ma csupán előcsarnokként szolgál a Michelangelo-féle sírokhoz.

Kedvező pillanatban lépem át az erősen kikoptatott márványküszöböt, alig van valaki a kápolnában. Kissé félhomályban vagyok a Michelangelo-féle szfinxekkel. Nézhetem és értelmezhetem őket hangulatom és lelkialkatom szerint. Mondhatnék akármit, a legnagyobb értékük, hogy szépek. S erről nem is kell meggyőzni senkit.

Ezek a sokszor elemzett szobrok olyanok, mint a nagy versek. Nincs sohasem lezárva a gondolatmenet, amit valaha évszázadokkal ezelőtt megindítottak.

Talán a két fátyolos férfiarcot szeretem a legjobban, az Alkony melankóliáját és a Nappal gondolatkeltő nehéz tekintetét.

A női alakok kiegészítik a michelangelói életfelfogást. A Hajnal, mint egy fáradt Léda ébred, az Éjnek pedig nincs nyugodt álma.

A két Medici hercegről szinte megfeledkeztem. Nem is arcképek, hanem két Michelangelo elgondolta márványkép. Az egyik a harciasan öltözött gondolataiba merült *Pensieroso*, az életben Lorenzo herceg, a Magnifico elsőszülött fia. — A másik, a felpattanni készülő Giuliano. A hagyomány szerint annyira nem hasonlított az elhalt fiatal Medicire, hogy ezt szemére is hányták Michelangelónak. Ezer év múlva senki sem veszi észre —, volt a mester válasza.

A hely marasztal, nem keresek szavakat, nem kutatok műhelytitkok után, de az mindig érdekel, ahogy Michelangelo dolgozik, hiszen a részletekből tevődik össze a michelangelói hatás. — Így észrevehetem azt, hogy a Nappal elcsavarodott törzse az izmok pompás hullámzását vonja maga után, az Alkony elernyedt tartása pedig a mell és hastájak izmainak játékában válik tökéletessé. Mindkét helyzet kedvelt témája Michelangelo vésőjének.

De mindez csak részlet a négy szobor lélekbe és emlékezetbe nyomuló hatásával szemben.

Elmenőben veszem észre, hogy az Éj meg az Alkony már lábat moshattak volna. Retkesek. Négyszázötven év szennye van rajtuk.

Egy és más dologról megfeledkeznek a múzeumok gondozói.

FIRENZE GYOMRA

Ma reggel az állomás közelében egy cukrászda kirakatában különös, de ismerős halmot pillantottam meg. Egy «Aufsatz»-on volt kirakva a lepényféle holmi, s rajta az írás: *Strudel.* Nini, mondom, ez almásrétes! Nem sokat nézelődtem, hanem bementem és kértem a Strudelből, melynek tíz dekája száz lírába kerül. A gazda mérlegre tett egy darabot és ott helyben beleharaptam a százhatvan grammos almásrétesbe. No, nem is volt olyan rossz, csak több lehetett volna benne az alma, kevesebb a tésztája és érezhető lehetett volna benne egy kis fahéj is, meg több cukor. Szóval jó volt a firenzei almásrétes, csak hát nem volt éppen olyan, mint ahogy a «mama szokta csinálni otthon».

Láttam már italosbolt kirakatában hazai *unicumot* is, sőt egy bárban is találtam, s töltettem magamnak belőle, hogy élvezzem a nem tudom hányféle magyar mezei fűnek párlatát, aromáját.

De e ritkaságok nélkül is érdekesek és inycsiklandozók a firenzei enni-innivalók kirakatainak csendéletei. Naponta megyek el egy *rosticceria*, finom lacikonyha előtt, ahol nemcsak sültcsirke, hanem

aszpikos libamáj és kocsonyába fagyaszott csirkeaprólék mellett liptói túróféle is akad. — Jobb vendéglők kirakatában frissen lőtt vadak hevernek, és már reggel kész nyársak kerülnek oda végigtűzdelve kolbászkákkal, közöttük egy-egy szelet kenyér, amely majd a kicsurranó zsírt fogja felszíni sütés közben. Másik nyárson hússzeletek hagymával, ánizsgerezdekkel vegyest: cigánypecsenye.

Bárokban a kávéfőzőgép közelében pompás vajaskiflik halomban; a teáscsészék mellett pedig töltött hájaspogácsák. Pár pillanat alatt fel is melegíti őket a pincér a rumos-citromos italhoz.

A cukrászdák körül nincs émelyítő margarinszag. Uralkodó elem a piskótatészta, az ízesítők között pedig a nehéz krémek helyett a csokoládé, a gyümölcs meg a *marsala*-nak nevezett puncsos szörp.

A mindennapi egyszerű családi ebédnél is tapasztalom a firenzei konyha előnyét. A *pastasciutta* itt is gyakori étel, de a mártásuk ízesebb, mint a nápolyiaké. Nem is annyira a paradicsom, mint inkább a húsos mártás a kedvencük, amihez még igazi parmezán sajt járul. — S húsból nem látok mást az asztalunkon, mint borjúszeletet, amit roston sütnek hirtelen.

Csemegének különféle kuglófszerűséget szolgálnak, amit nem szárazan nyelnek le. Klasszikus chianti kerül a pohárba, melynek márkája a fekete kakas.

A *pizza* nem firenzei találmány, de itt is csinálják, s pizzeriák is vannak. A különbség az, hogy a firenzeiek ebben is könnyebben emészthető ételt adnak,

mint a nápolyiak. Többféleképpen is tudják elkészíteni, és nem sajnálják tőle a jó anyagot.

Ma mindennek a jónak felkerestem a forrását a *Mercato Centrale* nevű vásárcsarnokban. Ez a hatalmas vasbarakk Firenze legjobban kivilágított helye. Szikrázó villanylámpák alatt rózsaszínben csillognak a húskirakatok, és mögöttük hajladoznak a fehérruhás mészárosok, mészárosnők.

Halomban a kuglibaba nagyságú pulykacombok; a pulykamelle hálós harisnyába bujtatva, mint a nők lába. Kampókról tisztított kacsák lógnak. Ugyan ki veszi meg itt őket? Nem népszerű étel ez az ízes hús olasz földön. Rengeteg a mellehúsától és combjától megfosztott csirke. *Carcasse* a nevük: hullák, csontvázak. Potompénzért veheti a háziasszony a még nagyszerű falatokat tartalmazó darabot. Talán levest főz belőle. Pompás bárányborda kat is mérnek. Az apró karmenádlikat buzgón szeleteli a cigarettázó mészáros. Panírozva, kirántva csupa zamat ez a hús, kiáradó szaftjával tele lesz az ember szája. *Bocado para cardenales,* — mondja a spanyol. Kardinálisoknak való falat.

Sok a disznóvese és a velő. Nem tudom, hogyan készítik el. Én láttukra a számban érzem a magyar vesevelő ízét. Egyszer megkínáltam vele olasz barátaimat, még évek múlva is emlegették a csodálatos ételt.

Szalonnát is látok és megfőzni való császárhúst. Tudják ők, hogy ez mit ér? És hogy mit lehet ezzel a «zsír»-nak minősített anyaggal csinálni?

Ecet-olaj alatt nagy üvegekben húsos tinórugomba darabok. Mellettük egyéb savanyúság: paprika, vékony erős paprika, apró uborkák.

Gulyásnak való is akad, de ők ezt a húst paradicsomos mártásban főzik meg. Keresztbe vágott borjucomb szeletek is ki vannak rakva szépen gondosan egymás mellé. Mindegyik szelet közepén a velőscsont megfelelő gyűrűje. A szelet így kerül serpenyőbe zöldborsóval párolva. Raguféle nagyszerű fogás.

Kint a csarnok előtt hangulatos tér. Kétszáz, háromszáz éves házak hosszan elnyúló sorban, mind zöld zsalugáteres.

Ez a zöldség- és gyümölcspiac. Itt nincs meglepetés, csak az, hogy egész télen át minden kapható, az is, ami nálunk idényhez van kötve.

Micsoda szép harmatgyenge friss salátafejek vannak itt előttem sorban ládába rakva levelükkel lefelé! Most tízórai ideje volna éppen. Jólesne két tojásból szalonnás rántotta, melléje ebből a salátából egy tányérral.

Ilyesmi itt nincs. A piaci lacikonyha sajtos lepényt süt forró olajban. Kis üveg sör jár hozzá.

Mint minden piacon meg vásárban, itt is jelen van a *ciarlatano*, a kikiáltó csodaárus, aki bámulatosan jól és meggyőzően beszél, és meglepően olcsón adja a portékáját.

Most autó tetején áll a mester és porcelán holmit kínál. Egy kartondobozba hat kistányér, hat lapos-

tányér, hat levesestányér meg egy-egy pecsenyéstál és salátástál kerül. Ráadásul egy hatalmas pirosszínű üvegkupát ad még hozzá, s mindezt háromezerötszáz líráért viszi el a boldog vevő.

Nem értem ezt a vásárt. Ez az ember adót fizet, mert kereskedő, nyer a bolton, mert ebből él, és a vevő is boldog, mert ennyiért ezt a készletet üzeltben nem kapja meg. — Ki jár itt rosszul?

Olasz földön még most is vannak csodák.

S. MARIA NOVELLA

A Battistero mögött a régi Firenze megmaradt keskeny utcáin járok. Kissé kísérteties, kereskedelem nélküli csendes negyed ez. A Szép Asszonyok utcáján — Via delle Belle Donne — indulok a S. Maria Novella felé. Persze ez is csak néptelen sikátor. Hogy az utca helyén keskeny közt és nem korzót találok, azt előre gondoltam, hiszen ilyen poétikus nevet csak óvárosok szűk utcái viselhetnek. Most e reggeli órában diáklányok járnak rajta, hónuk alatt könyvcsomóval iskolájuk felé tartanak. S minthogy a fiatalság magában is mindig szép, ők mentik meg az utca hírnevét.

Az utca aztán kis térben végződik, ahol öt sikátor fut egybe. A szabálytalan alakú kiszélesedés közepén magas oszlopon álló feszület, tető is borul rája.

Kibukkanok a templom nagy terére. Állok és nézek, nehezen tudok hozzákezdeni a kép elemzéséhez. A hatást lenyűgözőnek érzem. Talán ez a legszebb tere Firenzének. Patinásak a házak, patiná-

sak a bevezető utcák is. Ezeket megkímélte a múlt századi nagy városrendezés pusztító munkája.

A templomon látszik, hogy homlokzatát régen a maga idejében fejezték be. Bájos, stílusos, utánozhatatlan. Testvére a Battisterónak meg a S. Miniatónak, de más. Mássá teszi a nagy ablakrózsa és a kiemelkedő középső részt megtámasztó két háromszög alakú toldalék két újabb intarziás koronggal. Az egész homlokzat megpatinásodott márványmű, mely hibátlanul kiérve, romlás nélkül jutott el napjainkig. A már meghalványult színek közt a zöld az uralkodó meg a fehéres márványlapok.

A templom neve is kedves: S. Maria Novella — Boldogasszony új temploma. *Új*, mert már a X. században is állt itt egy Madonna-szentély: S. Maria delle Vigne, — a szőlőskertek Madonnájának temploma. Az új templomot pedig 1246-ban kezdték építeni.

A kedves és nem hivalkodó homlokzat mint oltár áll ott a nagy tér hátterében, és csendesen invitál nézésre és ismét csak nézésre. Pedig van egyéb is a téren.

Elsősorban a Szt. Pál loggiája. Ez az Innocenti loggiájához hasonló hangulatú csarnok ugyancsak a Della Robbiák kerámiájával van díszítve, de itt szentek képei kerültek a medalionok keretébe. A két szélső korongban a két mester, Luca della Robbia meg Andrea della Robbia arcképe.

A tér közepén két nehéz piramisszerű oszlop. Valamikor a Corsón futtatott lovasverseny métái voltak. A múlt században hozták őket ide emléknek.

És a házak kisebbek, nagyobbak, mind beleillenek a templom környezetébe.

A loggia lépcsőjéről a tornyot is látom. Karcsú, hegyes tű emeletenkint magasodó ablakokkal.

Egyik ház sarka levágva, hozzá *tabernacolo* illesztve: trónoló Madonna szentekkel Cimabue stílusában. Mennyi lehetett itt ebből a kedves utcai oltárból még százötven évvel ezelőtt is, míg be nem következett a nagy « rendezés » !

Közeledem a templom felé. Közben bepillantok egy régi ház udvarába. Mélyén kocsiszínnek használt ívek, kopott, szutykos kis csarnok. Mintha még azt is Brunelleschivel terveztették volna ebben a negyedben.

A homlokzat előtt állok. Nem monumentális alkotás, családias, arra való, hogy szeressük, hogy kedvencünk legyen. Napórájára vetek egy pillantást, és megnézem a «pontos idő»-t. — Csak azok a galambok is ne szeretnék annyira ezt a homlokzatot! Időnkint a tűzoltók moshatnák végig a zöld féloszlopokat fecskendőikkel.

A belső térség áttekinthető, sem pad, sem szék a kellemes gót környezetben. Különös, hogy az oszlopközök a szentély felé haladva rövidülnek. A hajó térsége a főoltár felé « sűrűsödik ».

A templom egy szerény sírja vált napjainkban időszerűvé. Szakállas keleti főpapot ábrázol a sír képe. József konstantinápolyi pátriárka nyugszik itt, aki 1440-ben halt meg a firenzei zsinat ideje alatt.

A keleti és nyugati egyház egyesítése ügyében fáradozott.

A koszorúban sorakozó kápolnák freskói és egyéb művei ilyen neveket idéznek: Filippino Lippi, Ghirlandaio, Brunelleschi, Orcagna, Giotto.

Filippino Lippi freskóit javítják, gyékényfüggönyök takarják őket, de a főoltár mögött várják a látogatót *Ghirlandaio* képei: sorozat a Madonna meg Keresztelő Szt. János életéből. A freskók érdekessége, hogy a bibliai jelenetek szereplői firenzei viseletben lépnek elénk. A XV. század végén vagyunk. A nők brokát ruhái, ékszerei, hajviselete ugyanaz, amit a kor képmásairól ismerünk, s úridámákat, hercegnőket ábrázolnak az Uffizi termeiben.

Orcagna Infernója a legjobb Dante-illusztrációk közé tartozik. A nyers kifejezőerővel rendelkező művésznek nem kellett egyebet tennie, mint a megfelelő szövegeket elolvasnia.

A templom hajójában egy *Masaccio* freskó is látható: a Szentháromság Szt. Jánossal és a Madonnával (1437). Zord hangulatú kép. A kortárs Fra Angelico elrettent volna, ha így kellett volna elképzelnie a mennyország lakóit.

Brunelleschi feszületét szívesen nézem. Nem a fafaragás volt a mestersége, de lám, ehhez is értett. Mint annyi más művész, megcsinálta ő is a maga feszületét, áhítatot keltőt.

Van még egy nem mindennapi helye a S. Maria Novella dominikánus zárdának, a spanyolok kápolnája. A *chiostro verde* nevű udvaron át jutok a

helyhez. Nehéz, tömzsi oszlopokon nyugvó ívek szolgáltatják a keretet a középen magasodó négy fekete ciprushoz. — A *Cappellone degli Spagnuoli* valamikor a dominikánusok káptalani terme volt, de Medici Cosimo az udvarába költözött spanyolok kápolnájának szánta.

A falát Andrea di Bonaiuto élénk fantáziával készült freskói borítják (1355).

A keresztút, Kálvária és Krisztus limbusba szállása összefolyó sorozatán legalább másfélszáz személy mozog. Nagyszerű csoportok, jelenetek, sohasem elnagyolt pompás rajz. Érdekes, hogy az ördögök egy sziklafal mögött tanácskoznak, amíg Krisztus leszáll kiszabadítani a pokol tornácából a jámbor lelkeket.

A *Küzdő Egyház* nagy képén a fehér-fekete kutyák (*domini-cani*) tépik az eretnek farkasokat, és míg a lelkeket mentő dominikánusok munkában vannak, a fiatalság táncoló, élvező, világias életet folytat. Örök « panasz » a fiatalokkal szemben, mely valamilyen formában minden korban felmerül.

A mennyezetet borító képek közül nagyszerű az egyház hajója az apostolokkal. Pompás a hajó, a felhős ég, a víz, s még egy életből vett jelenet is került a *lunetta* peremére: míg a hajó hányódik a habokon, egy halász a parton horgát veti a halak felé.

Bonaiuto reálisan látó ember volt: az egyház ügye sohasem érdekelt mindenkit, csak elméletileg volt az egész emberiség ügye. Ő ezt így látta már 1355-ben. Míg az egyház fennmaradásáért küzd, egyesek « táncolnak », mások pedig « horgásznak ».

SÉTA A BELVÁROSBAN

Nem a dóm környékére vagy a Piazza Signoriára gondolok. Azok a város fórumai tornyokra, megcsodálni való kapukra bámuló tömegekkel. A Via Tornabuoni zónája Firenze igazi belvárosa. Ez a nem hosszú út olyasféle itt, mint Pesten a Kossuth Lajos utca, de rangosabb palotákkal. Mindenképpen úrias hely, és a benyíló utcák, terek sem elhanyagolt zugok.

A zóna kapuja a Piazza della Repubblica volna. Ez a tér a romantikus óváros eltűnésének köszöni létét. Diadalívszerű átjáróháza ezeket a büszke szavakat viseli: *L'antico centro della città di secolare squallore a vita nuova restituito.* « A város egykori központja az évszázados szennytől megtisztítva új életre támadt ». — Kétes értékű dicsekvés, de ami megmaradt a régiből, s amit még hozzáadtak, valóban olyan, mintha skatulyából vették volna ki. Paloták negyede ez, újaké és régieké, s ami még az egykori *squallore*-ból imitt-amott látható, bús romantikájával vonzza azokat, akik felfedezik a kopottban is a nemeset.

Itt egymást érik a paloták, melyeknek homlokzatát meg kell nézni. Hozzájuk méltók az üzletek is: mindenütt finom holmi. Itt a pék sem csak kenyeret és zsemlyét süt. Úgy látszik, ezen a tájon még mindig arisztokraták laknak.

De az idők változnak. A Rucellai-palota áll, de vele szemben az egykori loggia oszlopközeit kiraka-

tok üvegével zárták be, és az így keletkezett helyiségbe utazási iroda költözött.

A negyed éke a Strozzi-palota, a város legszebb reneszánsz épülete. Emeletről-emeletre rakott kőtömbjei hibátlanok, és a sarkain elhelyezett kovácsoltvas lámpások ma is számontartott értékek. De a két és félemeletes toronyház csak szép kagylóhéj. Ugyan ki lakna ma nyolc-tíz méter magasságú szobákban? Kiállítások, divatbemutatók helye lett a nagynevű család ősi fészke.

A nagyobb házak közé kisebb paloták vannak beékelve, címereik, ablakaik beszélnek a múltjukról. Egyik téren évszázados, színpadszerű környezet. Rómeó és Julia történetét lehetne ott színrehozni. Rögtön mellette egy megmaradt sikátor, ahol a legfényesebb nappal is csak félhomály dereng.

A zóna szíve, a Piazza Trinità háromszög alakú kiszélesedés. Közepén erős, magas oszlopon az Igazságosság szobra. A talapzaton I. Medici Cosimo neve és az évszám, 1570.

Szemben vele a templom, mely a térnek nevet ad. Megőrizte régi jellegét, ma is *úri* templom, « szagosmisék »-re járó hívek kedvelt találkozóhelye. Falain freskótöredékek, halvány nyomai az egykori tündöklésnek. Egy finom Della Robbia-sír a templom látnivalója.

A templom átellenében egy különös ház, a Palazzo Bartolini-Salimbeni. Reneszánsz épület a finomabb fajtából; még az ablakmezőket elválasztó léceket is kőből tervezte az építész, Baccio d'Agnolo. Minden ablakkereten ez a két szó ismétlődik: *Non*

dormire, — ne aludjatok ! A kapu fölött pedig ez olvasható: *Carpere promtius quam imitari.* Kritizálni könnyebb, mint alkotni. Az építész válasza azoknak, akik művét leszólták, s az ablakok különös felírását inkább templom falára tartották alkalmasnak, mint magánházra valónak.

Egy hatalmas erődház mellett nyílik a SS. Apostoli középkori hangulatú utcája. A zegzugos sikátor kis térre vezet, rajta nyers kőből rakott házak és egy odaillő templom. Piazza Limbo, — mondja a sarokra illesztett tábla. *Limbo* azt jelenti: pokol tornáca. Valamikor itt volt a keresztelés nélkül elhunyt kisdedek temetője. Megható hely és kedves az elnevezés.

A kis templomba térve évszázadokat lépünk visszza: boltozat, ívek, oszlopok, falak, padló fél évezredről beszélnek. Az örökmécs egy Della Robbia-féle oltárszerű tabernákulum előtt ég.

Napszállat idején jutok ki az Arno partjára a S. Trinità híd feljárójánál. A látvány pompás. A hídfőnél a Tavasz és a Nyár kecses szobrai, a túlsó parton a pirosló ég meg a sötétedő dombok alatt a parti házak sürű sora. Lent a víz lassú mozgásban folyik, hol örvényeket, hol sima felületeket alkotva. Balra a metszetekről annyira megszokott kép: a Ponte Vecchio és a folyóra kikönyöklő házak, ablakok százai. A házak nagyobbrészt újak, rendezett sort alkotnak, de ahol a háború pusztítása megkímélt valamit az évszázados építkezésből, az épületek mint

fecskefészkek tapadnak egymáshoz az ereszül szolgáló tetők alatt.

A *Ponte a S. Trinità* a firenzeiek kedvence. A háború alatt a visszavonuló németek felrobbantották, de darabjait a lakosság összekereste, a hiányokat pótolták, s ma a híd a régi épségében, de patina nélkül ismét az övék. Utolsónak a Tavasz feje került elő a folyó medréből 1961-ben. Látszik is a műtét helye, ahol a fejet a nyakhoz illesztette a szobrász.

A túlsó feljárónál a gyümölcsös Ősz meg a didergő Tél a hídfő dísze. Lámpa vagy bármiféle világítás nincs a firenzeiek Szentháromság-hídján. A leszálló estben már reflektorok fénye világítja meg a kuriózumnak számító szomszédos Ponte Vecchiót, itt csak az átsurranó autók lámpájának fénye villan egy-egy pillanatra. A firenzeiek ebben a tekintetben is tiszteletben tartják a híd múltját és rangját. Világítótestek felszerelésével nem akarják Ammannati mestermüvét elcsúfítani és a közlekedési hálózat szokványos részévé tenni.

PITTI

Az Arno partján haladok a Ponte Vecchio felé. Ezen a parti sávon majd minden üzlet antikvárium. Nemcsak csecsebecsék, turistáknak való emléktárgyak töltik meg a boltokat: életnagyságú méretekig mennek a szobrok, a terek, múzeumok ismert darabjainak kópiái. De csak az, ami konvencionális, az édes, a szentimentális vagy az akt a kelendő.

Erről a parti házsorról a város felé nem is utcák, csak sikátorok, boltozatok nyílnak. Ahol lehet, vendéglő, bár, italbolt húzódik meg.

Közben a Ponte Vecchio egyre közeledik. Nem mindennapi látvány a hídra épített alacsony emeletek három sora, a zöld ablaktáblák, a hídon a Pitti palota irányában átfutó fedett folyosó.

Magán a hídon nem is folyó fölött, hanem utcában érzem magam a nagyobb méretű páncélszekrényekhez hasonló ékszerészboltok közt. Csak a közepén láthatok le a vízre, ott, ahová az ékszerészek ősük, Benvenuto Cellini mellszobrát állították olyan aprólékosan megmunkált talapzatra, mintha maga a mester készítette volna.

Híd volt a folyó ezen a pontján már a rómaiak idejében is, s nem volna igazi firenzei hely a Ponte Vecchio, ha egy táblára írt Donte-idézet nem igazolná, hogy valamiképpen ez is belekerült a Divina Commediába.

Persze a hidat eredetileg nem ékszerészeknek szánták. A középkorban a szűk falak közé szorított Firenze nem hagyhatta kihasználatlanul a két partot összekötő szép ívet sem. Piac volt itt mészárosok, pékek, fűszeresek, olajárusok és egyéb vásáros nép bódéival. Az 1500-as évek vége felé nagyhercegi rendelet engedte át a Ponte Vecchiót a város ötvöscéhének.

Azóta sok idő elmúlt s a híd kereskedői sokat engedtek egykori hírnevükből és tekintélyükből. Ma a boltok valóban csak boltok, s ma már nem készülnek itt mesébe illő ékszerek. S az áru is, ami a

kis ablakokba ki van rakva, nagyobbrészt korall és ékkő. Olyasmi, amit a pénzesebb turista megvehet. A boltos így is órákat álldogálhat el a *butik* ajtajában, mert a hídon sodródó tömeg inkább csak néz, és nem vesz.

No, de induljunk a Pitti felé, amely ide csak egy ugrás a közeli utca csemegeüzletei közt haladva.

Megpillantom a palotát; nem nehéz megállapítani, hogy úri ízlés építette. Az építtető Luca Pitti valóban úr volt, a maga idejében a Mediciek versenytársa. De akkor a palota még nem volt ilyen széles homlokzatú; ez már a Mediciek műve, s része van benne toledói Eleonórának, I. Medici Cosimo pompakedvelő feleségének is.

A képtár több mint háromszáz év gyűjtése s korban közelebb áll hozzánk, mint a javarészt korareneszánsz képeket tároló Uffizi.

A főúri palota nem képtárnak készült, s ez a körülmény nem segíti elő a nem nagy, de kitűnő gyűjtemény élvezését. A termek barokkos pompája, a gyér világosság és a zsúfoltság gyakran csökkenti a képek élvezhetőségét, melyek két-három sorban borítják a falakat úgy, mintha nem is múzeumban, hanem egy antikvárius vagy műgyűjtő képkereskedő házában járnánk.

Az első kép, amibe minden nézős, minden *cicerone* belebotlik Raffaello *La gravida* c. képmása. Nem tudom, mit magyaráznak sokat ezen a nem is ismert képen, amelynek talán az az értéke, hogy Raffaello

akkor is mert nőről képmást festeni, mikor a közeli anyaság torzítja, átmenetileg megszünteti az arc szépségét.

És most egymásután kerülnek elém Raffaello legismertebb képei.

A Madonna del Granduca csak annyiban « nagyhercegi », hogy III. Ferdinánd vásároltatta meg magának háromszáz aranyért egy antikváriusnál. S többé nem is vált meg töle. Magával vitte útjaira is. Érthető lehet: ez a legszebb, a legszüziesebb női arc, amit Raffaello festett. Kár, hogy nagyon megszoktuk.

Ebben a teremben van az egyidöben nagyon népszerű *Madonna della seggiola* is. Hat éven át láttam diákszobám falán olajnyomatban a *székes* Madonnát, amint keleties száljába burkolózva magához szorítja gyermekét. Arcát felénk fordítja, viruló női szépség. Hányszor néztem fel rá, ha nem ment a számtanpélda megfejtése, vagy nem tudtam végére jutni a görög szószedetnek !

Friss benyomást kelt bennem az urbinói mester egy arcképe, mely master Inghirami-t, II. Gyula pápa titkárát ábrázolja. A piros ruhás, piros sapkás bíbornok formáju írnok könyveiből, papirosaiból feltekint és gondolkodik, « spekulál ». Nincs semmi különös a képen, de a kövérkés értelmes arc meg a mesteri beállítás telivé teszik a nem nagy táblát.

Egyik szögletben két Raffaello kép: Agnolo Doni és hitvese, Maddalena Doni. Az egyik elnézésre való szép nemes férfiarc, nyílt tekintet, vele született elökelöség. Még festve is, századok elmúltával is

megállítja az eléje kerülő nőket. Féltékeny lehetett rá a felesége, Maddalena Doni. Mintha látszana is ez a szomszédos képen, a Mona Lisa tartású női képmáson, mely nem mosolyog; szája szögletében inkább keserűség lappang.

És itt van végül a Fornarina is, a *Velata*, a fátyolos nő, akit Raffaello « mindhalálig szeretett ». Selymek és patyolat közé öltözve jelenik meg a képen a melegszemű nő, akit Raffaello kiemelt az ismeretlenségből. A szeretet és a szerelem tud jutalmazni legszebben.

Fra Bartolomeo Pietà-ján, mintha nem is a Fájdalmas Anya, hanem Magdolna volna a főalak, bár arcát csak rövidülésben látjuk, ahogy lehajol és átöleli a halott Mester lábát. Alázat és szeretet van ebben a gyengéd mozdulatban, főleg a nő szeretete, mely bátrabb gesztust engedhet meg magának, mint az anya néma fájdalma.

Tiziano *Ippolito Medici* kardinálist magyar ruhában festette meg. A szakállas, fiatal férfi kuruc kapitánynak is beválna. Kard az oldalán, fokosféle szerszám a jobbjában, hetykeség a tekintetében.

A velencei mester *Kékszemű* férfiképmása rejtély, mint El Greco képe: a férfi, aki kezét a mellére teszi. A tengerszem tekintetű arcnak nincs magyarázata. Talán ez lehetne: ha az emberi nem kihalna, esetleg ez volna az egyik ábra az elkövetkező élőlények számára ezzel a két szóval: *ilyen volt.*

Tiziano: *La Bella* c. képének nincs sok nézője. A kissé üres, nem intelligens arc a mester minden

technikai tudása dacára, messze elmarad a Fornarina varázsától. Reklámszépség.

Tiziano: *A koncert.* Ez sok sétálót megállít. Talán maguk sem tudják, miért időznek a kép előtt, de a zene átélésében hátrapillantó arcnak ellenállhatatlan vonzása van.

Külön teremben a szemlélőtől bizonyos távolságban állították ki *Sodoma* Szt. Sebestyénét. Talán ez a legszebb férfitest, amit festő ecsetje teremtett. Majdnem akt, de oltárkép is lehetne. A szakember az egyetlen alakból álló kompozicióban gyönyörködik, a lelki ember a kép áhítatát érzi meg.

Botticelli kis arcképe: *La bella Simonetta* alig vehető észre a XV. századiak nagy termében. A fiatal nőn nincs ékszer vagy ünneplő ruha. Barna tónusú egyszerű öltözete a mindennapok asszonyaié. Kontya kicsi sapka alá van rejtve, egy hajfürtje el is szabadult. Erős orra kedvessé teszi közömbös arcát. Talán csak magának festette a művész a képet egy szabad órájában. Annyira modern, hogy valamelyik szürrealista kortársunk is vállalhatná a kép szerzőségét.

A palotához tartozó Boboli-kertnek nagyobb a híre, mint az értéke. A múzeum valamelyik ablakából kitekintve szép az emelkedő teraszos lejtő szobrokkal, vízmedencével, nyírott fáival, de a séta rajta fárasztó és üres. Elmúltak a kert nagy napjai, mikor tűzijáték, estélyek, parki ünnepélyek vonzották ide a firenzei paloták válogatott népét.

A képtári bejáró közelében, ahol a park kezdődik, I. Medici Cosimo udvari bolondjának és házi törpéjének teknősbékán ülő nagyhasú undorító parázna szobrát helyezték el. Masszába öntött másolatával minden souvenir bolt bőven el van látva.

Kissé tovább mű cseppkőbarlangot épített a barokk ízlés. A cseppkőmezők közé freskók kerültek pásztorjelenetekkel, a barlang négy sarkába pedig Michelangelo rabszolgaszobrait állították. Csupán erre a célra tartották alkalmasnak a torzókat. De ugyanakkor Gianbologna simatestű Vénusz-szobra főhelyet kapott. Ma gipszmásolatok « helyettesítik » az Accademia gyűjteményébe került kincseket.

ARNÓN INNEN, ARNÓN TÚL

A Piazza della Repubblica szemaforos, üzleti, kávéházas XX. századi negyedéből gyorsan kikerülök és a Mercato Nuovo szellős loggiája alatt nézelődöm. Igazi bazár, még a kereskedőtípusok is mások, mint a boltokban szoktak lenni. Keletiek ezek, az arcukra van írva. Kapható itt minden, ami az egyszerű embert meg a könnyen költő nem kényes ízlésű idegent érdekli: ami csillog, ami színes, pakfon, üveg, mutatós bőr, aranyozott fa, papírmasé vagy márványt, elefántcsontot utánzó fehér massza. Vevő sem hiányzik, mert mindig kiválik valaki a Ponte Vecchio felé haladó csoportokból vásárfiát venni ezen a piacon, mely valamikor a selyem és arany börzéje volt.

A csarnok közepén még megvan a helye a pellengérnek, ahová a hamis bukáson ért kereskedők ke-

rültek, a déli peremén pedig egy bronz vaddisznó szobor a piac tartozéka. Előtte vízmedence, oda vetik obulusaikat a turisták, akik visszavágynak még Firenzébe. Nem nagyon vált be a római Fontana di Trevinek ez a másolása, mert alig néhány garast számolok meg a ráccsal zárt kifolyóban, bár egy tábla azt mondja, hogy az adományok egy árvaház segélyezésére « fordíttatnak ». Az elmúlt év másfél milliót jövedelmezett. Lehet.

A Piazza della Porta Guelfa kis tér, ahová autóval, motorral nem lehet bejutni. Egyik oldalán palota tető-loggiával. Egy másik, kisebb gót palota emeleti részéhez kívülről vezet fel a lépcső. Címer a falakon itt is, ott is; egy ajtó fölött freskó. Egy résen át magas toronyházra látni. Színpad szokott így berendezve lenni Shakespeare-darabok előadásához. Ülőhely is akadna bőven a terecske előtti vendéglő teraszán. Ezen a téren a firenzeiek akár ma is a régi öltözetükben járhatnának. Természetesnek tartanók ebben a környezetben, ahol a mi XX. századi ruhánk anakronizmusként hat.

Megyek tovább a közeli Davanzati palota felé, ahol a régi firenzei ház múzeuma volna. El is érkezem a palota elé, mely az összegyűjtött anyagnak otthont ad. Maga az épület a legigazibb középkori ház, homor, méltósagos homlokzattal, nem henye, kényeskedő nép számára építve.

Sajnos, kapuján a szokásos tábla: *Chiuso per restauro.* Ki tudja, mióta van ott a porosodó tábla, és még meddig marad ott, pedig az anyaga — amint

az útikönyv felsorolásából látom, — ér annyit, mint sok képtáré. Bele lehetne látni rajta egy kicsit a firenzei otthonok magánéletébe. A múzeum alig tizenöt éve nyílt meg. Mit akarnak rajta rendezni?

A Ponte Vecchio felé sodródva egy utca nyílásából nagyszerű kilátás nyílik a Palazzo Signoria tornyára és homlokzatára. Innen szebb az óriás, mint magáról a térről.

A híd felé vezető út eleven és érdekes, minden sarok régi paloták képét igéri, s néhány lépésre beljebb invitál.

Aztán a híd közepén megint csak megállok és a mozgalmas kép részévé válok. Gondtalan nép körülöttem, azért jöttek ide, hogy az itt eltöltött félóra életük szép emlékévé váljon.

Itt a hídon a Benvenuto Cellini szobra mellett gyorsfényképész működik. Három lábon álló mozgó műtermén ezt a szót olvasom: *Exclusivo,* vagyis a mester egyedül jogosult itt turistapárokat fényképezni Benvenuto Cellinivel vagy Benvenuto Cellini nélkül. A hitelesség kedvéért a felvételre odasüti a « Ponte Vecchio » szignálást is.

Visszanézek a szomszédos Trinità-híd lágyan hajló ívére. Ez az ő Margit-hídjuk, de köből.

Odaát megkezdem sétám a Porta S. Frediano felé. Nem a parton haladok, hanem a folyóval párhuzamos belső úton.

Az utca patinás, de nem népes; nem jár erre senki más, csak a környék lakói. Bőrdíszművesek dolgoznak itt meg az aranyozók. Mindkettő pénzt hozó

ipar Firenzében. Az egyik aranyozó műhelyében húszharminc asztalkát, sublótot, csecsebecsét tartó állványokat, tálcákat, kazettákat látok egyelőre csak aranyfüsttel borítva. Különös látvány a talmi « tömör » arany tárgyak csillogása.

Egyébként vendéglők, antikváriusok, pékek következnek egymásután. Itt « hentes és mészáros » is akad úgy, mint otthon nálunk, ami nem megszokott dolog Olaszországban, mert az elkészített füstölt árut nem szokta mérni az, aki friss hússal dolgozik.

A zöldségesek utcai kirakatából látom, hogy hogyan állunk a tavasszal. Van már uborka, salátának való vagy kovászos eltevésre; zöldpaprika is volna szalonna mellé, hatalmas póréhagymák is lógnak az ajtóban csomóba kötve. Mit csinálnak velük, hogyan fogyasztják őket? Én csak azt tudom, amit én kezdhetnék velük, de az ízlésünk nem egyezik.

Egyik gyümölcsös kirakatában friss szőlőt látok. Nem tudom, honnan szerzik ezt április közepén. Két dollár kilója.

A mellékutcák, amolyan « budaiak », keskeny, napos közök, kerítésen átnyúló lombokkal idegenek tömegei nélkül. Azok lemaradtak a Ponte Vecchio táján a Pitti felé.

A Ponte Trinità innensö feljárójához érek. A szélső ház sarkán kút szája köpi a vizet, fölötte egyszobás erkélyes, függőkertes lakás. A hídfő körül nagyobb a forgalom, de aztán újra zavartalanul sétálhatok. Egy sarkon ismét egy darab középkor áll előttem: házak utcába kikönyöklő emeleti részekkel. A polgári ház falán még megvannak a vaskarikák

lovak kötőfékje részére, most kerékpárok állnak ott sorban hozzájuk láncolva.

Bepillantok egy udvarra, vagy helyesebben kapualjába. Átjáróháznak látszik, amolyan kétszáz esztendősnek. Bemegyek és újabb kapualjak, boltívek hálózatában találom magam. Művészeti stúdiók, divatszalonok, antikvárius boltok mellett egy kertbe jutok. A zöld pázsiton hatalmas cserepekben virágzó azáleabokrok, két hatalmas ciprus, magnóliacserje, magas, mint egy fémcsillogású karácsonyfa.

Első pillanatra nem tudom, hol vagyok, de a ciprusokon túl a közelben tornyot látok. Ez csak a S. Spirito tornya lehet. Egyébként a kertben béke és csend, nyitott ablakok és ajtók. A ház mohón szívja magába a tavaszi nap jótevő sugarait.

Parányi mészárszék előtt visz el az utam. A helyiségben kampókra akasztva félig nyitott marha teteme. A megnyitott állati test széthúzott tagjai betöltik a boltot, s az egész úgy hat, mint egy németalföldi húsos csendélet.

Elérkezem a Porta S. Fredianóhoz. Kissé hosszú volt a séta idáig, de legalább láthatok valamit a régi Firenze védőműveiből. Ilyen hatalmas városkapu előtt nem álltam. A kapu tömbje vagy huszonöt méter magas, két szárnya még most is zárható volna. Hatalmas rajta a nyílás, nincs az a « trójai faló », mely ne sétálhatna be rajta kényelmesen. Fent a toronyszerű bástya tetején loggia őrszemek részére.

A kapu folytatásaként meghagyták a városfal egy részét. Ez a fal a másodiknak épült a megnagyobbodott Firenze körül, tehát nem abból az időből való,

amikor a város krónikásai szerint a X. században az idáig is elportyázó *ungari*-k csetepatéztak Firenze alatt pusztítva a polgárok földjeit és pincéit.

CARMINE: CAPPELLA BRANCACCI

Izgalommal és aggodalommal pillantom meg a csupasz homlokzatú templomot a térség mélyén.

Izgalommal a várható élmény miatt, aggodalommal, mert már messziről látom, hogy a fenyegető tábla a karmeliták zárdájának kapujáról sem hiányzik: *Lavori pubblici.* Közmunkák. Ez mindig rosszat jelent. Vajon nem fogadnak-e állványok és gyékénylebernyegek a Massaccio-féle freskók előtt?

Aggódva nézek szét a tágas templomban. Egyelőre sehol nyoma a Brancacci-kápolnának, amelyet fontossága miatt nagyszabásúnak képzelek, ahol gyenge világítás mellett magasba nyúló falakra kell feltekingetni a tizennégy részből álló freskósorozat felé.

Nem. Félelmem nem vált valóra. A freskók szemmel elérhető közelségben vannak, maga a kápolna sem nagy és jól megvilágított. Kevesen vagyunk látogatók, senki sem magyaráz, elmélyedhetünk az élvezetben. — A karmelita atyák megértőek.

Brancacci, a gazdag kereskedő és mecénás valami szépet akart az utókorra hagyni, mikor az 1420-as években megbízta Masolinót, később Massacciót a kápolna kifestésével. A mesterek elkezdték a munkát, mely, mint rendszerint történni szokott, elhúzódott. Ki meghalt, ki máshová távozott ideiglenesen vagy

véglesegen úgy, hogy a befejezés már Filippino Lippire maradt. — Masolino, Massaccio, Filippino Lippi, mind a három jó név. Esetünkben főleg a Massacciőé a fontos.

A készülő sorozatnak gyorsan híre futott, s a művészek másfél századon át ide jártak tanulni, ihletet meríteni, nekilendülni, látni azt, ami új, ami mögött már nem szabad lemaradni, ha nevet akarnak szerezni.

Itt, ahol most néhányan vagyunk, állt némán, de mohón élvezve a látványt Fra Angelico, Fra Filippo Lippi, Andrea del Castagno, Verrocchio, Botticelli, Ghirlandaio, Leonardo da Vinci, Raffaello és Michelangelo.

Mindannyian tudták, hogy Giotto után a Brancacci kápolnában másodszor indult el valami, ami döntő lesz a festészetben: levegő áradt be a képekbe, mely megváltoztatja a távlatot, tágabbá, életszerűbbé varázsolja a tájat. S milyen lágyak az emberi alakok tagjai! Nincsenek többé merev bábuk a táblán vagy a falon. Vér kering a testekben akkor is, ha mozdulatlanok.

A szemlélő nem feltétlenül tudja, hogy miért áll szívesen és huzamosan ebben a kis kápolnában, pedig egyszerű volna a válasz: élet van a képeken és poézis az előadásban, mely képről-képre visz bennünket, mintha egy pompás könyv lapjait olvasnók.

Masolino *Bűnbeesés*-e nyitja meg a sorozatot. Két szép emberi test. Tiszták és ártatlanok, semmi érzékiség mezitelenségükön, de még egy kissé báb-

szerűek. Fölöttük egy ágon a zöld testű kígyó. Női feje van; szőke, meglepően modern fésüléssel.

Időrendben a következő még mindig Masolino ecsetjével: Péter meggyógyítja a bénát. A jelenet Firenze utcáján vagy terén játszódik. Hű kép ez az akkori városról. Az áldást adó Péter mozdulatából « erő árad ».

Masolino: Szt. Péter prédikál. Beszéde meggyőző lehet, mert a hallgatóság csupa figyelem, ihletett arcok. De talán kissé elnyúlt a beszéd, mert íme, egy asszony meg öreg elaludtak. Fejük félrebillenve nyugszik a szomszédjuk vállán. Ezzel még az apostoloknak is számolniok kellett.

Massaccio: Szt. Péter keresztel. Előtte térdel az ifjú, lába a vizen át is látszik a hullámoktól kissé elmosódva. Aki soron van, dideregve áll a parton, olyan mozdulattal, ahogy ma is tenne a ruhátlan ember a hidegben.

Massaccio: *Ádám és Éva kiűzetése a paradicsomból.* Kis darab egy falsávon, de ez a nem nagy kép sorsdöntő a festészet jövőjét illetőleg. A két ember most ébred tudatára annak, hogy mit tettek, és hogy mi vár utódaikra. Ez benne van Éva keserű sírásában, és rajta van Ádám tartásán, aki döbbenetében elfödi arcát. Mindketten máris szenvednek testben és lélekben. Éva kész nő abban a tekintetben is, hogy már szeméremérzete is tudatos, de ez nem a Vénusz-szobrok izgató álszemérme.

Massaccio: Az adópénz megfizetése. Krisztusnak és tanítványainak is meg kell fizetniök az adót. A vámos hozzájuk lép és kéri a pénzt. Krisztus Pétert

egy mozdulattal a folyóhoz küldi, hogy a hal szájából vegye ki az ezüst dénárt. Péter megtalálja a pénzdarabot, és átadja az adóhivatal emberének. — Mindez egyetlen képbe belesűrítve kevés mozgással, de drámai erővel. Beszédes, ahogy Péter elfogadja az utasítást, ahogy a víz partján keresi, hogy melyik hal szájában találja meg az ezüstpénzt, és ahogy nyugodt mozdulattal fizet. — A vámos magatartása elárulja, hogy mindez a történet őt nem érdekli, ő csak a pénzt várja, őneki mindegy, hogy honnan kerül elő. — A víz partján hajladozó Péter kissé távol kerül tőlünk, de a halak ezüstös csillogása átvillan a távolságon és a magános alakot a képhez csatolja.

Massaccio: Ananiás története. Az első keresztények vagyonközösségben éltek. Ananiás azonban vagyona egy részét letagadta és visszatartotta. Halálával fizetett, mert « hazudott a Szentléleknek ». Péter a már holtan fekvő Ananiás fölött nyugodt arccal nyújt alamizsnát egy özvegynek.

Massaccio: Péter árnyékával gyógyítja az utcára kitett betegeket. A háttérben Firenze, amilyen volt, és amilyen részben még ma is a járókelő feje fölé kiugró emeleti szobákkal.

Massaccio: Szent Péter a trónusán. Inkább látomás, mint reális ábrázolás. A mester utolsó alkotása ebben a sorozatban. Még belekezdett a szomszédos képbe is, de Rómába távozott, ahol ugyanabban az esztendőben meghalt (1428).

Filippino Lippi majd hatvan évvel később fejezte be a sorozatot, igyekezve költői látásban Massaccio nyomában járni.

A halott ifjú feltámasztása Massaccio és Filippino Lippi közös alkotása. A szép arcok nagyrészt Massacciótól származnak.

Filippino Lippi még két nagyobb jelenetet festett: a Simon mágus történetét és Szt. Péter keresztre feszítését, szívesen festve bele a csoportba művésztársainak arcképét is.

Lippi két családias hangulatú képpel is gazdagította a sorozatot: Pál beszélget a fogságba vetett Péterrel a börtönrácson át, ez az egyik. Pétert az angyal kivezeti a börtönből, míg az őr egy pillanatra ijára támaszkodva alszik. Ez a másik. Ez a két kép ma is csupa szín: narancs, fűzöld, kármin.

A megfestett jelenetek nagy részét az Apostolok Cselekedetei-nek szövege sugalmazta. S amint ebben az *emberi* elbeszélésben nincs, a sorozat képeiben sincs elöltetett természetfölöttiség. Minden közöttünk történik Firenzében vagy egyebütt, ahol emberek élnek, jók és rosszak vegyest.

Milyen jó, hogy ezt a sorozatot nem lehetett múzeumba vinni, és milyen jó, hogy a Carmine templom kissé távol esik a Firenze-járók főbb csapásaitól!

Akik itt vagyunk, egyenkint érkeztünk, le is ülhetünk a templom padjaiban kissé rendezni gondolatainkat, vagy újra meg újra visszatérhetünk a képekhez.

A templom előtti napos téren szétnézek, s bár a sürü élmény még erősen fogva tart, egy másfajta rövid templomlátogatásra indulok.

Mindössze egy futamatnyira van ide az ágostonrendi barátok hatalmas temploma, a S. Spirito. Brunelleschi valami rendkívülit akart ebben alkotni felnagyítva a S. Lorenzo méreteit. Száz méter hosszúra tervezi a bazilikát, latin kereszt formát választva alapul. A főoltárt a kupola alatt helyezi el. A falak mentén harmincöt féloszlop sorakozik mintegy negyven oltárnak szabva meg a helyét. Másik harmincöt oszlop a templom terét népesíti be szép oszlopfőkben kivirágzó törzsével. A nagy térség nem hat semmiképp sem üresnek, az oltárok mind kifogástalanul gondozottak, a képek jók, a templomban mindenütt tisztaság. A belépő jól érzi magát a nagyméretű királyi csarnokban, mely felavatása óta valószínűleg sohasem telt meg hívekkel.

A VÁROS DOMBOS OLDALÁN: S. MINIATO

Ma a város fölött akarok nézelődni. A Ponte Vecchio túlsó feléről indulok a Szent György-erőd felé. Olyan utat választok, amerre átlagturista nemigen jár. — Kora tavasz van, kevés még a friss lomb, de a madarak megérkeztek és hívogatják egymást.

Nincsenek ezen a lejtős úton igazi paloták, de a házak együttese olyan, amire azt szokták mondani, hogy « pittoreszk ». Itt-ott meg is szakad az utca sora s lelátni a városra, az Arno partjára. A megnyílt résen esetleg a dóm kupolája vagy a Palazzo Vecchio tornya jelenik meg.

Most nagyobb kapaszkodó következik s az út elkanyarodik a folyó irányától. Vigasztalásul a fiesolei dombok kerülnek bele a képbe. Zöld halmok, fehér házak, egy-egy torony pettyezik a látványt.

Graffitókkal festett ház elé érek, kissé más, mint a többiek. Látszik, hogy féltve gondozzák. A kapu fölött szerény márványtáblán írás: *Qui ove abitò Galileo, non sdegnò piegarsi alla potenza del genio la Maestà di Fernando II di Medici.* — Ami magyarán annyit jelent, hogy II. Ferdinánd nagyherceg nem tartotta méltóságán alulinak, hogy Galileit itt a lakásán meglátogassa.

A ház egyszerű emeletes pogári ház, ma is laknak benne. Nagymama pörölése hallatszik ki az egyik félemeleti szobából. Feje is megjelenik az ablaknál, rámnéz s látja, hogy valamit írok. Talán azt hiszi, hogy hamarosan be is csengetek és kérdezem, hogy itt élt-e valóban háromszázötven évvel ezelőtt Galilei? Hol aludt, hol evett, hol dolgozott, hol írta műveit?

Aztán elmaradnak a házak és magas kőkerítések közt visz az út, mögöttük parkok és villák.

Még egy kanyarodó és itt az erőd. Komoly tömb magas falakkal, kiszögellésekkel. Az egykori várárok aszfaltozva; a csillag alakú építmény körüljárható. Fedett lépcsők vezetnek a felső területre, mely kikönyököl a város fölé. Ma már csak kilátóterasz.

Firenze alattam van és közel hozzám. A képben a dóm uralkodik meg a komor Palazzo Vecchio. De idenéz a távolból a S. Maria Novella kedves arca.

A látvány pirosba játszik az ezernyi háztető miatt, mert a firenzei házak fedőcserepei nem feketednek.

Megfordulok. A mögöttem levő dombokon a ciprusok sorai apró, sötét vonalaikkal behuzigálják a képet. Közülük néz felém a S. Miniato homlokzata, sétám következő célpontja.

Az erőd alatt megmaradt a régi várfal egy része a Szent György kapuval. Inkább békés idők, mint háborús készülődés műve. Belső oldalán freskó, a másik felén a sárkányölő szent címerpajzsba foglalt képe.

Itt kezdődik a Via Belvedere, mely erős lejtéssel vezet egy másik kapu, a Porta S. Miniato felé. Az út azoknak való, akik ráérnek élvezni a környezetet és nem rohannak, hogy az egyes szakaszokat minél előbb elvégezzék.

A várfal tövében járok olajfák között. A kertek felől csattog a madárdal. Tavasz van.

Az út, nevével ellentétben nem sok kilátást tartogat, meg is fáraszt, amíg elérem az alsó területet, ahonnan majd ismét kapaszkodón kell megközelítenem a S. Miniatót.

A Porta S. Miniato környezete egyszerű, vidékies; bárt is csak egyet látok, ahol felfrissíthetem magam. A helyiség voltaképp falusi bolt, ahol dohányon és bélyegen kívül italt is adnak, de van ott konzerv, száraztészta, mosópor, szappan. Le is lehet ülni két asztal mellé. Néhányan már vannak benn olyanok, akik mindig ráérnek beszélgetni. De úgy látom, hogy akik belépnek, mind ismerik egymást. Kedvvel figyelem a vidám tereferét, mely a szép firenzei beszédmódban folyik. Úgy érzem, hogy hibátlan, nem ron-

tott olaszság. Itt talán nincs is külvárosi zsargon. Boldog nép, mely nem csúfolja meg saját anyanyelvét!

A bárban való pihenés nem volt hiábavaló, mert hosszú lépcsősor mered elém; végig kell rajta mennem, ha a Piazzale Michelangelo kilátóját akarom elérni. A firenzeiek kedvesek; hogy a vándor nagyobb kedvvel vágjon neki a lépcsőnek, egy lelkesítő Dante-idézetet helyeztek el az út elején. Dante a Purg. XII. 100-105 soraiban beszél a S. Miniato lépcsőjéről egy hasonlatban.

Keresztút stációi mellett járok. Én magam is tartok stációkat, pihenőket ötven méterenkint. Ilyenkor egy-egy torony is biztatóan int a városból, no meg egyre szebben látszik a dóm fehérbordás kupolája.

A kilátás a térség pereméről más, mint az, amit a Szt. György erőd nyújtott: kitártabb. Most a folyót is látom, a parti házsort és a hidakat. A dóm kissé kicsúszik a képből balfelé s helyette a S. Croce csupasz, de szépen tagolt oldalfala kerül a középpontba. A háttérben dombok karéja, föléjük emelkedik egy karcsú campanile, az ott Fiesole.

S most induljunk a szép S. Miniato felé. Nincs messze, egy ugrás az egész, de hogy megszenvedjünk a szépért, még vagy száz lépcsőfok vár ránk a templom homlokzata alatt. — No, ide is elkelt volna egy Dante-tábla!

A S. Miniato nem nagy, nincsenek is benne csillaggal jelzett remekművek, de szép és bájos a templom a maga egészében.

Tiszta homlokzata mint egy zöld-fehér oltár várja az érkezőt. Fönt az oromzatán arany háttérből Krisztus adja rá áldását, mellette a Madonna meg a templomnak nevet adó vértanú.

A napsütötte homlokzat után félhomályba lépünk, mely pillanatok alatt világosba vált. A padló mozaikok rajzával telik meg, a hibátlan oszlopok kifényesednek, freskók jelennek meg az oldalfalakon; a falak zöld-fehér játéka ugyanaz, mint a homlokzaton. Megszínesednek a mennyezetet tartó gerendák is, s a fedett oltár aranyos hátteréből, mint ikonok tűnnek elő a szentképek. És mostmár a szentély is világít, az apszisz nagy Krisztusa.

Élvezet járni a hibátlan templomban, mit az idő sem viselt meg, csak megnemesített. A szentélykorlát meg a szószék márvány csipke korlátja fölé hajolunk és úgy csodáljuk, mint egy nemes kézimunkát. Benyomásunkat abban foglalhatjuk össze: itt minden szép!

A Firenze-látogató emlékei közt a legszebb helyet foglalja el a sanminiatói séta. Dédelgeti magában ezt az élményt, amit nem is magyaráztak agyon neki.

Kilátás is nyílik a templom teraszáról, de legszebb a kép, ha a templom belsejéből tekintünk ki, s megelégszünk azzal a darabbal, amit a nyitott kapu kerete zár körül. Itt bent homály, ott kint napsütötte világító tetők.

Visszafelé a Viale delle Colli ligetek, villák, fasorok közt kanyargó útját választom. Ez a város zöld promenádja, mely fordulóiban más és más képét villantja elénk a domboknak meg magának Firenzének. Szeretném, ha az autobusz nem rohanna ezen a vidéken, de a benn ülőknek mindez már megszokott jelenség. — Én leszállok a Porta Romana előtt. Körüljárom az itt megmaradt hatalmas bástyát, mit bevehetetlennek szántak a firenzeiek hatszáz évvel ezelőtt; s mikor már elmúltak a várostromok századai, meghagyták emléknek és megszépítették freskóval. Ugyan kerülhetett-e volna szebb kép a rideg katonás falakra, mint a Madonna meg a Bambino?

FIESOLE

A firenzei látogatás befejezése a fiesolei kirándulás szokott lenni különösebb program nélkül csak úgy ráadásnak szánva már előre megelégedve a kínálkozó szép kilátással.

Így tettem negyven évvel ezelőtt, mikor még villamos járt a fiesolei halmok felé lassan, csikorogva a fordulókban és hosszúkat várakozva a kitérőkben, hogy a szembejövő kocsit elengedje maga mellett.

Ma *filobusz* visz fel, de a régi út hangulatából is megmaradt valami, csak a terjeszkedő város nyomult közelebb Fiesoléhez.

Amint ritkulnak a házak, úgy jelennek meg mind sűrűbben a kedves villák, ciprusok előttük, ciprusok

mögöttük. Majd aztán a hegy tetején ott a város, mely házait jó előre elénk küldi.

Olajfák ezüstös zöldje meg a sötét ciprus katonás állású sorai fölött emelkedik a dóm karcsú, csupasz tornya.

A téren állunk meg, mely Mino da Fiesole nevét viseli. A reneszánsz mester nemcsak innen származott, emlékét is hagyta tudásának a városban. Hamarosan találkozom vele a dómban, melynek sima, letisztított fala a tér egyik oldala.

Megállok a püspök háza előtt, barátságos falusi kúria lett volna nálunk a múlt században. Sárga, zsalugáteres; valamelyik püspök elöd címere a kapu fölött. Előtte függőkert, örökzöld fut a kerítésre, azon túl oleandercserjék hamvas zöldje.

A palotával szemben a dóm szerény homlokzata. Belül mintha a XII. századba lépnénk vissza: csupasz, nyers kőből a fal és oszlopok egyaránt. Apró ablakok a vastag falakon, egy-két gyertya világol a homályban.

Mino da Fiesole fehér márvány triptichonja halványan megvilágítva rejtőzik egy kápolna oldalfalán. A gyermekét imádó Madonna modellje a legszebb leány lehetett annakidején Fiesolében.

A katedrális alatti lejtőn a római színház, benne minden olyan épségben, vagy ügyesen kiegészítve, hogy ma is megfelelne szabadtéri kamaraszínpadnak.

Ezen a tájon itt ezen a helyen kezdődött az élet, és nem lent a mai Firenzében. De a rómaiak is részben a készbe ültek bele, mert az etruszkok már előbb felismerték a dombok településre való alkalmas voltát. A színház alatt húzódó etruszk fal pom-

pásan tördelt és a hasított kőkockái előtt állva csak sajnálhatjuk egy kitűnő fajnak és kultúrának eltűntét.

A színház pereméről a kilátás lenyűgöző. A görögök sem tudták volna jobban megválasztani a hátteret: zöld hullám zöld hullámra következik kilométerekig.

Megfordulok. Felfutó hegyoldalon cipruserdő, és kissé mögöttem a dóm karcsú négyszögletes tornya. A tetején koronaként viseli a körülfutó fogazott mellvédet úgy, mint a Dante korabeli Firenze tornyai a freskókon meg a miniatűrökön.

A vásártér, a *piazza di mercato* mindig érdekelni szokott. Fiesolében sem tudok kíváncsiságomnak ellenállni. Nem kell sokat járnom a városkában, amíg elérek a piacnak jelzett térre, ahol egyetlen lelket sem találok. Se árusokat, se ténsasszonyokat, de még csak boltokat sem fedezek fel. Talán az etruszkok idejéből maradt a piacot jelző tábla a sarki házon.

Azaz mégis történik valami. Egy fiatalember lép mellém, s újságpapírból elefántcsont munkát vesz elő. Kínai vagy indonéziai úr vagy istenség van az elhajló csontba belefaragva. Szép munka, nehéz, mint az ólom. A fiatalember nekem akarja eladni negyvenezer líráért, s nem hiszi, hogy erre a vásárra nem vagyok felkészülve. Látom, hogy tizenötezerért is ideadná a ki tudja miféle eredetű darabot, mert enni akar, mint mondja. Én pedig nem óhajtok esetleges orgazdaság miatt rendőrkézre kerülni még a helység elhagyása előtt.

És most gyerünk a franciskánusok erkélyéhez, ahonnan a legszebb a kilátás Firenzére.

Egy kis kapaszkodó van előttem, de feleúton megállhatok egy Madonna-kép előtt. A Mino da Fiesole márványképe van ott másolatban s alatta Fiesole ötféle nyelven ajánlja a Szűz oltalmába a vándort. Kedves ötlet. Mécs is ég a kép fölött, alul árvácskák, az egész *tabernacolo*-t vadrózsa futja be.

Elérem a kis kilátót. Már délfelé jár az idő, s lent a síkságon párás tengerből emelkedik ki a dóm kupolája meg a Giotto tornya. A Battistero fehér teteje hat át legjobban a tejszínű homályon.

Negyven évvel ezelőtt délután a napnyugat órájában jártam ezen a helyen. Útközben zápor is ért bennünket, de mire felértünk a hegyre, oszoltak a felhők. A táj tisztára volt mosva, mint a korareneszánsz festők képein a háttér. Az elhegyesedő dombokon a ciprusokat is megszámlálhattam volna. Így mutatkozott messziről Firenze. A város mögött a dombok, az erdők kékes árnyalattal voltak futtatva, s szivárvány ívelt át a táj fölött. Ez a régi emlék keveredik a mostani látvánnyal, amint nézem a minden változatában érdekes vidéket.

A franciskánusok kicsiny temploma nem amolyan « barát » templom jámbor asszonyoknak való kegyes csecsebecsékkel. Jó oltárképeket látok, a XV. századból származókat, s a szentélykorlát is remekművű márvány.

A fecskefészeknyi szószékre csak a rendházból lehet belépni. Sovány ember lehetett az a gvardián, akinek kerületéhez mérték a férőhelyet annak idején!

Kiléphetek a zárda kis udvarára is. Alacsony tornác alatt freskó: Szt. Ferenc és Szt. Domonkos találkozása. Virágok az udvar közepén, aranyhalak medencében, s egy másik halvány, de jó freskó oldalt: Szt. Ferenc prédikál a madaraknak. A szomszédos madárházból hat kanári hallgatja és közbeszólásukkal kommentálja a néma prédikációt.

Napfény áraszja el a kis udvart. Mi látogatók némán állunk a szentferenci környezetben.

Mikor kifelé mennék, gyerekek érkeznek futva a templomba. Nagy mártogatások a szenteltvíztartóba és buzgó térdhajtások. Aztán rohannak a kanárik felé.

Még egyszer a kilátóhoz megyek. Most élénk zöld alattam a hegyoldal s feketéllenek a közeli ciprusok, majd távolodva egyre több pára keveredik a képbe. Ez a *plein-air*-es tájkép is szép.

A lejtőt támasztó falon márványtáblára vésve olvasom Carducci « Fiesole » c. szonettjét, mely egybefoglalja mindazt, ami a hely varázsát adja: a hegyet, az Arno lapályát, a franciskánusok templomának harangszavát, az etruszk falat, a néma ciprusokat és a Mino szép márványképét a Madonnával meg a Bambinóval.

De számomra még nem ért véget a fiesolei látogatás. Lefelé menet utamat megszakítom a Badia Fiesolana közelében. A piarista atyákhoz akarok betérni, akik itt nem mindennapi környezetben élnek és tanítanak.

Templomuk homlokzatának egy része a bejárat körül olyan szép zöld-fehér márványintarzia, hogy hasonlót csak a S. Miniato, a Battistero meg a S. Maria Novella falán láthatunk.

Ezen a helyen állt Fiesole első katedrálisa, de mindössze ez a részlet maradt meg belőle, a templom és a hozzá tartozó apátsági épület elpusztult. Az öreg Medici Cosimo építtette újra a templomot s az «apátságot» a XV. század közepén úgy, ahogy Brunelleschi tanította meg építeni a firenzeieket. De a Medici-dinasztia alapítója voltaképp saját magának épített otthont a régi *badia* helyén. Szeretett itt lakni, ide visszavonulni, könyveiben gyönyörködni, humanistáival vitatkozni.

Évszázadokon át sokszor cserélt gazdát aztán a *badia*, míg a múlt században a piaristák megszerezték és rendbehozták. Templomuk, árkádos udvaruk, loggiás kerti kilátójuk, reneszánsz műemlék. S refektóriumuk bizonyára a legnemesebb szerzetesi ebédlő Firenzében, ahol — amint tapasztaltam —, még él valami az alapító Medici nagyúri szelleméből.

RAVENNAI KITÉRŐ

Mikor egyik olvasóm megtudta, hogy Toszkánáról szándékozom könyvet írni, azt mondta: Jól van, de legyen ám benne Ravenna is!

Ravenna egyáltalán nem toszkán város, a kérés mégsem lepett meg. Nemcsak Dante miatt, aki élete végén ott talált menedéket, és a Commedia jelentős

részét is ott írta meg, hanem azért, mert a Ravenna-Toszkána kapcsolat kísértésébe egyszer már én is beleestem.

1937-ben Görögországból jövet álltam meg Ravennában, s még «hozzácsaptam» az úthoz ráadásnak a toszkán városokban való szétnézést. Hát legyen most megfordítva! Nézzünk szét Ravennában, melynek egyebeken kívül a bizanciak is urai voltak. Az ő esztendeik hagyták a város képén a legmaradandóbb nyomot.

Az Appennineken át vezet a kis vasút útja. Reggel indul, amikor még párákba vannak burkolva a hegyek, s csak fátyolos körvonalakban bontakoznak ki tetejükön várak, villák, pinia csoportok, fekete ciprussorok.

Vonatom diákvonat. Tanárok, tanárnők és tanítványok vegyest szállnak fel az állomásokon. Mind ismerik egymást, akár meg is kezdhetnék az órát. Velem szemben egy fehérhajú *professoressa* Horatiusból készül, mellette a kolléganője kezét retiküljében tartva rózsafüzért imádkozik. Az ajkáról olvasom le, hogy imádkozik.

A diákok nemsokára leszállnak, s a vonat kapaszkodni kezd, meg kell másznia a hegyek gerincét egyenesben átvágva a magaslatokat, hogy a másik oldalon leereszkedjék Ravennába.

Völgyek vannak már alattunk, a tölgy törpül, a fenyők jobban birják a hűvösebb éghajlatot. Patakok futnak le a bevágásokban, a leszálló utasok lélegzete fehér párákban lebeg szájuk körül.

Jó ezt így nézni, Ravennában majd melegünk is lesz.

Ravenna a háború előtt alvó provinciai városka volt. Pompás mozaikjait is kevesen látogatták. Mikor először jártam itt a harmincas évek elején, a Cappello szálló legénye kerékpárral várta itt az állomáson az utasokat, hogy vendéget szerezzen gazdájának. Én voltam akkor az egyetlen, aki rábiztam a táskámat. 1937-ben a jelenet megismétlődött, a «Kalap»-hoz címzett vendégfogadó kifutója megint csak résen volt, de ekkor már kettőnket vitt a szállóba, mely egy régi palotában rendezkedett be.

1970-ben kilépek az állomásról és nem ismerek rá az elém táruló képre. A kis parkocska az állomás elől eltűnt, új házak jobbról-balról és egy modern sugárút vezet be a város szívébe a Piazza del Popolo irányában. Az óváros és minden, ami *antichità* e mögött a háború után épült spanyolfal mögött rejtőzik, ki kell keresni, meg kell találni a kezemben levő térkép segítségével, mely csak részben használható a rohamosan épülő házsorok, megváltoztatott utcanevek miatt.

A Piazza del Popolo egyik sarkában a velenceiek két szép oszlopot hagytak. Kerek fehér márvány talapzaton állnak. A talapzatul szolgáló korongokból hármat is raktak egymás fölé egyre kisebbedő méretben. Habkönnyű lakodalmas tortának látszik az oszlopok emeletes alapja. A korongok peremén a zodiákus jegyei domborodnak, akár horoszkópot is lehetne rögtönözni ezen a helyen a piacon álldogáló ráérő

népnek. — Úgy mint a velencei Szt. Márk téren, itt is szobrok kerültek az oszlopok tetejére, a város védőszentjei: S. Vitale és S. Apollinare. — E két név hallatára azonnal a város két legszebb templomára gondolhatunk.

A városháza loggiájának nyolc oszlopa nem akármilyen eredetű: négyen Theodorik neve olvasható s megmunkált oszlopfőik a jövevénynek elsőként mutatják be a bizánciak rafinált ízlését.

A *S. Vitale*-nak már külseje is megragadja az érkező képzeletét. Az egyszerű piros téglás épület alaprajza nyolcszögletű, falai szélesen elnyúló pillérekkel megtámogatva; a kupola tetején kovácsoltvas görög kereszt.

Belül a félhomályból oszlopok gyűrűje bontakozik ki; felül ívekkel kapcsolódnak a falak mezőket hagyva a mozaikoknak, majd karcsú oszlopokkal tagolt karzatok következnek. Az oszlopok szürkésfehér csíkozott márványa a kékbe is játszik. Az oszlopfők hálószerűen font vagy elstilizált akantuszlevelei az első benyomás, amit észrevesz a belépő, majd a különös pompa hátterében megjelennek a szentély mozaikjai. A látogató mostmár arrafelé veszi lépteit és egy pillanat alatt akarja felhabzsolni a reprodukciókról jól ismert két csoportot: Justinianus császár környezetét meg Theodóra császárnő udvarhölgyeit.

De akad ott egyéb is. Ábrahám áldozata, Melchizedek áldozata sok reális részlettel. Mindez azonban

nem elég. Pásztázik a szem tovább a részletek, újabb képek meg a gazdag díszítés motívumai között.

Megnézi a templom avató Maximilianus püspök arcát. No, ilyen lehetett: a keményvonású arc nem a fantázia szülötte. Keresi a templom építő mecénás Julianus Argentarius alakját; elidőzik a nagyszemű, szomorú arcú császárné alakján, aki már halálra váltan « állt modelt » a bizánci mesternek. — Mást fedez fel: Lukács evangelista fölött jól megtermett fehér ökör sétál. Márk jelvénye egy teljes alakú sörényes, borzolt, fogvicsorgató oroszlán. És mennyi madár is odakerült a képek szélére; de nemcsak úgy merev természetrajzi ábraként; pl. a flamingó csőre közt kígyó tekerőzik és próbálna szabadulni. És mennyi a virág meg a gyümölcs az ívek hajlásaiban ! Nem hagytak ezek a bizánciak egy tenyérnyi helyet sem üresen a falmezőkön.

És mikor betelt a részletekkel, sétálni kezd a kupola alatt a pompás oszlopos burában. Visszavisszanéz a mozaikok felé, és így oszlopok közein át új benyomást igyekszik szerezni a páratlan helyről.

Visszatér a képekhez, jól megnézi egy-egy boltív gazdag ékítését, Jeruzsálem városának eredeti ábrázolását. Belefárad, kilép a szabadba és a kerten át megy a *Galla Placidia* mauzóleumának nevezett sírkápolna felé.

Megsüppedt a kis épület évszázadok alatt, s milyen közönségesnek látszó téglából van rakva ! Mintha nem is az V. században építették volna, hanem hatvan évvel ezelőtt, mikor hasonló nehézkes téglából rakták a falakat. A rómaiak szinte cserépvékony-

ságú téglát szoktak használni bőven rakva körülötte a kötőanyagot.

Belül erős ragyogás fogad. De itt nincsenek aranyhátterek, a kék az uralkodó szín. Ez előtt mozognak a fehér ruhás alakok. A padlózat java részét elfoglaló három szarkofággal nem törődik senki, — Galla Placidia császárnőt talán nem is temették ide —, az arcok a mennyezet meg a bolthajtás alját borító képek felé fordulnak. Itt nincs merev udvari szertartásosság, mint a császári pár képein. Krisztus, a Jó Pásztor bizalmas közelségben van nyájával zöld mezőben. Szt. Lőrinc lobogó ruhában lendülettel fut a rostély felé, mely alól már felcsapnak a lángok. Az apostolok közelében galambok szedegetik a szemet, vagy isznak vizestálak peremére telepedve. A bolthajtások kék egén még a csillagok is virággá változnak. A mozaikrakó mesterek virágos vázákkal, virágfüzérekkel vagy elemezhetetlen vezetésű arabeszkekkel borítják az ívek peremét.

Mennyi részlet, mennyi változatosság ! Pihenni is kell közben a szabadban, de valahányszor kimegy és valahányszor visszatér a látogató, mindig új részlet ötlik a szemébe, s csak a levelezőlapárus kirakata előtt veszi észre, hogy mennyi mindent nem tudott felfedezni a gazdag, de nem zsúfolt vagy tarka falmezőkön.

Az ariánusok keresztelőkápolnájának mozaikja erősen megrongálódott, megrepedezett. A repedések vonalát sötétszínű kötőanyaggal vonták be úgy, hogy a mozaik alakjai most « börtönrács » mögül néznek

ránk. A mezitelen Krisztus övig áll a Jordán vizében, mely hullámzó kék csíkokkal fedi a testét. Keresztelő Szt. János kissé groteszk mozdulattal érinti a fejét. Az eseménynél Jordán « folyamisten » a tanú, aki nádszállal kezében nézi a szokatlan jelenetet.

Lényegében megismétlődik a kép a dóm keresztelőkápolnája mozaikjával. Itt a Jordán mint valami Neptunus emelkedik ki a vízből, jogarát, a nádszálat tartva. A kupola peremén az apostolok lobogó ruhában más-más mozdulattal, mintha a Jordán-parti szél fújná a tógájukat.

A dóm kerek tornyára is vetek egy pillantást. Kerek ez is, mint a többi ravennai torony, de repedezett, vedlett, táncol. Vaskapcsokat visel minden emeletén. Nem a legszebb a ravennai tornyok között.

A dóm múzeumában csak egyetlen darabot nézek meg: Maximilianus püspök elefántcsont trónszékét. A trónust borító elefántcsont táblácskák az ószövetségi József meg Jézus történetét adják elő a VI. század finom művészetével. Az üvegszekrényben őrzött püspöki szék bizonyára versenytárs nélkül áll a hasonló jellegű munkák között. A művészek bátran dolgoztak, így pl. a búzaszemek kukoricacső nagyságúak lettek a megfelelő jelenetben, hogy az egyiptomi böséges esztendőt a miniatűr véset alapján megértessék.

A püspöki palota kápolnájának mozaikján a *katona* Krisztus alakja lep meg. Katonák, harcosok jártak így az V. században, ilyen ruhában, ilyen lábbeliben, mint ez a Cristo Guerriero; keresztjét vállára vetette, lába oroszlánon meg kígyón tapos.

A városi múzeumban Guidarello Guidarelli szobrát nézem meg. A meggyilkolt ravennai nemesember kiterítve fekszik ravatalán. Így, nem élve, holtan örökítette meg őt a fiatalabb Lombardo. Páncélosan, talán úgy, ahogy megölték, de a nyitott sisakrostély szép férfiarcot keretez, s a szobor oly lágy, hogy nem érezzük rajta a páncél merevségét. Nők kedvence volt a szobor mindig, s ha tehették, megcsókolták. Ma a szobor a csókok számára hozzáférhetetlen, de az őr dombormüvü levelezőlapon árusítja a lovag arcát: lányok veszik meg, mert « szerencsét hoz ». — Azonban nemcsak fiatal nőket bűvöl el a szép arc. D'Annunzio szonettet írt hozzá. Szintén jellemző, hogy éppen ő.

Guidarello Guidarelli szobra külön szobába került, a függöny is csak félig van elhúzva az ablakon, mintha valóban kiterített halott feküdne a ravatalon. Még vendégkönyvet is tesz elém az őr: írnám alá, ki vagyok, honnan jövök.

Megteszem a kedvéért, és már mennék is, de alig teszek pár lépést, fut utánam, hogy egy kérdése lenne hozzám. Azt szeretné tudni, — ha már magyar vagyok —, hogy II. András királyunk milyen rokonságban állt a ravennai Traversari családdal. Kiderül, hogy a derék ember az Árpád-ház olaszországi, s nem utolsó sorban ravennai kapcsolatait keresi. Rámutat egy keskeny fiókra, mely cédulákkal van teli, rendszerezve. Megnézek egyet-kettőt: árpádházi királyok, királyfiak, hercegnők neveit olvasom, mindent pontosan, hibátlanul írva.

Minthogy valami tájékoztatást tudtam adni neki, engem *professore*-nak titulált. Voltaképpen én adhattam volna meg neki ezt a címet. Mert pl. azt is tudta, hogy II. András királyunk háromszor nősült; én ezt nem tudtam. Csak arról volt tudomásom, hogy egyik nősüléséhez Bánk bán segítette hozzá.

Dante itt van eltemetve Ravennában a franciskánusok közelében, a hűtlen város halálában sem kapta vissza azt, akit életében nem tudott megbecsülni. Firenze csak az olajat küldheti a mécses számára, amely a sírkamrában ég. Síremlékét sem firenzei művész készítette, hanem velencei, az öregebbik Lombardo. A domborművön a *sommo poeta*-t munka közben látjuk. Oldalt nyitott könyv, előtte a lapok, melyekre ír. A szobrász a kalamárisról sem feledkezett meg.

A márványlap fölött két szó: *Virtuti et Honori.* Az erényt és a becsületet tiszteli a sír. A műről nem beszél, pedig Dante a Commedia legjava részét itt írta. A szomszédos Classe piniaerdőiről és az ágak közt röpködő madarakról is beszél a Commedia már akkor, amikor a költő még csak a mű közepén tartott (Purg. XXVIII. 19-20).

Szent Apollinaris két templomot is kapott Ravennában. Egyet bent a városban, a másikat kissé kijjebb az egykori Classe-i kikötő közelében.

A belső, a *S. Apollinare Nuovo* ariánus templomnak épült, csak később lett a római egyházé. Módosítottak rajta; talán ezért tűnt el az apszisz mozaikja.

Hiszen az ariánusok szerint Krisztus csak tökéletes ember volt, Isten teremtménye, mint mi. — De megmaradt a hajó két oldalán két sor szent. Huszonkét fehérruhás szűz tart az egyik falsávon a trónoló Madonna felé. Mind testvérek, mind azonos arcúak, azonos a mozdulatuk. A napkeleti bölcsek vezetik őket; piros frigiai sapka a fejükön, lebegő köpeny a vállukon és tarkamintás nadrág a lábukon. Lendülettel, szinte tánclépésben viszik ajándékukat a Kisdednek.

A másik falsávon huszonhat vértanú lép Krisztus felé liturgikus tartásban.

A két menetet egy-egy városkép — mondjuk — képeslevelezőlap zárja le. Az egyik a Classe-i kikötő hajókkal, oszlopos, kupolás csarnokokkal, a másik pedig Theodorik szellős palotája az oszlopok közt csomóra kötött függönyökkel. Hogy tévedés ne essék, bizánci szokás szerint minden kép mellé oda van írva, hogy ki kicsoda, és hogy mi micsoda.

A mozaikrakók, ha kellett, tudtak egyszerűsíteni, az ábrázolást sommásan összefogni, de tudtak reálisak, jó megfigyelők is lenni, ha a tárgy így kívánta. Példa rá a *S. Apollinare in Classe* bazilikája, mely pompában nem, de hatásban a legszebb a ravennai templomok között.

A huszonnégy csíkozott kék-fehér görög márványoszlop azonnal elbűvöl és megállítja a tovább siklani akaró tekintetet, de aztán odairányítja a szentély mozaikja felé, ahol a Krisztust jelképező nagy ékköves kereszt alatt idillikus környezetben áll Apollinaris fehér bárányoktól, híveitől körülvéve.

A jelenet a Classe-i zöld mezöben folyik, piniák, ciprusok vannak szerterakosgatva a háttérben; a földből kiálló sziklák tövében virágok nyílnak. A pázsiton madarak sétálnak vagy leszállóban vannak a köbütykök valamelyikére. Van, amelyik már letelepedett, de még billent egyet-kettöt a farkával.

A látogató a ravennai mozaikok elött egyre csak azt hajtogatja: milyen szép, milyen szép ! De valójában kevés az, amit a részletekből észrevesz és megjegyez. Erröl ismét csak akkor gyözödik meg, mikor a látogatás végén a levelezölapokban válogat. Vagy kétszázféle részletet tárnak eléje ezek a felvételek a ravennai mozaikokról. Szeretné megvenni mind, de lényegében meg kell elégednie azzal a csillogással, amit a merev, de mégsem hideg képek hagynak emlékezetében.

A város legkülönösebb emléke bizonyára a Theodorik gót király maga emelte mauzóleuma. Mondják, hogy befejezetlen maradt. Így is jó, ahogy van. Nem tudom, mi kellene még teljesebbé tételéhez. Bizonyos, hogy eredeti: semmiféle más stílusba, építési mintába, ízlésbe, hagyományba nem sorozható be. Ókori kerek bunker, melynek tetejére egyetlen darabból álló, kupolát utánzó terméskövet raktak. Lehet, hogy nem sikerült simán a müvelet, mert a tizenegy méter átméröjü ködarab ketté törve nehezedik a mauzóleum falára. Theodorik után a kápolnává alakított sírboltba másokat is temettek. Feljegyzés van arról, hogy 1240-ben ide került annak a Traversari lánynak a szarkofágja is, aki II. András királyunk menye volt.

VALLOMBROSA

Ez a kirándulás azoknak való, akik szerették a hazai erdőket, a Bakonyt, a Kékestetőt, a kecskeméti Kisnyírt, a pusztavacsi őstölgyest, vagy még emlékeznek a felvidéki fenyvesekre, az erdélyi szálfákra. Akinek van hozzá kedélye, annak a visszaemlékezés napja lehet a vallombrosai út.

Ezer évvel ezelőtt Acquabella volt a hely neve a kristálytiszta vizű patakról, mely sziklárol sziklára ugrálva rohan le a völgybe és zúgásával betölti a környéket.

Az ezredik esztendő körül jelentek meg az első remeték, akikhez 1013-ban Giovanni Gualberto nevű firenzei nemes is csatlakozott egyre több és több társat látva maga körül. Ebben az időben már az erdős vidék új néven kezdett ismertté válni: *Vallombrosa,* árnyas völgy.

Templomot építettek maguknak a remeték, és Giovanni Gualberto rendalapításra is gondolt. Ez abban az időben könnyen ment: nem kellett hozzá vagyon, és hivatás bőven akadt. Életeszmény volt a szent élet.

Regulát Gualberto nem is nagyon szerkesztett, megfelelt a bencéseké, hiszen az új rend programja ugyanaz volt: *ora et labora,* — imádkozzál és dolgozzál. Imádkozni pedig tudtak a vallombrosai remeték, s munka is akadt: befásítani rendszeresebben a hegyeket kosárban hordva a termő talajt a fenyők és bükkök palántái alá.

A új rend gyorsan terjedt és felépült a nagy klastrom is, ahol száz szerzetes is élhetett. De aztán jött a XIX. század, mely véget vetett sok virágzó kolostornak, a vallombrosainak is. Erdészek telepedtek az épületbe, « jáger » főiskola lett a rendházból a legutóbbi időkig.

Ma ismét szerzetesek élnek a kongó épületben, mely régi fényét végleg elvesztette. A hatalmas ebédlőben hét-nyolc atya terítékét látom; a régi konyha, ahol egy falunak főzhettek, ma múzeumnak számít, s egyes folyosó szakaszokon heteken át nem is megy át senki.

A nagy templomban ma is miséznek, de néha csak egy-egy betévedt madár van jelen a papnak felelő testvéren kívül. Noviciusuk évek óta nincs. Milyen jövő vár rájuk? Dehát melyik mai fiatalnak van kedve a vallombrosai kongó házba jönni, ahol nyolcadmagával él a rend generálisa? Azt kell gondolnom, hogy némelyik szerzet befejezte küldetését.

De amit évszázadokkal ezelőtt kezdtek és századokon át folytattak Vallombrosa szerzetesei, az ma is él: a szűz erdő, mely hegynek fel és völgynek le borítja a vidéket.

Az utolsó községet is elhagyva hirtelen lép be az út a vallombrosai erdőbe, mint ahogy egy kapun belépünk egy katedrálisba. Jobbról-balról szálfák körülöttünk. Az első csoportok vékonyabb sudarúak, utánuk izmosabbak következnek. A homály is jólesik a két zöld fal között.

A kolostor előtt szállok le az autobuszról. Egy darabig alig mozdulok a helyemből, élvezem a magas fákat, próbálok behatolni szememmel a lombok titkai közé. Hallgatom a csendbe belefüttyentő madarak innen-onnan érkező szavát.

Aztán megindulok a *Paradiso*-nak nevezett hely felé, ahol a IX. században az első kunyókat építették a « világias » Firenzéből a magányba érkező remeték. Innen belátni az egész tájat hegyeivel, völgyeivel együtt, meg a lent is tovább hullámzó vidéket, melyet helységek, házcsoportok tarkítanak. Akinek jó a szeme, elláthat Firenzéig.

Visszatérek az erdőt átszelő úton és megyek a közeli Saltino község házai felé. Az út nem hosszú, mindössze másfél kilométer, de nekem jó fél óráig tart, mert folyton meg kell állnom élvezni a nem mindennap található látványt.

Az árnyékos völgyek oszloperdejében néma csend, mely tiszteletet parancsol, de belépésre nem biztat, hiszen itt-ott hatvan fokos a hegy lejtése. Ahol a nap besurran a lombok közé, melegebb a kép és nem is néma az erdő, mert májusban sok mondanivalójuk van a madaraknak. A tisztások zöldje szinte világol a sötét fenyők hátteréből.

De az erdő csendje mintha behatolt volna Saltino házai közé is. Végigmegyek a kis helységen, sehol emberrel nem találkozom. Szállodák az út mellett, a völgynek le, a felmagasodó hegyoldal lábánál is. De ember nincs sehol. Ablakok csukva, ajtók zárva. Még nem érkezett el Saltino és Vallombrosa órája. Azonban a szállodákban már bizonyára alig lehet

szabad szobát találni, mert ha juniusban Firenze égő katlanná változik, a város ide költözik két-három hónapra, és Vallombrosa magánya egy időre megszünik. Most magam járok a májusi hűvös szélfútta utcán.

Lefelé menet az autobuszra rajtam kívül egy hat-hét éves lányka száll fel. Az iskolából jön, két állomást utazik lefelé. Ugyan hanyadmagával jelenti gondját a tanítónéninek ebben a szálloda városban, ahol útikönyvem tanúsága szerint 1960-ban nyolcvannyolc volt a lakosok száma, s becslésem szerint ma sem lehet sokkal több?

ALVERNA

Ez az utam zarándoklatnak indult, hiszen La Verna (az olaszok így nevezik a hegyet) Szt. Ferenc életének egyik fontos állomása. 1224 szeptember 17-én itt égette bele a szeráf Ferenc testvér testébe Krisztus öt sebét, a stigmákat.

A hely csak országúton közelíthető meg. A Firenzéből induló autobusz kerül minden nagyobb helyet, s a háromórás út ma is a magány jegyében folyik le. Hegyek, magaslatok felé tartunk állandóan. Lent napos tájak; körülöttünk erdők vagy sziklás talaj, ahol csak teng-leng a növényzet. A kis helységek, házcsoportok egyetlen közös helyisége a bár, ahol a férfinépség egy csésze kávé vagy egy kupica törköly mellett beszélgetve tölti az időt. Az autobusz robajára kinéznek egy pillanatra az utcára, azután nincs egyéb esemény a nap folyamán.

Hogyan lehetett erre utazni hétszáz évvel ezelőtt, mikor még ma is az istenhátamögöttiség ennek a vidéknek a legfőbb jellegzetessége?

Bibiena felé leereszkedünk a hegyekről s egy községen áthaladva látjuk, hogy a helyi hentes nyárson sült malacból szeli a falatokat polgártársainak. Zarándoklat ide, zarándoklat oda, én is leszállok egy adagért.

A profán cselekedetet később a kalauz teszi jóvá, mert az autobusz rádióján keresgélve a misére talál rá. Ma Krisztus mennybemenetelének napja van, így nekik is jut valami az ájtatosságból, ha már misére nem tudnak menni. Meghallgattuk a prédikációt is, s most már jöhet Alverna.

Közeledünk, s a táj is kiszépül körülöttünk. Virágzó fák, zsenge füvű rétek a keskeny út mentén. A talajból sziklák is kiütköznek, olyanok, ahogy Giotto festette őket a Szt. Ferenc képein.

Megjelenik Alverna is: a torony, néhány ház fala és maga a hegy, magasba nyúló rideg sziklák.

Az autobusz nem megy oda fel, lent hagy engem a hegy lábánál, s most következik az igazi penitencia a malacért: ötszáz métert kell kapaszkodnom a meredek csak így-úgy kövezett lejtőn.

A fárasztó út szép kilátással kárpótol. Árnyék is van, mert öreg bükkfák alatt járok. Esőcseppek hullanak rám a lombok közül, a reggeli eső maradványai.

De ott állok végre a monostor, vagy inkább a kis ferences város kapuja előtt. Márványtáblán Dante

szavait olvasom, melyek pontosan tájékoztatnak a hely szent jellegéről:

> Nel crudo sasso intra Tevero e Arno
> da Cristo prese l'ultimo sigillo,
> che le sue membra due anni portarno.
> (Par. XI. 106-108)

> Tiberis és Arno közt szerezte
> a zord sziklán az utolsó pecsétet
> Krisztustól, és két évig hordta teste.
> (Babits ford.)

Szt. Ferenc 1213-ban jött ide először; Orlando gróftól kapta ajándékba e helyet. A szent megszerette a hegyet, s ismételten huzamosabb időt töltött itt. Eleinte társaival együtt sziklák közt laktak, azután kunyhókat építettek. Itt kapta a stigmákat, s így Alverna a ferencesek szent hegye lett. Hamarosan konvent is épült a hegyen, mely újabb és újabb épületekkel bővült.

A zárda két templomában a Della Robbiák zománcos terrakotta képei előtt áll meg, akinek van érzéke a szép iránt. Azután a stigmák felyosója felé tart, amelyen át éjjelenkint a zárda lakói imádkozni mennek.

Innen a folyosóról egy kis ajtó vezet a sziklaodúba, mely első szállása volt Szt. Ferencnek. Kőágya vasráccsal van védve, hogy a látogatók ne tördeljenek le belőle darabokat. Szt. Ferenc nem volt erős szervezetű ember. Vézna törékeny alakjára gondolok ebben a hűvös, nedves zugban. Hogy birta ki? Mai

ember egy hét alatt tüdőgyulladást kapna ezen a helyen.

Dehát Alvernán a Fioretti legendái is még mindig valóságként élnek.

Egy téli éjen a nagy hó miatt a testvérek nem tudtak eljutni a kápolnába imádkozni. Másnap reggel a vadon állatjainak lábanyomát látták a rendház kapuja és a kápolna ajtaja között. Tehát az éjféli ima nem maradt el ez alkalommal sem. — Így a vezetőnk szavai.

A vezető páter azután egy szakadék peremén a helyet mutatja, ahol Szt. Ferenc küzdött a sátánnal, aki le akarta őt vetni a mélybe. Ferenc testvér megkapaszkodott a sziklába, mely megolvadt, megpuhult, magába fogadta a szent két kezét és megvetett lábait. A nyomok — íme — még ma is látszanak ! — Csakhogy harminc kilométerrel arrébb Vallombrosában ugyanezt mutogatják a rendalapító Gualbertóval kapcsolatban ! Hát igen, a középkorban az ördög elevenebb valóság volt még: a nagy szentek közelharcot vívtak vele.

Hm ! — mondja a mai ember, és elgondolkodik. De nem szól semmit, mert az alvernai kolostor falán majolika táblán olvashatja: « Ha mindezt nem hiszed, tartsd legalább tiszteletben a hely szent voltát ! ».

Van itt azonban még egy szent hely, amelyet évszázadok folyamán nem változtattak el legendák, a szeretet, kegyelet és a rajongás. Ez maga az erdő,

a hegytető, amit Szt. Ferenc és társai itt találtak annak idején.

Hatalmas fenyők és bükkök gyökerei hálózzák be a talajt. Egy-két kökunyhó is akad az első időkből, mikor még remete módra éltek itt a kistestvérek. Nem jön utánam senki ide, magam vagyok a templomi hangulatú helyen. Május van, a friss levelek még csak gyér lombozatot alkotnak, de a madarak már felelgetnek egymásnak. Távolabb egy kakukk szól fáradhatatlanul, ritmusosan, el nem vétve az ütemet.

Mennyi gondolatuk, milyen bensö életük lehetett az első testvéreknek, hogy ebben a rengetegben nem hiányzott nekik semmi! Nem lehetne ezt ma is megpróbálni? Erre a gondolatra egyre jobban éledni látszik körülöttem az erdö, pedig csak a madarak mocorognak az ágakon, és gyenge szellö mozgatja a fák felsö ágait.

Angelus-ra csendít és ebédre hív a barátok templomának harangja.

Ma ünnep van, sok zarándok érkezett: jó kétszázan vagyunk az *ospederia* nagy ebédlöjében. Kijelölik a helyemet, hat-hét apáca is letelepszik az asztalunkhoz. Rómából jönnek, ferencrendi növérek. Velem szemben egy kedves fiatal arcu *romana* ül. Megismerkedünk, érdeklödik is, s közben vizsgálja az arcomat, talán még sohasem látott magyart.

Hozzák a húsos mártásos pastasciuttát, s szomszédnöm az egyáltalán nem nagyon könnyü borból egy jó pohárnyit tölt hozzá. Élvezem a stílusát; s

mikor a csirkét is elfogyasztotta, még egy pohár következik. Társai összesen nem ittak annyit, csak úgy apácásan a nyelvüket mártották meg a borban. Az én nővérem arca kipirosodik, és nyelve is megoldódik. Megdicsérem egészséges magatartásáért. Tetszik neki és rögtön megtalálja a mentséget vagy igazolást: Alapító szentatyánk házában vagyunk, máma örülni kell! — De tekintetén látom, hogy ő mindig örül: derűs franciskánus lélek.

PRATÓBAN IS JÁRTAM

Pratóba elméletileg diákkorom óta készültem; látni akartam a templomot, mely szószékét kívül a sarkán viseli. Az alkalom ma elérkezett. Firenze és Prato közt a fürge kis vonaton egyre Donatello e szép művére gondoltam.

Az útikönyvemben levő térkép alapján el is készítettem a tervet, ez fog a séta végére maradni mint csemege, mint egy régi vágy beteljesülése.

Elindulok a vadonatújnak látszó városban; széles utak, alighogy elkészült paloták. Prato megteheti, lakosságának jó része a szövőgyárak körül van érdekelve, tehát dől a pénz a városba. Ez rendjén van, de engem inkább olyasmi érdekel, ami régebbi a mai szövőszékeknél.

Ilyesmi is jelentkezik; először egy szép fal részlet, mely mintha be akarna nyomulni a városba; majd egy térségre érek, s mint valami kísértet vagy látomás, előttem áll a város közepén egy fehér falú vár.

Hibátlan, gyönyörűen csipkézett falak, abból a fehér kőből rakva, amit ezen a tájon zöld márvánnyal vegyest templomok építésére használnak. — *Castello dell'Imperatore,* olvasom egy táblán. A java középkorból származik, mikor még ide torkollott a várfal egy része. Az egykori erőd ma már csak szép váz, belül üres kőkerítés, melynek tömör falát egyetlen ablak vagy rés sem bontja meg a zöld márvánnyal tarkázott kapun kívül. Harsogó zöld pázsiton áll a tündöklő jelenség. Imitt-amott szívós fű vetette meg magát a kövek réseiben: borostás lett a hófehér aggastyán arca.

A vár bejáratával szemben tér; ez már egy másfajta Prato. Barátságos öreg házak meg két templom. — Az egyik a *S. Maria delle Carceri* hagyományosan zöld-fehér csíkozású falakkal, zárt tömböt alkot, minthogy alaprajza görög kereszt alakú. Bent reneszánsz környezet fogad: a fehér falakon sötét kő rajzol szép vonalakat. S amint ebben a még kora reggeli órában látom, a templom nemcsak műemlék, hanem az ima helye is.

A főoltár mellett hatalmas húsvéti gyertya áll. Nemcsak a gyertyatartó magas, hanem hosszú benne maga a gyertya is, fent végződik valahol az oltár magasának homályában. Szerettem volna látni, hogy hogyan gyujtják meg ezt a felnyúló oszlopot, mely ott fent mint csillag imbolyoghat különválva lejjebb lobogó testvéreitől.

A másik templom ide néző oldala megsötétedett nyers tégla, rajta fehér keretű gótikus ablakok. A

homlokzata már egy másik térre néz s ugyancsak a helyi templomok zöld-fehér egyenruháját viseli.

A franciskánusok temploma ez, világos, meleg hangulatú szép templom: fehér meszelés, használattól fényesre kopott padok, kijárt tégla padló.

Gyertyák égnek itt-ott szentképek előtt. A kapu meg az oldal bejárat szárnya folyton nyílik, mert sokan térnek be egy *Ave*-ra, fiatalok is, munkások is.

A Palazzo Pretorio a város legrangosabb palotája: ő itt a Palazzo Vecchio, de ma már nem onnan igazgatják a várost. Nagy idők tanúja. Széles alapú toronyház, mely két különböző elemből van összeragasztva: egyik fele gót, a másik reneszánsz. Egyenes vonal jelzi a két építészeti elem határát. Az egyik részen oszlopokkal szétválasztott keskeny ablakok, a másik részen szögletes ablaknyílások, bennük az elválasztó lécek is köből.

És most a dóm következik meg a jeles prédikálószék. Már látom is a templom falát, jobbra a csíkozott torony; s kilépek a térre. Szemem végigszalad a templom oldalán és keresi a márvány pulpitust. Nincs! Azaz hogy van valami, de a képről annyira ismert műnek csak a teteje meg az alapja. A teteje mint nyitott ernyő feszül egy korong fölé, melyet márvány könyökök tartanak, de köröskörül hiányzik a domborművű korlát, melyen Donatello puttói járják a táncot. — Mi történt vele, megtudom később. Hát tisztogatásra vitték Firenzébe vagy valahová. Kár, hiszen ez az együttes: az ernyő vagy kagyló alakú mennyezet, a sarokra épített oszlop, a tartó

alapzat meg a szószék korlát a magában véve is szép templom legértékesebb éke, Donatello, Michelozzo és más mesterek közös műve.

Némi csalódással állok a templom előtt, melyen két évszázad dolgozott szeretettel, kegyelettel, ízléssel és tudással. És az utódok is megbecsülték. Kontár módosításokkal nem rontották az együttes arculatát.

Kissé megpatinásodott az egykor fehér kő, így még szebb a zölddel együtt a napsütésben. A nem magas falak mellé mértéktartással építették a karcsú, filigrán művű tornyot. Mindig szívesen tér hozzá vissza a tekintetem.

Bent a szűkre méretezett ablakok kevés világosságot engednek a zömök zöld oszlopokra, s a halvány világításban Mino da Fiesole fehér márvány szószéke csak sejteti, hogy remek részletei vannak.

A szentély hátterében kápolnák és freskók. Paolo Uccello a Madonna életéből fest jeleneteket könnyű színekkel, de kissé merev mozdulatú alakokkal. — Jobban megragadja képzeletünket Fra Filippo Lippi freskósorozata, melyben Heródes lakomáját és Keresztelő Szt. János lefejezését vetiti elénk. A képek érdekessége nemcsak az, hogy toszkán arisztokrata ház bankettjén vagyunk jelen, hanem az is, hogy Salome alakját már más Filippo Lippi képről is ismerjük. A táncoló majd a levágott fejet vivő leány arca — sőt megöregítve az anyjáé is — azé a nőé, aki az Uffizi-múzeumban levő Madonna-kép modellje volt, Lucrezia Buti, a volt apáca, Filippino Lippi későbbi anyja. — A felismerés úgy hat, mintha egy színésznőt kétféle szerepben látnánk.

A templom előtt mozgalmas tér, zöld ablakos házai kellemes környezetül szolgálnak a dédelgetett dómhoz. A tér közepén kút; delfinjeivel, pelikánjával a reneszánsz hagyta itt emlékül, most galambok itatómedencéje.

Különös, hogy a téren akármerre fordulok, patikát látok. Megszámlálom őket, négyen vannak. Nagyok, sokablakosak, hatalmas betűkkel kiírva mindegyik fölé: *FARMACIA*. Kérdezem egy öregúrtól, hogy hogyan lehetséges ez? Miért gyűjtik össze ezen a téren a gyógyszertárakat? A lakosságnak nem érdeke, hogy idejárjon messziről, ha gyógyszerre van szüksége. Csak azt tudja mondani, hogy így volt ez már az ő gyermekkorában is. Sőt még egy ötödik is akad itt a közelben.

A püspöki palota, reneszánsz szabású családi ház, emeletén nyitott loggia. Lent kis múzeum a dóm kincseiből. Legértékesebb darabja az az arany-ezüst elefántcsont műves kazetta, amelyben a szent Szűz övét, a katedrális és a város különös kincsét szokták őrizni. Mert tudni való dolog, hogy a Sacro Cingolo, vagyis a Madonna deréköve csodálatos módon egy pratói polgár tulajdonába került, s itt nagy kultusza van. A dóm vasráccsal elzárt, legfényesebb kápolnájában őrzik, s bizonyos ünnepeken a külső szószékről megmutatják a népnek. A Donatello-féle szószék hivatalos neve is így van: *pergamo del Sacro Cingolo*, a Szent Öv szószéke. — A dóm körül ért csalódásért kedvem volna megkérdezni, hogy melyik században szőtték ezt a derék-zsinórt. Hiszen Pratóban szövőipari szakemberek vannak, meg tudják

állapítani az anyagból meg a megmunkálásból a darab korát. — De tervemről lemondok, nem teszem fel a kaján kérdést, mert békességgel akarok a városból távozni.

PISTOIA

Pistoia neve nekem mindig tetszett. Hazai szóra, a *pisztoly*-ra emlékeztet, meg van zene is benne. No meg negyven évvel ezelőtt, mikor még nem készült el a Bologna-Prato-i hosszú alagút, nem is számított olyan akármilyen vasúti állomásnak. Minden erre járó turista jól megjegyezte a nevét. Bologna után két mozdonyt fogtak a vonat elé, mert még kellett mászni a hegyeket Firenze irányában. Aztán mikor már lefelé ereszkedtünk a párás lejtőn, lent a napsütötte síkságon megjelent Pistoia, közepén egy hatalmas torony. Nagyokat fújva állt meg a vonat az erőlködés után. Leszálltak a kalauzok is hosszúkat lépve, tagjaikat nyújtóztatva, mintha ők is segítettek volna a vasparipáknak húzni vagy a lejtőn visszatartani a szerelvényt.

De a napsugaras táj tornyát nem láttam közelről soha, mert a kispénzű vándornak más célja volt, sietni kellett tovább.

Most elsősorban a torony kedvéért megyek Pistoiába, bízva abban, hogy ahol ilyen torony van, ott egyéb is akad. Hiszen nem is valamire való olasz város az, ahol nincs megnézni való katedrális, amit ájtatos századok építettek időtlen időre számítva életét.

Nem érkezem túlságosan modern vagy hirtelenében felfrissített városba. Látok kis szállodát, mely bizonyára családi kezelésben van, látok házat, ahol minden emeleten egy ablak és egyetlen szoba épült.

A város aztán hamarosan valami eredetit és feledhetetlent mutatott. A S. Giovanni Fuorcivitas oldalát megpillantva lehetetlen volt a *zebra* szóra nem gondolni. A talapzattól fel a párkányig zöld és fehér csíkok rétegeződnek egymás fölé, meg ívek is három emeletben felfelé egyre rövidülve és tovább erősítve a zöld-fehér csíkok ritmusát. Szinte káprázott a szemem a szoktalan látványtól. S mindez nem megrongálva, porladozva, hanem kitűnő állapotban, gondosan javítgatva a XII. század óta. Azt gondoltam, ezért egymagáért érdemes lett volna idejönnöm.

Bent kevés, de igazán imádkozó embert találok. A fal mellett gazdag pulpitus a pisai mesterek modorában, az ajtó közelében pedig majolikában a Szűz és Erzsébet találkozása a Della Robbiák stílusában. Tündöklő fehér másvilági jelenség.

Reneszánsz paloták meg középkori homlokzatok között érek el a dóm terére, ahol áll a kirakodó vásár; sátor sátor mellett, és jön-megy tereferél a vásári nép. Nehéz tőlük hozzáférközni a látnivalókhoz. Az pedig volna itt!

Először egy toronyház, a Palazzo del Capitano, azután a nyolcszögű Battistero, szemben vele a dóm sokemeletes, íves, oszlopos homlokzata, s maga a régi őrtorony, amely három emelettel, oszlopokkal, árkádokkal megtoldva, szépítve a dóm tornya lett. Majd végül ide a térre néz a Palazzo del Podestà

gótikus homlokzata s a hatszázéves városháza is. Van itt néznivaló, s hogy mindez még szebb legyen, majd minden épületen javítanak, csiszolnak valamit.

A házak falán nincs cifraság, de címereket böven ágyaztak beléjük. Aki ért hozzá, találgathatja, hogy melyik családé volt az ágaskodó tigris vagy a három csillag sávos mezöben.

Zöld-fehér ívek tornáca alatt lépek be a dómba, melynek méltóságot adnak a csupasz mészkőfalak meg az oszlopsor, melyre rövid ívek támaszkodnak.

Sehol semmi csillogás. A festett táblaképek s a néhány sír, mely a reneszánsz vagy a barokk időkben került a templom falába, alig vehető ki a homályban. Ablaknak való rést is keveset hagytak a falakon. Az építők nem « szép » templomot akartak a városuknak adni.

A sötét templom aligha szokott üresen maradni, mert többszáz ülőhelyet látok padokban és javarészt vadonatúj kényelmes székekben.

Az idő azonban sürget, tovább kell mennem. A városnak nincs unalmas, színtelen része. Minden zug, minden kis tér hívogat betekintésre. Mint ahogy a természet szeszélyesen tud formálni, ez a város is úgy nőtt szabadon kedves, változatos, hangulatos sarkokat teremtve.

Talán legeredetibb épülete az *Ospedale del Ceppo*. Az elnevezés arra az időre megy vissza, amikor a kórház elé tett fatönkre (*ceppo*) helyezték le a polgárok a napi adományaikat a XIV. században. — Árkádos homlokzatát később frízzel díszítették. A fele-

baráti szeretet hét cselekedete látható ott a Della Robbiák műhelyéből. Színes és realista felfogású életképek értetik meg, hogy mit jelentenek a gyakorlatban a szociális kötelességek: vándoroknak szállást adni, ruhátlanokat felruházni, betegeket látogatni, bebörtönzöttekről gondoskodni, éhezőknek ételt, szomjazóknak italt adni, halottakat eltemetni. — A képeken felvonulnak előttünk a kórház, a börtön élete, temetési jelenet, kórterem, ebédlő helyiség, vidám ivás amforákból.

Piazza S. Bartolomeo. A templom a város szintje alá került. Homlokzatán zöld-fehér ívek, karcsú oszlopok tetején két oroszlán őriz egy üres falat. Valamikor dombormű lehetett ott a névadó apostol alakjával.

A S. Bartolomeo háromhajós teljesen csupasz falú templom. Két turista belép előttem és máris fordulnak ki, semmit nem találtak odabenn. Pedig a látszólag üres templom nem rideg, és nem is üres. Freskótöredékeken fejek, egy-egy szent alakja vagy Madonna-kép. A sötétből aztán más is előkerül. Szószékét két oroszlán tartja a hátán, de a java terhét egy meggörnyedt emberi alak viseli. Ruhája szerint kereskedő vagy mesterember. Talán az adományozó vagy maga a márványfaragó. — Egy megfeketedett Krisztus-kép előtt térdeplő, és néhány gyertya is ég oldalt. Itt ma már imádkoztak. A környezettől nem idegen a misztikum, és a hely magábaszállásra hív.

Piazza S. Spirito. Nemcsak *piazza,* hanem piac is teli jövő-menő háziasszonyokkal. A betorkolló utcákon koldusok rendeznek kiállítást csonka, béna

tagjaikból. Egy vak vidám harmonikaszóval gyűjti az alamizsnát. A S. Spirito nevet viselő, bezárt templom lépcsőjén egy helyi művész rakta ki fényes aranykeretekbe foglalt képeit. Néhány elkel belőlük falusi szalonok díszéül meg esetleg esküvői ajándéknak.

A *S. Andrea* templom homlokzata kissé tartóztatja a belépni készülőt. A zöld és fehér márvány itt még sárgás kővel is gazdagítva van, s a kapu vízszintes gerendáján a háromkirályok vonulnak, a menet eleje már oda is ért a Kisdedhez. A processziót a bolthajtásról ökek, szarvasok, bárányok, a mező és a háztáj állatjai nézik.

A háromhajós templom egy hosszú folyosó, csupasz falú, de szép, fehéres oszlopai elökelő csarnokká teszik. Egyetlen dísze a szószék: hét porfir oszlopon álló pisai remek. Fehér ékszer, mely alól nem hiányoznak a vidám képű oroszlánok meg a meggörnyedt ember.

Még egy látogatásra visszatérek a dóm terére. Hosszabban kell várnom az egyik utcasarkon a szemafor váltására. Rápillantok a sarki táblára: Via Abbi Pazienza, — azaz a « Légy türelemmel ! » utca sarkán állok.

A dóm terének egybefoglalt képe legszebb a reneszánsz kúttól, mely két oszlopán pompásan megmunkált gerendát hord. Rajta még a kampó, melyen a vödör kötelét átbujtatták.

A katedrálisban most megnézhetem a Szt. Jakab-kápolna ezüst oltárát, mit már Dante is ismert. Ezt

rongálta meg Vanni Fucci, mikor a dóm kincstárába betört (Inf. XXIV. 137-138). Magát a Dantétól emlegetett sekrestyét nem láthatom, fala omladozik. De a Dante látta kincsekből sem sokat találnék már ott, mert nemcsak a szentségtörő Fucci dézsmálta meg a « sagrestia dei belli arredi » szekrényeit, hanem még inkább Napoleon katonái. — No de lássuk a jeles ezüst oltárt! Teringettét! 628, azaz hatszázhuszonnyolc alak van megremekelve a dombormüvü lapokon. Persze — mint a régieknél szokás volt —, Ádám Évánál kezdödik az ezüstlapok elbeszélése. Nekem újdonság az, hogy az édenkert angyala nem tüzes pallost villogtat, mint a kisbibliánkban láttam hatvan évvel ezelött, hanem bottal veri ki bünbe esett öseinket a paradicsomból.

AZ EGYIK PISA

Pisa a mi számunkra nem az állomás terén, hanem az Arno partján kezdödik. A vándor megáll a Ponte Mezzo elött s végigpillant a túlsó part házsorán. Aztán ránéz a térképére és balra fordulva keres valamit, amit adott helyzetéből nem láthat a folyó kanyarulata miatt. Egy kis templomot keres, amit hírből ismer, s aminek jellegzetes nevét most fedezi fel a térkép parti sávján: S. Maria della Spina, a Krisztus tövisérol nevezett Szüz Mária temploma.

A pár lépés odáig megéri a fáradságot, mert a kis templomka ízelítöt ad abból, hogy mit tudnak a pisaiak. Az ékszerszerü csupa torony, csúcs, szeglet

kápolnán szeretettel dolgoztak mesterei, s szerették utódaik is, mert a város szintjének emelkedésével a kápolnát szétszedték és a feltöltött parton újra összerakták.

Találtak belevaló különlegességet is; nem a szokásos Madonna-szobrot karján a Bambinóval. A szobrász bizalmasabb pillanatban leste meg a *Madonna della latte* modelljét, akkor, amikor szoptatta kisdedét. Az isteni gyermek éppúgy tapad anyja mellhez, mint bármely más anya gyermeke. Szívó ajka el is torzítja anyja mellét.

A kápolna melletti ideiglenes hídon átmegyek a túlsó partra. Megállok egy téren; ismeretlen, nincs rajta semmi nevezetesség, csak éppen szép. Piazza Francesco Carrara, olvasom a tábláján.

Szabálytalan térség, aranysárga házak, kisebbek, nagyobbak. Egy románkori templom apszisza is ide fordul, barokkos toldás rajta. Sehol egy üzlet nincs a beöblösödésben.

Innen is rálátok a S. Maria della Spina tornyocskáira. Az összefogott kápolna úgy áll a folyó partján, mint egy földre helyezett királyi korona.

Borgo Stretto. A neve szerint keskeny utca, de voltaképpen széles ez az utca, mert árkádok kísérik jobbról-balról, s alattuk a város legkényelmesebb járdája. Ez volna az óváros bejárata, de még nem térek rája, mert igazi keskeny utcák csalogatnak másfelé. Egyikük-másikuk olyan szűk, hogy éppen csak kitérésnyi helyet enged két szembejövő személynek. — Itt még ilyen nevű szálló is akad: Hotel Leone Bianco, szálloda a Fehér Oroszlánhoz. Takaros,

tiszta, családias, és jobb helyen van, mint az elterpeszkedő luxusszállók az Arno partján.

Hamarosan a Lungarno Mediceo zónájában járok, nem a parton, ahol rendbe hozott paloták homlokzata néz a folyóra, hanem a mögöttes utcákon.

Benyíló kis téren kopott templomhomlokzat. Az ajtó mögött még további lépcsőkön kell felmenni a hajóba. — A padló intarziás munka a legjavából; *cosmata* mű, mint a római bazilikáké.

A csupasz falú háromhajós templomban a XII. század hangulata uralkodik. A homlokzat ólomkarikás ablakai vetnek csökkentett fényt a belső térbe, ahol idegen, behordott kegytárgy nem rí ki a környezetből. A szentély falán fatáblára festett feszület arany háttere ragyog fátyolos fénnyel.

A templom minden részletében gondozott a régiség értékének tiszteletben tartásával. Elmenőben látom a nevét: S. Pierino.

A Medicieknek is volt palotájuk itt Pisában. Gót ablakai kettős és hármas tagozással a folyóra néznek. Vették, hiszen ha ők építik, reneszánsz palota lett volna belőle, várszerű. Lorenzo il Magnifico lakott benne, ha Pisában tartózkodott.

Piazza Cairoli. A tér a folyó felé nyitott. Hátterében oldalt a S. Pierino homlokzata látszik. A ház, amely takarja, berakott, részben eltüntetett gót íveket mutat a falán, fölötte nyúlik a magasba a templom haranglábja. A tér közepén oszlopon virágkosarat tartó leányalak: talán szent, talán Flóra alakja.

Most már aztán visszatérek a Borgo Stretto felé. A parton haladva szép, de a pisai gótnál nehezebb

reneszánsz palotákra nézek fel. Idegenek itt, mintha vendégszereplésre jöttek volna a légies paloták és templomhomlokzatok városába.

A Borgóba egy Madonna-kép alatt lépek be, mely az egyik árkád ívét tölti ki, és rögtön a S. Michele in Borgo homlokzata előtt állok. — Az oltárszerű homlokzat fehér, az alsó román ívek felül gót «ablakok»-ban folytatódnak hajlásukban még nem nagyon távolodva el a sima, törés nélküli ívektől.

Ez az árkádos utca a város szalonja: napközben árnyék, esőben menedék. És itt vannak a legjobb üzletek, asszonyoknak divat, élelem, férfiaknak bár, terefere.

A szomszédban van a piactér is, egy árkádokkal szegett valamikor szebb időket látott köz. Most asszonyok gyülekező helye: kopott falak, ablakokból kitekintő arcok, porrongyot rázó karok.

A teret betölti a szokott zsibongás. Látom, hogy a mészárosok egy helyre vannak csoportosítva. Bent a boltban vidám vita, több a beszéd, mint a vásár. Fel van vágva az asszonyok nyelve, s a mészáros is élénken részt vesz a társalgásban, míg a bárdja dolgozik. Itt mindenki ismeri egymást, vagy talán ez nem is számít ebben a nyílvános szalonban.

A hentes boltjában nemcsak jófajta szalonnát látok, hanem megcsodálni való dolgokat is: « bácskai » füstölt véres és májas hurkát. Lehet, hogy káprázik a szemem, de a darabokon a vágás is hasonlót mutat. Szeretném megkóstolni ezt a toszkán hústerméket, de nem élvén saját konyhámon, nem vállalkozom a kalandra.

A virágok standja szép, gondos, mutatós. Nem is lehet más, mert a virág kényes portéka. Úgy látom, hogy most az apró virágú nőszirom uralkodik. A színskála gazdag: fehér, sárga, kék, lila, rózsaszín.

A zöldségeseknél megjelent a friss tökvirág. A sárga virágkehely az újjnyi hosszú terméssel együtt tojásban meghempergetve és kirántva az olaszok szerint ízes csemege.

De mögöttem már a piac, és másfelé térek.

Piazza dei Cavalieri. Ez volna a város közepe, középpontja. Valamikor a pisai köztársaság fóruma. Ma néma paloták ünnepélyes csoportja.

A lovagok palotája valóban a lovagi nevelés iskolája volt, ma csak iskolaépület, ahová hónuk alatt könyvcsomóval jár a fiatalság. Barokkos átépítéssel, graffitókkal díszített homlokzata inkább hivalkodó, mint szép.

Egy másik palota elnyúló vörös homlokzatával hosszú darabot zár le a térből; alsó ablaksora börtönnek látszik, fent tantermek sora. Ez is iskola. Egy jobb napokat látott harmadik címeres ház ugyancsak iskolának adott otthont.

És itt van végül a Torre del Orologio nevű nagy ívű nyitott átjáróház. Tábla a falában, mely azt mondja, hogy ezen a helyen állt a *Torre dei Gualandi,* ahová a pisaiak a szerencsétlenül végződött mallorcai tengeri ütközet után (1284) az ellenséggel való paktálás bizonytalan gyanúja alapján kegyvesztett admirálisukat, Ugolino grófot két gyermekével együtt befalazták és éhen halatták (Inf. XXXIII. 1-90). Ennek

a romjaiból építették a mai megviselt házat. Ki tudja, melyik kövén szenvedett ki a szerencsétlen ember és két ártatlan gyermeke. Dante is undorodik a pisaiak tettétől, míg Ugolinóval elmondatja a történetet.

A házat most is lakják. Gondolnak-e lakói az épület keltette szomorú emlékekre? Nem hiszem, a megszokás ügyet sem vet a táblára. Valaki egy üveg vörös festéket vágott hozzá, s a betűk alig olvashatók. — Egy másik tábla régies írással azt mondja csupán: Antichità.

A homlokzat nagy órája is száz éve megállhatott: háromnegyed hármat jelez a rozsdás mutató.

S. Paolo all'Orto. Bezárt templom, valamikor piac lehetett előtte, innen a neve. Homlokzatának románkori részére sohasem került gótikus oromzat. Ívein és architrávján finoman dolgozó vésők munkáltak: akantuszlevelek meg játékos csipkedísz került rájuk. A kapu oszlopfőiről groteszk oroszlánok néznek egymásra. A szent, akit őrizniök kellene, régen elhagyta helyét.

Oldalt kis ajtó, csengő gombja is rajta, az emeleti ablakban cserépben virág, nem is annyira virág, hanem paradicsommártásba való bazsalikom zöldje. Valaki lakik a rommá vált épületben. Nevét is leolvasom a rozsdás fémtábláról.

San Francesco. Homlokzata a pompás templomok városában is mer teljesen sima maradni: lecsiszolt kő minden dísz nélkül. Ez kedvet ad nekem a belépésre. — Hatalmas templom, egyhajós terem csupasz

falakkal, pompás térhatással. A kaputól a szentélyig különös « szőnyeg » vezet: kikopott sírköveken járok. Talán alattuk az alázatos halottak, akiknek neve, címere sem vehető ki többé a simára csiszolódott márványlapokon.

A templom mélyén egy sorban hét kápolna. A S. Maria Novellára gondolok ebből az elhelyezésből. Valami hasonló lehetett volna a pisai S. Francescóból is, de nem akadt, aki kifesse vagy kifestesse.

Cukrászda mellett megyek el, belseje kedves, barátságos, mint a hazai kisvárosi cukrászdák hatvan évvel ezelőtt. Hívogat, betérek; valami jót szeretnék enni a sok járkálás után. Így egyebek közt megkóstolom a gyümölccsel ízesített pisai piskótát is. Jó. A madárhangú cukrászné kiszolgálása is más, mint amikor *signorina* áll a pult mögött. Már fizettem, mikor egy tálcán krémest pillantok meg. Jónak látszik s a krémjébe barackíz vagy puncsos aroma is van keverve. Ez is jó, sőt nagyon jó. Ebben a pillanatban jobbnak érzem, mint a mi hazai krémes süteményünket.

S. Caterina. Az egykori dominikánus templom homlokzatát mindennap el tudnám nézni. A szokásos módon alul lágyan hajló ívek tagolják a bejáratot, fent három sorban gót záródású, de tompított hegyű « ablakok ». Az oszlopok mögött szinte el lehet sétálni, s ezt a kedvező elhelyezést a tér galambjai fel is fedezték. — A magasba sok-küllős rózsa is jutott és körülötte keretként, fejek, arcok, szentek vonásai. Az oromzat peremén tölgylevél sor fut a csúcs keresztjéig. Kedves lelemény. Az egész homlokzat tiszta

fehér, makulátlan. És mindez együtt oly szép, hogy utána a vándor nem kívánhat mást, mint a dóm, a híres torony és a Battistero csodáját látni.

A MÁSIK PISA

Egy csendes városrészen át közeledem a Piazza dei Miracoli felé, ahogy a dóm terét itt nevezik. A girbe-görbe utcákon nincs bolt, erre nem jár autobusz, itt nincs iskola, nincsenek hivatalok. Kilátni innen nem lehet, érzés szerint megyek a sejtett irányban, és várakozással.

Kis térre érek, nem lehet már messze, s valóban a háztetőkön túl és fölött megjelennek a « csodák », mint fehér, meglepő, ijesztő kísértetek. Különösen a félrebillent torony hoz zavarba.

Oldalt közeledem a térhez, s az utolsó sarokból kilépve, egyszerre előttem állnak mind a hárman.

Az első pillanat után megállok, s aztán helyet keresek, ahonnan élvezhetem a látványt. Ez a tér a világ egyik legismertebb helye: mit kezdhetek vele? Nézni és nézni, mintha először látnám, mintha a torony képe nem kísértene már gyermekkorom óta. Nem is törődöm egyelőre a részletekkel, hiszen a tömböt egésznek, egységesnek gondolták el, úgy is kell elfogadni.

És milyen épségben maradt meg ! A régiség nemesítő patinája is alig látszik rajta. De gondozzák is, mossák, csiszolják, pucolják, nem engednek rajta

csorbát. Hitelességének egyik legbeszédesebb bizonyítéka nem is története, hanem az, hogy ilyet ma már nem csinálnak.

Az egész térség egyetlen széles pázsit, amelyen mint zöld tálcán szolgálja Pisa a három csodát.

Pisa virágkorában emelte ezeket az épületeket, amikor tengeri hatalom volt, s hajói mindenfelé jártak a Földközi-tengeren. Élelmesek lévén, résztvettek az első keresztes hadjáratban is erős flottával, s ezek a hajók nem tértek vissza Keletről üresen. Utána még jobban kiterjedt a kereskedelmi hálózatuk. De nem voltak rideg kalmárok, valamit vissza kellett adni abból, amit a sors nekik juttatott. Akkoriban az volt a szokás, hogy templomot építsenek, maradandót, mindenki másénál különbet, ha lehet. Megvolt hozzá a pénzük, és megvolt hozzá az emberük is, sőt egész művésznemzedék, mely egymást váltotta az építkezés évtizedei alatt, híven követve az első mesterek elgondolását.

Firenze még el sem indult a nagy alkotások útján, de ettől függetlenül a pisaiaknak nem kellett idegenbe menni segítségért, ők is toszkánok voltak, talentummal megáldva. Száz esztendő sem múlt el Pisa fellendülése óta, s a dóm részben állt, s a másik két épület is emelkedett. Román ízlés volt a kor kifejezési módja az építészetben, és hozzá fehér márvány az anyag, amit zölddel vagy feketével lehetett változatosabbá tenni, márvány mozaikkal díszíteni.

Sokáig tartott az építkezés, közben a gót vált a kor ízlésévé. Társították is a román hajlású ívekkel külső ékítésnek, mely mint koszorú illeszkedik a

Battistero köré meg a dóm kupolájára. Csak a torony maradt meg mindenképpen az eredeti stílus elgondolásában. Nyolc emeletet raktak rá karcsú oszlopokból meg keskeny ívekből.

A templom homlokzata előtt állva gondolom, hogy ma már sok volna ez a pompa az imádság házának. Megelégszünk egyszerűbb környezettel is, ha Istent keressük. A « katedrális-építő » századok számára azonban valóban az élet középpontja volt az Isten. A művészek is erejük legjavát itt mutathatták meg, a kor is elvárta ezt tőlük. Ez is oka annak, hogy a múzeumok és a városok látnivalói nagyobbrészt egyházi vonatkozásuak. Érthetetlen a turisták részéről néha elhangzó panasz, hogy folyton múzeumot és templomot mutogatnak nekik. Vegyétek ki ezeket az elemeket az útiprogramból, és meglátjátok, hogy mi marad belőle ! Piacterek, itt-ott hidak meg átépített vagy visszarestaurált palotahomlokzatok. Kevés abból, ami a szellemet és az ember érzésvilágát fejezi ki.

A templomba egyik kiskapun, a Porta S. Ranieri nyílásán léphetünk be. Felső gerendáját készen kapták az építők. A nagyszerű darab valamelyik római épület párkányzatáról származhat. Még egy ilyen « kész » márványon akad meg a szemünk a belépés előtt. Az egyik ablakmélyedés oldala dombormüvet visel: egy fárosz meg két vitorláshajó van rávésve. A pisai kőfaragó meghagyta a márványon a rávésett képet, s a hasáb tetejére oszlopfőt faragott.

A kapu azonban még mindig tartóztat, mert bronz dombormüvei a művészi és nem a tettetett primitív-

ség bájával állítják meg a futónak szánt pillantást. Krisztus meg a Madonna történetéből vannak ott jelenetek. A részletek elmaradnak, de a mozdulat és a testtartás mindent kifejeznek: cselekvést, áhítatot, bensőséget. Ezt a kaput tovább tudom elnézni, mint a Porta del Paradiso aranyozott csoportképeit Firenzében a Battistero oldalán.

A bőkezű pisaiak templomuk belsejét sem hagyták csupaszon: lent oszlopsorok, márványmozaik a szentély előtt, fehér és sötét márvány ívek, melyek felfutnak az aranyozott mennyezetig, képek, szobrok, pompás szószék, síremlékek mindenfelé.

Az építők azonban nem gondoltak arra, hogy templomukat kivilágítsák, igazán világossá tegyék. A gyertyák fényében a felső részek mindenképpen homályban maradtak. Elcsodálkoznának ma, ha látnák, hogy az elektromos világítás mellett milyen csodálatos látványt nyújt a székesegyházuk, különösen a felső régiók, melyek a tetőzetig oszlopokkal, zárt, járható galériákkal vannak bélelve.

A kijárat jobb felén egy egyszerű síron Dante-idézet olvasható (Parad. XXX. 136-144). *Arrigo*, azaz luxemburgi VII. Henrik német-római császár van ott eltemetve, akitől Dante és a ghibellinek Itália felemelkedését várták. Reményüket a császár váratlan halála törte le.

A *Battistero* belsejében soha sincs teljes csend, mert a kupolás helyiség kitűnő visszhanggal többszörösen veri vissza a hangos beszédet, amit időnkint az őr skálázó hangbemutatója is megszakít. A belépők pénzt dobálnak a tágas keresztelőmedencébe,

csak kevesen veszik észre az oldalát borító márványmunkát meg az oltár körüli intarziás padló szépségét.

A torony. Tudjuk, hogy nem így szándékoztak építeni, de mikor a harmadik gyűrűhöz értek, megbillent a földbe ágyazott alap. Száz évig állt azután a munka, majd ismét folytatták. Honnan tudták, hogy nem fog tovább dőlni lényegesen? Időnkint aggodalom kel a tér mérnökei körében, méricskélnek, hír járja be a világot, mentő ötletek érkeznek Amerikából, Japánból, de a torony áll magától, mert a talajba befecskendezett cement nem segít semmit.

Felballagok a magasba a ferdülés szerint hol jobb, hol bal oldalon kitaposott lépcsőn. A fiatalok előttem kettesével veszik a fokokat.

Felérek én is, és aztán nyugodtan üldögélek a harangok teraszán az utolsó gyűrű peremén. Tudom, hogy nem fenyeget a ledőlés veszedelme, mert mikor a harmadik gyűrű után folytatták a munkát, a kövek összeillesztésénél számítottak a megváltozott helyzetre. A fontosabb darabok egymásba kapcsolódnak.

Két különleges adatot ismerek a torony múltjából. Galilei állt ezen a helyen jó háromszáz évvel ezelőtt, mikor gravitációs kísérletét végezte. És itt mellettem ez a legöregebb harang, a Pasquareccia kongott 1288-ban, mikor a Gualandi toronyba befalazták a halálra ítélt Ugolino grófot.

Innen a magasból nem annyira a várost meg a távoli mezőket nézem, mint a dóm meg a Battistero

fehéres óntetejét, a kupola gót gyűrűdíszét meg a szentély csúcsán üldögélő négylábú szárnyas, csőrös madárállatot.

Az egykori temető, a *Camposanto* maradványaiban is értékes és tanulságos. A gót ablaksoros folyosó a háború okozta sérüléseket kiheverte, de a falait borító freskók közül kevés maradt a helyén. A legértékesebbjeit leválasztották és egy nagy teremben gyűjtötték össze. Egy másikban a lehullott vagy leválasztott freskók rajzai láthatók úgy, ahogy a mesterek, elsősorban Benozzo Gozzoli a festés előtt a csoportokat cinóberkrétával az előkészített falfelületre felvázolták.

A két legfontosabb kép a Halál diadalútja meg az Utolsó ítélet. Ki festette őket, nem tudják eldönteni, több mester neve jöhet számításba.

A *Halál diadalútja* négy jelenetében bőven talált elmélkedési anyagot a középkori ember. — 1. Előkelő társaság a zöld ligetben: sólyommal, ölebbel, zenével, tereferével szórakoznak, a jövő életre nem gondolnak. — 2. Vadásztársaság döbben meg és hőköl vissza három nyitott koporsó láttára. A levegőben orrfacsaró bűz. Még a kutya is viszolyogva torpan meg. — 3. A háttérben remeték csoportja. Békességben élnek, a halálról elmélkednek. Egyikük őzet fej; fácán, nyúl a közelükben. — 4. Halottak egymás hegyén-hátán. Ördögök és angyalok válogatnak közöttük, és viszik őket, kit-kit érdeme szerint.

Az *Utolsó ítélet* mesterét jobban érdekelte a pokol, mint a mennyország. Érthető: Dantét olvasta. A pokol kapujára ő is felírta a dantei sötét szavakat, s övekre, bugyrokra osztotta a szenvedők birodalmát. Új elem a rémület kifejezése a kárhozottak arcán, ahogy tudomásul veszik sorsukat.

A Camposanto falára azonban nemcsak komor hangulatú képek kerültek.

Kedves *Lorenzetti* freskója. A remeték életét mutatja be egymásba olvadó képekben. Csupa idillikus jelenet a magányba vonulástól a halálig. A remeték élete is változatos: van, aki elmélkedik, olvas, van, aki a kisértésen győz, van, aki a patakhoz megy vizért, más főzőkanalat farag; s ha elkövetkezik a halál órája boldogan zárja le szemét.

Benozzo Gozzoli Noé történetét festette volna meg derűs reneszánsz felfogásban. A kép egyik fele vidám szüreti jelenet szőlőheggyel, szedőlányokkal és taposólegény táncával a fürttel teli kádban. — A kép másik felén a póruljárt Noét látjuk: asztal alá itta magát. (Firenzében a Giotto tornyán a tapasztalatlan ószövetségi szőlősgazda a hordó előtt terül el).

Benozzo Gozzoli képén az egyik leány kezével eltakarja az arcát a hiányos öltözetü öreg láttán, de tenyerének nyitott újjai között mohó pillantást vet feléje. — A legjava reneszánszban vagyunk 1468-ban, a festményeken szabad volt a csintalankodás. A helyi köztudat nem minden irónia nélkül a « Camposanto szégyenlős leánya » (*la Vergognosa di Camposanto*) néven könyvelte el a falra festett hajadont.

TORRE DEL LAGO PUCCINI

Puccini házának felkeresése magánügyem volt. Szeretem Puccinit, s bár partitúrát nem olvasok, ott ülök a rádió mellett, ha az ő zenéje van műsoron. Az operák dialógusait nem nagyon élvezem, de türelemmel kivárom, míg felhangzanak kedvenc melódiáim. A mindig szellemesen komponált, édes, de sohasem szirupos részleteket úgy élvezem, mint ahogy egy művész vázlataiból tudok következtetni tehetségére, vagy ahogy néhány verssoron is el tudok tünődni sokáig.

A helyi vonat visz ki a tiszta kis városkába. Erdők meg sűrű bozót szegélyezik a vonat útját jó menedéket nyújtva a vadaknak, amiben a vidék bővelkedik. Az állomáson magam szállok ki, a helybeliek autobuszon közlekednek a várossal.

Hosszú hársfasor vezet ki a Puccini-házhoz. Nyílegyenes, hiszen talán a kedvéért ültették. Tábla kéri a járókelőket, autósokat és mindenkit, akit illet, hogy a felesleges zajtól tartózkodjanak. Mintha még ötven év elmúltával is figyelemmel akarnának lenni a környék lakói a mester iránt.

Látnivaló a helységben nincs, hacsak egy vadkereskedő házát nem tekintem annak. A ház homlokzata mozdulatlan állatsereglet. Van ott vaddisznó, fácán, fogoly, vadliba, nyúl, őz, szarvas, dámvad feje; kisebb-nagyobb agancsok is böven.

Félórás az út a hársak alatt, míg a tó partjára érek, ahol a Puccini-ház áll. Egyszerű emeletes épület,

amely akárkié lehetne. Kis kert előtte, körülötte. Nincs luxus, se kint, se bent. Ebben az egyszerű környezetben álmodta meg Puccini a meg nem unható melódiákat.

Néhány földszinti szobában rendezték be a kis múzeumot. Íróasztala mellett a pianínója, amelyen komponált. Ha akkor is így volt a két bútordarab elhelyezve, mint most, szinte fel sem kellett kelnie az asztaltól, hogy leüsse a született melódiát.

A falon arcképeit látom. Önérzetes, nem nagyon közlékeny, de a művész alázatát ismerő férfi lehetett.

Két szenvedélye volt: a zene, a saját zenéjének az ügye meg a vadászat. Aki a nappalait ismerte, inkább a vadászt ismerhette benne. Egyik szobában vannak fegyverei, vadászfelszerelése, csizmái, melyekkel a csalitot, a tocsogókat járta. Csónakról is vadászott az akkor még elhagyatott nádas tavon. Olyan fegyvere is volt, amit meg sem tudott emelni; szakállas puska formájú. Erre is szüksége volt, mert messziről is szerette elejteni a zsákmányt.

Akkor ült a zongorája vagy a kottapapír elé, mikor már leszállt az éj. Így születtek és itt születtek a művei, a legtöbb ebben a házban.

Itt is van eltemetve a kápolnává alakított szobában, ő is, a fia is, és a felesége is. Sírján a zene múzsája gyászol. Szebb a másik dombormű a sírral szemben: Puccini élő zenéje. Nőalak, mely testtartásban, arckifejezésben rokonszenves, szerény, de mégis diadalmas.

Látom halotti maszkját, a vánkoson fekszik, melyen a beteg Puccini meghalt. Utolsó arcképe pár nappal halála előtt készült. Keserű már az arc, de csillognak a szemei. Közelről nézve látom, ez már nem a régi csillogás, hanem a láz utolsót lobbanó fénye.

Itt vannak üveglap alatt a papírlapok, rajtuk rövid kérdések, szavak, melyek élete utolsó napjaiból származnak. Így érintkezett környezetével, mikor már nem tudott beszélni. Mellettük a Turandot félbemaradt partitúrája.

A ház őre magas szép férfi, bajusza úgy van nyírva, ahogy Puccini viselte a bajuszát. Elárulom neki, hogy észrevettem a hasonlóságot. Nem tagadja, sőt tetszik neki az észrevételem. Mindenki úgy tiszteli a mestert, ahogy tudja —, válaszolja.

A ház előtt a Massaciuccoli tó. Megjelenése tengerszemszerű. Kerek, mögötte magas, szirtes hegyek, még április végén is hó fekszik a sziklák mélyén.

Valamikor a Puccini-ház magában állt a tó partján. Cölöpökön álló csónakház is tartozott hozzá. A vadász és a komponáló nyugalmát nem zavarta senki. Ma szálloda, vendéglők, bárok, emléktárgy árusok bódéi telepedtek a ház köré meg a tó partjára.

De bent a Puccini-házban nem változott semmi. A berendezés egyszerű, a fotelek megviseltek, a vadászcsizmák bőre repedezett.

Ezek is ereklyék, de engem leginkább az igéz meg, hogy azon a helyen vagyok, ahol ő élt, járt-kelt, beszélt, leült, töprengett, álmodott és alkotott.

LUCCA

Luccába csupán azzal a felkészültséggel jöttem, hogy középkori színezetű városba érkezem.

A város elsőnek falait mutatta meg, melyek olyan épek, hogy egy XVI. századbeli generális még ma is meg lehetne elégedve velük. Csupán az lepné meg, hogy fák nőttek rajtuk, s a nép promenádnak használja őket.

A belső területre a Szt. Péter-kapun lépek be. A kapu homlokzatán az apostol alakját látom címerbe foglalva. Két bodorított sörényű oroszlán fogja közre. A régiség patinája rajtuk, nyilván templomkapun álltak ört valamikor.

A boltozat alá lépve tapasztalom, hogy a várkapu akkurátusan meg van építve; illuziókeltés okából az orgonamű sem hiányzik, de hegyezett cölöpjei senkinek sem árthatnak.

A várfalon belül sajátos világ kezdődik, régies házak adnak belőle azonnal ízelítőt.

Puccini szülővárosában vagyok, mindjárt az első tér sarkán olvasom a nevét; ott van a város színháza, vagy ha tetszik, operája is. De a téren a sehol nem hiányozható Garibaldi-szobor áll, és a színházat sem Pucciniről nevezték el.

A templomok közül a S. Giovanni mutatja meg magát elsőnek. A reneszánsz sokat igazított a homlokzatán, csak két oroszlánt hagyott meg a helyén egy-egy oszlop tetején, hogy őrizzék a Madonnát meg a tizenkét apostolt. A templom oldala szürke meg

fehér csíkozású tarkázva későbbi betoldásokkal is. Nem nagyon köti le a figyelmet, hiszen itt a dóm a következő, vele szinte érintkező téren.

A luccaiak valami mást akartak adni, mint a pisaiak, kisebbet ugyan, de a maga nemében szépet. A homlokzat három emeletet kitöltő oszlopainak törzse faragott vagy intarziás. Rajzuk is élvezhető, közel vannak hozzánk.

Tornya a templomhoz támaszkodik; három emelete sötét színű kövekből fehér ívekkel beépítve, az utolsó emeletek fehér kőből sokszorosan áttört ablakokkal és fenn a tetőn várszerű csipkézéssel.

A tér házai a reneszánsz időkre emlékeztetnek, amikor a kisebb palotácskákhoz függőkert is tartozott estélyekre meg déli hűsölésre. De itt minden családias vagy polgárias és nem főúri.

A templom előcsarnoka sok látnivalót tartalmaz, de én csak a hónapok ábrázolásait nézem. Visszafelé jobbról balra haladva következnek a képek. Látom, hogy a december itt is disznóölő hónapnak számított emberemlékezet óta.

A templom belseje meglep a méreteivel, különösen a magasságával; felső, gótikus ablaksorai a francia katedrálisokra emlékeztetnek. A misézö pap meg a hivek hangja a magasban vész el.

Az erősen homályos templomban csak a körvonalai mutatkoznak a XII. századi szobornak, mely a templom tituláris szentjét ábrázolná: Szt. Márton köpenyét adja a koldusnak. A koldus tunikába öltözött, éspedig jól öltözött fiatalember.

Ráccsal elzárt kápolna őrzi a *Volto Sacro*, a « Krisztus igazi arca » nevű feszületet, melyet egész évben lepel borít, csak ünnepén, május 3-án látható. Dante is beszél róla (Inf. XXI. 48). Ez nem a reneszánsz teremtette Krisztus-arc, jobban hasonlít a *Sudario*, a Krisztus halotti leple arc-lenyomatához. Dús fekete haj övezi az arcot, szemei nagyok, lobogóak, orra, erős, két oldalt fekete bajusz olvad a szakállába. Különös keleti jelenség.

Más érzelmeket kelt Ilaria del Carretto síremléke. Paolo Guinigi fiatalon meghalt hitvese fekszik ott kiterítve a fehér márvány szarkofágon. Keze az élni látszó ruharedők fölött összekulcsolva, ruhája magas gallérjából mint virág nyúlik ki liliom arca. Jacopo della Quercia remekéhez gyakran járhatott halottnézőbe özvegyen maradt ura.

A Palazzo Bernardini egyik ablakának kőkeretét egy szép napon az ördög szállta meg és elgörbült, mint ahogy néha a fa, a deszka szokott cselekedni. A furcsa, köből való « ablakfélfát » (*la pietra indiavolata*) mindenki láthatja az épület földszinti ablaksorán.

A *S. Michele in Foro* a város egy második dómja lehetne, talán még szebb, még hangulatosabb, mint a Szt. Márton temploma.

Tompafényű fehér márvány a homlokzata, a falak, a torony. A homlokzat felső oszlopsorai itt is vésettek, díszítettek; kimagasodó oromfalára Szt. Mihály szárnyas szobra került. De a templom sarkára illesztett sugaras Madonna a külső fal igazi dísze.

A téren középkori vörös téglás házak meg a *podestà* loggiás épülete.

A város fóruma volt ez a hely valamikor. Ma is itt csoportosul a felséges nép. Itt ülnek a templom előtt a lépcsőkön az öregek, a *pensionati*, akiknek nincs már egyéb dolguk ezen a földön, mint az időt valahogy agyonütni. A fiatalabbja kisebb-nagyobb csoportokban álldogál. És folyik a terefere, nagy hahoták között. Politikáról nem beszélnek. Ki veszi a politikát komolyan Itáliában? A sztrájkok? Beismerik, hogy bizony sok van és sokszor, de azért ez is jó, érdekesebbé teszi az életet: ujjat lehet húzni a kormánnyal. Lám, ezt is meg lehet már tenni: demokráciában élnek.

Puccini szülőháza is itt van a S. Michele közelében. Ő is egy ilyen piros téglás házban született a templomra nézö utcában. Szerény, de önérzetes hangú táblát helyezett falára a város.

Lucca jól él. A csemegeüzletek, falatozók kirakatai, pultjai csábítóak. Az utcákon a harmincas évekre emlékeztető « salumeria illat » leng, mely együttese volt az olasz csemegéknek: sonka, szalámi, sajt, hal, saláták, előételek sózott áruk szaga keveredett bennük étvágygerjesztő illattá.

De ebben a városban találkozom a legtöbb kéregetővel. Talán ők is ismerik a Szt. Márton esetét a koldussal. Láthatják is akár naponta, mert a szobor másolata a dóm homlokzatán áll.

Palotákkal megrakott utcán jutok a *S. Frediano* templomához. Először a tornyát pillantom meg. A

legegyszerűbb, de a leghatásosabb valamennyi luccai torony között: barnásszürke kő fehér ablakívekkel és elválasztó oszlopokkal. Ha ma építenék, meglepően modernnek számítana. Apsziszán, oldalain a barnás és fehér csíkozás uralkodik.

Kolompár üzlet a templom oldalában. Minden kor, minden náció megtalálná itt a maga holmiját: üstök, kondérok, bográcsok, kancsók, réz vízforralók, szamovárok, s mindezekből kicsik, nagyok, öblösek, karcsúak. Hogy örülnének a régifajta cigányok, ha ezt a kiállítást meglátnák!

De én a S. Frediano homlokzatát szeretném látni, mely alsó részében fehér, és felül nagy mozaikban végződik. Krisztus trónoló alakja van ott kirakva színes kőben és alatta sorban a tizenkét apostol; nem merev tartásban ülnek, hanem vitatkoznak.

A S. Frediano is katedrálisszerű templom. Szép oszlopait nem élvezhetem, mert piros színű brokát köpenyt viselnek. Szt. Zita, a luccai szentéletű szolgálólány ünnepére készül a város. A cselédlányok, szobalányok, szakácsnék, dajkák és egyéb házi alkalmazottak védőszentjének koporsója a hajó közepén van kitéve; gyertyasorok égnek előtte. Lányok, asszonyok, öregek, fiatalok jönnek, hogy múmiává aszott holttestének üvegkoporsóját megérintsék.

Mise kezdődik, megszólal az orgona, talán ugyanaz, amelyen valamikor a fiatal Puccini szokott játszani.

A templom előtt a téren alkalmi virágpiac az ünneppel kapcsolatban. Nemcsak palántaszerű növé-

nyeket, fuxiát meg örökzöldet látok az aszfalton rögtönzött virágágyakban, hatalmas cserepekben citromfákat is kínálnak megvételre, ágaik teli gyümölccsel.

Piazza del Anfiteatro. Különös hely. Az egykori római cirkusz porondja ma ovális tér, a házak a nézőtérre épültek rá. Némelyikből a régi építkezés egy-egy bütyke dudorodik ki. A tér kapu alakú bejárói a cirkusz négy vomitóriumának felelnek meg. Ez a város legpatinásabb helye. A házak tömören, hézagot nem hagyva zárkóznak egymáshoz, ahány, annyiféle magasságú. Mind kunkorodó piros cseréptetőt visel, és szorosan egymás mellé simulva nézi a porondot. Száradó fehérnemű integet az ablakokból le a térre, ahol folyik a vásár. Szegények vásártere az amfiteátrum porondja; a jobb üzletek a beépített gyűrű külső fala mentén sorakoznak azok számára, akik ide belépni nem akarnak.

Alig hogy elhagyom az amfiteátrumot, vörös téglás ház és torony jelenik meg előttem. A torony tetején fák, koronájukat a szél lengeti. A XII. században a Guinigi család palotája volt a komor épület. A toronyban most is laknak, az egyik nyitott loggiaszerű ablakból asszonyság beszél le az utcára a szomszédasszonyhoz.

Végezetül egy rövid sétára indulok a várfalakra. Mostmár a tetők fölött mutatkozó tornyokat is felismerem, de ha mindegyiktől el akarnék búcsúzni, bástyáról-bástyára körül kellene sétálnom a várost, mely lényegében alig terjed túl a XVI. században épült falakon.

AHOL LEONARDO DA VINCI SZÜLETETT

Ser Piero firenzei városi jegyző Leonardo nevű törvénytelen fia Vinci városka közelében az Anchiano néven ismert tanyán született 1452-ben. A szülőházát szeretném látni. Empoliból indulunk autón, mert errefelé vonat vagy más közhasználatú utazási készség nem jár.

Nyílt mezőn, napos tájon futunk piniasorok között, de amint a hely felé közeledünk, szűkül az út, és domboknak kanyarodunk. Jobbról-balról olajfaligetek zárkóznak hozzánk. A reggeli napsütésben ezüstös párázat rezeg a lombok között. Impresszionistáknak való élmény; kész képtémák köröskörül, nem is kellene sokat válogatni, hogy Manet, Monet vagy akár Van Gogh hol kezdje a munkáját.

Pipacs is virít az árokparton. Arra gondolok, hogy nemsokára nálunk is tarkázzák a pipacsmezők a vetéseket.

Vincit, a helységet egyelőre elkerüljük, és a tanyaház felé tartunk, ahol Leonardo született és első éveit töltötte.

Dombtetőn áll a nyers kövekből rakott falusi ház, körülötte terült el Don Piero kis birtoka. Családja innen származott, talán örökségként szállt rá a ház és a birtok. Kijárt ide a városból pihenni meg utánanézni a gazdaságnak. Életerős ember volt még, megtetszett neki a tanyán dolgozó valamelyik lány vagy takaros menyecske. A született fiút Leonardónak keresztelték, s vezetéknévül a Vinci szót tették

melléje, hiszen a tanya Vinci község határában volt, és ma is hozzá tartozik.

Az adatok alapján a gyermek első éveit itt töltötte az anyja mellett.

A téglapadlós szoba falán Don Piero címere megviselve; ötszáz év a követ is porhanyóvá teheti. — Szárnyas kutya van a címerpajzson, mely pergamenlapot tart karmai között. *Notaio*-nak való címer.

A nagyszobában helyezték el a Wildt-féle Leonardo-fejet, mit a művész az ismert önarckép vázlat alapján készített. A szoba ablakából lelátni a völgyre, olajfák, fügefák lejtőjére.

A konyhában, mely a család nappali szobája is volt, kandalló, tűzhely, kikopott mosóhely. A ház alatt sziklába vágott pince. Kissé távolabb kemence is, mint ahogy nálunk is tartozéka volt a háznak a kemence.

A ház előtti füves térségen orgonabokrok virágoznak és babércserjék állnak fényes leveleik közt tartva fekete termésüket.

És csend ül a tájon, de nem halotti csend, az ébredő természet csendje, amelyben csak a tavaszi madárdal hallatszik.

Itt nincs bár, nincs csecsebecse árusítás. Nem jön ide a keskeny mezei úton senki, csak akit a különös lángész tisztelete hoz erre.

Az őr felesége is úgy beszél, mintha távoli rokona volna a szobában álló zöldpatinás bronzfej egykori tulajdonosának.

Azután bemegyünk Vinci helységbe, ahol a *municipio* néhány szobájában rendezték be a Vinci-múzeumot. Nincsenek itt művei. Hát hogy is lehetnének, mikor a Pitti, a Vatikáni-képtár, a Louvre, a londoni National Gallery is alig néhányat mondhat magáénak belőlük! De tudjuk, hogy Leonardo nyugtalan zsenijét nemcsak a festészet érdekelte.

Gépeket tervezett, mérnöki problémákkal foglalkozott, a jövő számára dolgozott. A XV. század Verne Gyulája volt ő ezen a tájon. Nem írt könyveket, de elgondolásait pontos mérnöki rajzokban örökítette meg. A mai mérnöki tudomány megvizsgálta ezeket a rajzokat, elolvasta a hozzájuk készült jegyzeteket, és elkészítette kis modellekben a Leonardo-féle gépeket.

És a gépek működnek.

Láthatom mozgásban az általa elgondolt Archimedes-féle csavaros vízemelőt, vízhajtásos fűrésztelepet, a mai ejtőernyő ősét, szellőztető gépet, pénzverő masinát, mely a látogatók számára emlékérméket készít, a szél erejét merő készüléket, cölöpverő gépet építkezéshez, kézi erővel hajtott kezdetleges automobilt, magasba szálló tűzoltólétrát, gyorstüzelőágyút, a sorokat tároló gépfegyver ősét, alsó és felső úttesttel épített hidat, a repülőgép ősi modelljét, forgóhidat, földkotró gépet, a Panamában megvalósított szakaszos rendszerű csatorna ősét, nyomtató gép modelljét, melynek mozdulatai lényegében egyeznek a mai nyomdagépek mozdulataival, emberi erővel hajtott helikoptert, páncélkocsit, mely valóságos mozgó erőd, vaslemez hengerlőt, fogaskerék

mozgását szabályozó leütő kalapácsot, fogaskerék rendszert, mely hatszoros erőátvitellel dolgozik.

Mindezeket századokkal a gőzgép, a villamos gépek és a robbanómotorok megszületése előtt álmodta meg Leonardo elméje. És még sok egyebet, talán a fele elmaradt a felsorolásból. Ezt is azért tettem, hogy lássuk, mennyi időt tölthetett ezekkel a tervekkel, s mit hagyhatott volna ránk, ha többet fest.

Ezt a gondolatot sugalmazza nekem az a körülmény is, hogy a gépmodellek fölött a falon annak a hat-hét remeknek a fényképmásolatát látom, amit Miláno, Firenze, Róma, Párizs és London mondhat a magáénak. Dehát a lángelménének nem lehet parancsolni!

És ha Leonardo da Vinci csupán a *Gioconda*-t hagyja ránk, akkor is az emberiség jótevője marad. Csak a kérdés hangzik keserűbben: és hol a többi?

Vincit elhagyva a S. Giusto nevű apátság felé kanyarodunk. A XI. századi kívül-belül csupaszfalú templom közeléből lelátni az alacsonyabb toszkán halmokra és a síkságra Prato meg Firenze irányában. A változatos arculatú vidéken a zöldek skálája játszik és valószerűtlenül légiessé teszi a tájat. Belehatolhat a szem, de nem tudja felbecsülni a távolságot, hogy meddig lát el. Nem tudom, Leonardo látta-e később is ezt a vidéket, vagy csupán lelkébe ivakodtak a szülőföldje színei, hangulatai, de nekem ismerős ez a látvány. A kilátó peremén állva a Mona Lisa hátterére gondolok.

CERTALDO

Ebbe a kis toszkán városba Boccaccio neve hozott. Nem született itt, de itt élt, itt volt háza, itt dolgozott, és itt halt meg az olasz *Trecento* Dante és Petrarca mellett harmadik nagy írója és humanistája.

Az állomás körüli rész még nem Boccaccio Certaldója; az kissé távolabb és feljebb van. A Certaldo *alta* hegyre telepedett, s ki kell majd lépnem odáig. Fogazott falai, bástyái ma is megvannak, de századok folyamán ablakok rései nyíltak rajtuk, a hegy lejtőjét meg benőtte a növényzet, fák, bokrok. Most vannak éppen virágzásban: sárga-kék virágkoszorúból emelkedik ki a városka, mely maga is színes: piros tégla az övező fal, piros téglából épültek a házak. Nyilván mindenhez ezt az anyagot használták a certaldóiak.

Az alsóváros főterén Boccaccio márványszobra áll. A Dekameron szerzője a korabeli hosszú köpenyt viseli, amolyan aprógombos papi talárfélét. Kissé elmosolyodok, mikor a pajzán históriák szerzőjét így látom, aki könyvében különös prédikációgyűjteményt hagyott ránk. De a Dekameron mégiscsak ilyesféle valami: szemnyitogató könyv, mely elsőnek világít rá arra, egy a középkor nem csupán az aszkézist ismerte. Ez a visszájára írt Fioretti beszél először arról, hogy akkor is voltak emberek, akiknek elsősorban a hús és vér parancsolt: a számítás, a pénz, a vágyak, a könnyen elérhető élvezetek adtak értelmet életüknek.

Azután megindulok lépcsökön meg enyhén lejtö úton a városka felé. Az egyre jobban kitárulkozó táj gyakran megállít. Nemcsak a távolabbi S. Gimignano tornyait láthatom, hanem maga a környezö vidék is csupa hangulat. Most csak olajfaligetek sorai szelik a dombok hátát, de nyáron az érö búzatáblák jobban megszínesítik a képet. A certaldói falak peremérol készült színes felvételek festményekkel érnek fel. Hangulatban a toszkán festök képeinek hátttereként látunk ilyen részleteket.

Élére állított téglából összerakott utcaburkolaton járok. De pirosak maguk a házak is. Itt a vakolatot a kezdet kezdetétöl nem ismerték.

A városkában könnyüszerrel tájékozódom. Voltaképpen egyetlen föutcából áll, amelyböl rövid, töredezö, lefelé lejtö utcácskák ágaznak ki. Nincs is itt hely egyébre. Itt építkezni nem lehet. Aki lakáscsere vagy örökség címén nem kap otthont, annak le kell költöznie az újvárosba.

Boccaccio háza a föúton van: emeletes, magas, loggiás, tornyos épület. Megszenvedte a háborút, de kegyelettel helyrerakták újra minden kövét. Most múzeum minden részletében a nagy humanista emlékének szentelve. Hangulata is van a háznak. Kissé ki van ugyan « takarítva », de most is zegzugos, lépcsös, köpadlós; falak, ajtók, mennyezetek olyanok, hogy Ser Boccaccio talán a sajátjára ismerne benne.

Az alsó nagy szoba, mondjuk, *hall* a Dekameronhoz készült illusztrációkkal van teli. Egyik falon a

Boccaccio-kódexek fakszimiléi sorakoznak és teremtenek a helynek megfelelő hangulatot. De a képek folytatódnak az emeleten is, ahol az olasz kiadások és az idegen nyelvű fordítások vannak összegyűjtve. A magyar fordításokat a nagy szekrény három különböző helyén találom meg.

A falon egy márványtáblán Ugo Foscolo szavait olvasom: *Vive il libro dettato dagli dei.* — Igen, így helyes: az istenek sugalmazták és diktálták ezt a könyvet. Inkább az Olimpusz istenei, mint a Szentlélek.

Talán elgondolkoztatóbb egy másik itt található szöveg, melyben Giovanni Bottari XVIII. századi filológus, a Vatikánban dolgozó tudós fogalmazta meg Boccaccio szerepét: «Col Decamerone il meraviglioso ingenio di messer Giovanni Boccaccio fece argine all'universal diluvio di errori che ha inondato le menti dei miseri mortali, anche nei riguardi della religione». — A Dekameronnal Giovanni Boccaccio lángesze gátat emelt a tévedések özönének, mely a szerencsétlen halandók elméjét elárasztotta még a vallás dolgában is.

Látva a beszédes illusztrációkat és az egymást követő kiadások sorozatát, melyek századról-századra adták tovább Boccaccio könyvét, a látogató kedvet kap a Dekameron olvasására. Csak ezt ne ponyvára szánt kiadásból tegye! — Boccaccio maga is látta a könyvében rejlő veszélyeket, a nem kívánt hatást, és öregkorában meg akarta semmisíteni művét. Jóbarátja, Petrarca győzte meg, hogy ezt nem teheti.

Boccaccio lelkiismeretben talán nagy árat fizetett érte, de az ő könyvével indul meg az olasz elbeszélő próza, amit szerényebben és szűkebb körnek szánva Szent Ferenc Virágoskertjének darabjai szólaltattak meg elsőnek.

Ötven lépést sem kell tennem a Szt. Jakab templomáig, ahol Boccacciót eltemették. A templom közepén a padlózatba van ágyazva a sírlapja, rajta a kiterített halott alakjával. Kezei nem olvasót, hanem könyvet tartanak. Sírfeliratát saját maga fogalmazta meg: « Hac sub mole iacent cineres ac ossa Johannis — Mens sedet ante Deum, meritis ornata laborum — mortalis vitae. Genitor Boccaccius illi — patria Certaldum, studium fuit alma poesis ». — Ez alatt a kő alatt nyugosznak Giovanni Boccaccio hamvai; lelke Isten színe előtt a halandókra mért munkás élet érdemeivel jutalmazva. Certaldóban élt a szelíd muzsákat szolgálva.

A templom padlóját piros téglalapok borítják, fala is piros téglás. A dísz mindössze két Robbia-féle angyalos tabernákulum meg a homlokzati fal közelében egy freskó az 1300-as évekből, a Madonna a Bambinóval.

A templom szép így is szinte minden dísz nélkül, még keresztút sincs a falon. Észreveszem, hogy a világítás kitűnő, sőt négy fűtőtest meleget is sugároz a hívek felé, akik a padok számából ítélve nem lehetnek sokan.

Chiostro is tartozik a Szt. Jakab templomához, parányi, elnyúlt trapéz alakú. Oszlopai piros téglából

rakva lent is, az emeleti soron is. Fehérre meszelt íveket tartanak. Az udvaron kút kávája áll zöld pázsit közepén.

Az utcát a *Palazzo Pretorio* széles, tornyos homlokzata zárja le. Innen igazgatták a várost a firenzei Signoria képviselői, a vikariusok. A palota homlokzata valóságos címergyűjtemény, mert mindegyik helytartó itt akarta hagyni az emlékét a címere formájában, s a vikáriusok gyakran változtak. Címerét mindegyik oda rakta, ahová akarta, lejjebb, feljebb, színes majolikában, szürke kőben, fehér márványban. S mikor már nagyon megtelt a homlokzat, az udvarra került a sor, mely külső feljárójával s megsötétedett falaival erősen érezteti a századok múlását.

A homlokzat elején loggia, inkább oszlopos tornác freskók nyomaival. Előtte állva végigláthatok a városon. Valamikor innen hirdették ki a tudnivalókat; terasz is van előtte, ahol a polgárok csoportosulhattak.

A certaldóiak ismerhették egymást, mert a törvénykezés szobájában az ajtó fölött ezt olvashatta a bíró meg a beidézett fél: « Odi l'altra parte e credi pochissimo ! » — Gyűlöld a másik felet, és nehezen adj hitelt mások szavának !

Az udvar mélyén a börtöncellák bejárata. Keserves lehetett itt a börtönélet. Alacsony ajtón meghajolva juthatott a fogoly a cellájába, ahová magasról szűrődött be csak halvány világosság.

A palota emeleti helyiségeiben éppen Boccaccio-kiállítás van. Van ott vagy száz kép: illusztrációk

a Dekameron száz elbeszéléséhez. Modern vagy ultramodern hangulatképek. Hogy milyen felfogásúak a szövegekhez készült vázlatok, elárulja az a körülmény, hogy a foltok vagy vonalak zűrzavarából néha csak egy-egy női comb vagy ágyék formái villannak elő.

A lépcső egy nyitott árkádja alól elnézem az édes tájat. Friss szél csap az arcomba, s úgy érzem, hogy az egész vidék hullámzik. A dombokon ciprusok foltjai, városkák a távolabbi tetőkön. Itt élt és dolgozott Boccaccio: ez a táj ihlet és kedvet ad mondani valamit.

Lent a tornác alatt még megállok. E déli órában üres az utca, mint egy érdekes színpad szereplők nélkül. A tornyos házakon kicsi ablakok, a piros kövezet sima, mintha nem is út volna, hanem szoba padlója. Csend, csak a fejem fölött a Palazzo Pretorio tornya üti el rekedten a tizenkettőt.

A szomszédban a « Boccaccióhoz » címzett *osteria*, vendéglő hirdeti magát. Ennek is van pergolás tornáca vagy ámbitusa. Mindenben igyekszik a XIV. század hangulatát kelteni, mintha a nagy mesemondó volna a házigazda, aki ott ül az asztalfőn s a lakoma után a Dekameron százegyedik történetét mondja el a vendégeinek.

SIENA: IL CAMPO

Mondják, hogy az olasz nyelv a legtisztábban, a legszebben a sienaiak ajkán hangzik. Nos, én ebben a városban a süketnémák intézetében lakom, akik

mestereiktől, a piarista atyáktól « beszélni » is megtanulnak, de ez a beszéd nagyon távol áll attól az édes zenétől, amiért az idegenek messze földről is idejönnek, ha olaszul akarnak megtanulni. Annál jobban érzem magam mestereik között, akik hivatásuknál fogva is kényesek kiejtésükre.

Tommaso Pendola piarista szerzetes 1828-ban a ma róla elnevezett utcában kezdett a süketnémákkal foglalkozni, s ennek a szerény kezdetnek lett az eredménye a jelenlegi nagy intézet. Első sétámon az ő emléktáblájával találkozom. Egyéni kezdeményezésének mintha az lett volna az indítóoka, hogy Sienában még a némáknak is meg kell szólalniok.

A város szíve, a Piazza del Campo felé tartanék, de akármennyire is szeretném már látni, nem siethetek, mert minduntalan találok valami egyéb látnivalót. Nem járok nagynevű paloták közt, de minden házon akad valami, ami kifejezi Siena lelkét. Mindegyik a múltról beszél. Utamba sikátorok, lépcsősorok torkollanak bele. Csendes tereken haladok át. Nem is a házakat, az egész várost csodálhatom minden sarkon.

Kis tér szögletén magas oszlop tetejére rakva farkas szoptatja a római ikreket. Sok helyen fogok Sienában ezzel a farkassal találkozni, hiszen a sienaiak is az ikrektől származtatják magukat. Pontosan Remus fiától, akinek *Senes* volt a neve a hagyomány szerint.

A mellettem elhaladók vagy csoportokban beszélgetők halkan társalognak. Nincs hangos nevetés, kurjongatás; utcai árusok kiáltozásai itt nem verik

fel a csendet. Szeretném hinni, hogy a sienaiak az etruszkok leszármazottai, s tőlük örökölték kultúrérzéküket, nemes magatartásukat, a jómodort, az ízlést, a múlt tiszteletben tartását.

Az első pompás gót-reneszánsz palotához érek: Palazzo Piccolomini. Nekünk ismerős a név: Aeneas Silvius Piccolomini, a humanista főpap, a későbbi II. Pius pápa, Magyarország barátja. A család a közeli Pienzából származott, de itt is laktak, s a városban több palota is viseli a család nevét. Ezt a házat a pápa nővérének építtette, de a női rokonság több tagja is lakott benne, ezért a helyi humor ezt a nevet adta a palotának: *Palazzo delle papesse*, az asszonypápák palotája.

Elérek a *Campo*, a sienai nagy tér közelébe. Fölötte járok már, innen az útról lejtők vezetnek le a fórumnak is nevezett térségre. Egy sikátor keskeny résén át most a torony jelenik meg s kitölti a rés szélességét, és csak sejteti egyelőre a torony méreteit. Tovább haladva megszakad a házak sora s lent megjelenik a palota és sarkán a sudár torony: Toszkána egyik legelegánsabb palotája és Itália legszebb városháztornya. — A térnek legyező formája van, vagy talán inkább elterülő lapos kagylóhéjhoz hasonlít, melynek mélyén áll a palota és peremén a patinás házak sora zárkózik egymás mellé. A tornyot *Mangia* néven becézi a nép egy egykori szoborról, mely itt olyasféle szerepet játszott, mint Rómában a Pasquino.

A palotával szemben a tér túlsó peremén kút van, négyszögletes medence három oldalról márványkorláttal szegve. Dombormüvek rajta, Jacopo della Quercia munkája. Csak félszemmel nézem, mert másolata az eredetinek, amit a Palazzo Comunale múzeumában őriznek. No, majd ott jobban szemügyre veszem a korareneszánsznak ezt a remekét!

A palota homlokzatán Szt. Bernardino Krisztus-monogramja a központ, és oldalt kétszer is a nőstényfarkas az ikrekkel.

Leülök a kút peremére a csobogó víz meg a körülöttem forgolódó galambok mellé. A medence vize is farkasok szájából buggyan elő.

Nézem a palotát és a környezetet. Ez a tér volt a város életének középpontja s még ma is az. Itt rendezik évente kétszer a *palio* néven ismert középkorias lovasversenyt, ami máig megőrizte eredeti jellegét és nem vált üzletszerű vállalkozássá. Itt száguldanak körbe a lovak, és nemcsak a tizenhét *contrada* (kerület) kapitányai és apródjai, zászlósai izgulnak az eredményért, hanem az egész város. A győztes csoport a szabad ég alatt tartja lakomáját, melyen a befutott ló is résztvesz. Extra abrakot kap.

De a térnek régebbi a múltja, s Dante is bőven beszél róla pl. a Montaperti-i csatával kapcsolatban, ahol életre-halálra folyt a küzdelem Siena és Firenze között, s a nép itt várta szorongva a csata kimenetelét (Inf. XXXII. 76-111 és Inf. X. 86).

Szt. Bernardino itt prédikált, mert nem volt Sienában templom eléggé nagy ahhoz, hogy hallgatóságát befogadja.

Most a *palio* napjait kivéve csendes a tér: turisták, sétáló párok, bárok előtt üldögélő, nézelődő emberek a közönsége.

Betérek a palota termeibe, melynek freskói a város kormányzatának szelleméről beszélnek. A béke meg az igazságosság és a demokratikus felfogás jellemezte Siena múltját. Legszebb éveit akkor élte, mikor polgárok és nemesek együtt vitték a város ügyeit.

A Signoria a XIV. században Ambrogio Lorenzettivel hatalmas freskókban festette meg a jó és a rossz kormányzás következményeit.

A *Buon Governo* képén a királyt az erények veszik körül: a Nagylelkűség, Mérséklet, Igazságosság, Bölcsesség, Erősség, Béke. Az utóbbit megszemélyesítő alak a legszebb a csoportban. Gondtalanul eldőlve pihen brokát párnáján a fehérruhás női alak. De ez a kép csak bevezetője a nagy freskónak, mely a jó kormányzás áldásait mutatja be (Effetti del Buon Governo).

Ezen a képen rajta van Siena városa és a környező mezők a boldog néppel. Tornyos házak — köztük a dóm is látható, a tornya meg a kupolája — terek, balkonos, loggiás homlokzatok alkotják a hátteret. Az utcán békés nép, lovasok, málhás állatok, csorda a pásztorával, vándorkereskedők, boltosok a pultjuk mögött, tereferélő polgárok, traccsoló asszonyok, kőművesek munkában, táncoló, éneklő csoport, ablakból kitekingető kíváncsiskodók.

S a mező élete idillikus: szőlőhegy beültetve, sárguló mezők, cséplés, vadászat, pásztor nyájával, tanyák, öszvérek; zsákokkal megrakva a malom felé baktatnak. — A kép mindegyik részletében él; közel érezzük magunkhoz ezt a Sienát.

A *rossz uralom* freskója erősen megrongálódott. A sátán külsejű uralkodó körül rossz tanácsadói: a Könyörtelenség, Ámítás, Félrevezetés, Dühöngés, Egyenetlenség és a Hitszegés démonai ülnek. Hogy mi lehetett még az elpusztult freskón, az elképzelhető.

A szomszédos terem falára Simone Martini egy eredeti felfogású freskót festett. A kép Guido-Riccio de Fogliano-t, a sienaiak kapitányát örökíti meg, amint Montemassi ostromára indul. — Két vár között lovagol a kapitány kiséret nélkül nyugodtan parádésan öltözve maga is meg a lova is. Lova palástja meg az ő ruhája ugyanabból a kelméből készült: aranyos csillogású, melyen sötétszínű rombusz motívumok futnak végig. Lovas és lova feledhetetlen.

És most megnézhetem a Jacopo della Quercia kútját a palota második emeleti loggiáján.

Ó, nem ezt vártam! A márványa szétporlott; csupán elmosódó vagy töredezett formák mutatják, hogy mi lehetett a lapokon ötszáz évvel ezelőtt: Ádám életre ébredése, kiűzés a paradicsomból, meg aztán a Madonna és végül a Siena kedvelte szociális erények megszemélyesítői. S az is, ami megmaradt az eredeti műből, poros, elhagyatott, a további pusztulásra szánva.

A balkonról nyíló kilátás enyhíti a kút maradványainak lehangoló látványát. Most a palota hátsó homlokzatán vagyunk, lent piactér megviselt házaktól körülvéve. Apró tetők hosszú sora, s a Saliotto nevű városrész kedves girbe-görbe házsorai. Csak a tetőket látom, azt csak elképzelem, ami alattuk lehet. Nem mindennapi séta igérkezik ott. — A tér másik oldalán szegényes házak közül egy loggiás palota emelkedik ki. Hogyan került a nem neki való környezetbe? Valamikor magányos úr lakhatott benne, ma bizonyára a szegény nép uraságoktól levetett tanyája.

SIENA: DÓM

A sienai dóm csak szép környezetben épülhetett és szép környezetben kellett maradnia. Elég egy pillantással számbavenni a négy palotát a dóm homlokzata körül. Az egyik a püspöki palota; alul fehér terméskő, mely az emeletek felé piros téglás falban folytatódik gót ablakokkal. A másik a kórház, amelyet egy sienai varga alapított. Az épület a XIV. századból való, amikor a kórházak is palotastílusban épültek. A harmadik ház egy Piccolomini-palota. A negyedik épület királyi palota is volt, tehát nem lehet ma sem akármilyen, ha a sienai provinciát onnan kormányozzák.

De mindezt alig veszi észre, aki a térre belép, mert a szeme csak a dómot keresi, és rajta állapodik meg: a dús homlokzaton, a fehér-zöld csíkos falmezőkön meg a tornyon, melyen a csíkozás még

feltűnőbb s szinte elnyomja az emeletről-emeletre nyíló ablakok oszlopos tagozódását.

A homlokzati három ajtó sokszoros kapubéllet mélyére került. Fölöttük a homlokzat gót tornyocskák, oszlopsorok egymásba kapcsolódó sorozata. Minden fölfelé tör, csúcsban végződik, csak egy kerek ablaknak meg egy kisebb mozaiknak hagyva helyet. A homlokzat mégsem nehéz vagy zsúfolt, de nem is arravaló, hogy részekre bontsuk, hanem hogy hatásában egyszerre befogadjuk.

Sienában lévén a farkasok innen sem hiányozhatnak, kettő is van belőlük, a bejárattól jobbra-balra egy-egy oszlopon szoptatják az ikreket.

Gót templomba lépvén be, kissé várni kell, amíg a szem hozzászokik a tompított világításhoz. A templom nagy, tágas, magas: falak, oszlopnyalábok, ívek egyaránt és következetesen zöld-fehér csíkozásúak. Változatos, de nem káprázató látvány: gazdaggá teszi a belső térség legrejtettebb zugát is. A látogató más és más pontról nézi és élvezi az oszlopok, ívek és falmezők alkotta képet.

De ekkor már a padlót is figyeli, mely nem arabeszkekkel, hanem márvány graffitókkal van borítva a bejárattól a szentély faláig. Ezekben a színes kőből rakott « pasztell » képekben együtt van a mozaik, az intarzia és a festmény hatása. A pasztellkrétát utánzó fekete vonalak mindenütt bele vannak dolgozva a színes mezők közé.

A képek lerakását az 1300-as évek közepén kezdték, és Pinturicchio készítette az utolsó kartonokat az 1500-as évek elején.

Szibillák, bibliai jelenetek vonulnak el lábunk alatt, ahogy megyünk előre a kupola felé. De látjuk az emberi élet korait is, sőt patrióta témájú csoportok sem hiányoznak: a sienai farkas és körülötte a Sienával szövetséges városok jelképei.

Közben elhaladunk Nicolo Pisano szószéke mellett is. Vele a XIII. században valami új kezdődött. Az oszlopokon meg oroszlánok hátán álló hatalmas építmény ma egy élet művének elegendő volna. Az elkárhozottak, üdvözültek, a betlehemi kisdedek márványtábláira tömegek kerültek, pedig még további csoportok is vannak a szószék hét oldalán és a megnyúlt feljárón.

Aztán egy szép reneszánsz oltár előtt állapodunk meg: fehér márványba van rajta vésve minden könynyedén, szerényen, mintha az egész a falhoz simuló halkszavú féldombormű volna. Aeneas Silvius Piccolomini oltára ez, aki ennek a templomnak püspöke volt (1450-1458).

Külön homlokzat vezet be a róla elnevezett könyvtárba, ahol egy későbbi Piccolomini, a kiváló humanista ős könyvtárát akarta megőrizni. A könyvek már nincsenek meg, helyükbe a katedrális miniatűrökkel díszített kórusi könyvei kerültek. De aki ide belép, nem ezeket keresi, hanem Pinturicchio freskósorozatát akarja látni a Piccolomini pápa életéből.

Pinturicchio nem volt sem Raffaello, sem Michelangelo, hanem illusztrátor. Nagy méretben csinálta azt, amit a miniatűristák pergamenre rajzoltak szí-

nekkel. Ragyogóak a jelenetek, a színek ma sem halványultak el, kedvesek a természeti hátterek, de a szem gyorsan siklik tovább a csoportokon. Mi magyarok az utolsó képet nézzük el legtovább: Aeneas Silvius most már mint II. Pius pápa Anconába érkezik, hogy sürgesse a törökök elleni hadjárat megindulását. Maga is részt akart venni a vállakozásban, de a katonák közt fellépő láz és járvány őt is elragadta (1464). — Ismert bennünket, Hunyadi János harcairól tudott, s ő állapította meg rólunk, hogy « Magyarország a kereszténység védőpajzsa ».

A sienaiak a keresztelőkápolnájukat a dóm szentélye mögé, pontosabban alá építették. Külön homlokzat került eléje, s belsejében egy tenyérnyi helyet sem hagytak freskók nélkül. De a kápolna igazi értéke Jacopo della Quercia keresztelőkútja, melyen rajta kívül Lorenzo Ghiberti is dolgozott. Kár, hogy állandó homályban van az 1400-as évek egyik legszebb alkotása.

A dóm múzeumba elsősorban Duccio trónoló Madonnája (Maestà) miatt térek be. Ez a kép adhatja a legigazibb ízelítőt a sienaiak saját festészetéről. A Madonna meg a körülötte álló vagy térdeplő angyalok és szentek nem szépségek, elrajzolás is lehet az arcokon, magán a Madonnáén is, de a ma is létező sienai jelleg itt is elbűvöl: a kedvesség, gyengédség, báj, jóság, derült lélek. Édes a kép anélkül, hogy édeskés volna. Meleg, meghitt a jelenet. Nem a mennyei udvar, hanem egy család van a képen együtt.

A tompított világítású teremben áhítattal állnak az emberek a Maestà előtt. Szinte senki sem mond

véleményt róla, talán magát a Madonnát bírálná vele.

A dóm-múzeum panorámát, kilátást is igér a látogatónak. A csigalépcső azonban nem a dóm tornyába vezet, hanem egy félbemaradt homlokzati fal tetejére. Ez a kilátópont a templom történetéből is feltár valamit. Lent a téren a templom oldalából ívek nyúlnak ki, melyek újabb ívekkel és oszlopnyalábokkal kapcsolódnak. Falmaradványok is láthatók, és magas homlokzatféle zárja le a fehér-zöld márványból épített tető nélküli csarnokot.

Tudni való dolog, hogy a sienaiak a mostaninál nagyobb dómot akartak építeni; a meglevő csupán a kereszthajója lett volna a tervezett hatalmas bazilikának. De számítási hibák, a kedvezőtlenre fordult politikai helyzet meg az 1348-i pestis miatt lemondtak a tervről és a már jórészt elkészült templomrészt befejezték.

A tervezett főhajó egy részét le kellett bontani, de az oszlopnyalábokat, az összekötő íveket meghagyták a homlokzati fallal együtt. Később a falak egy része meg az oszlopok beépültek az újabb eredetű házakba. Ez az oka annak, hogy a dóm-múzeum épületében egy-egy oszlopfő vagy ívrészlet kibukkan a falból a helyiségek szögletein.

A kilátás a homlokzati fal keskeny tetejéről közelembe hozza Sienát, s úgy tetszik, mintha az egész város a Mangia-torony körül épült volna. Csak a Campóból látszik egy darabka folt, egyébként a tetők sürű mozaikja rejti Sienát, palotákat, szegénynegyedet egyaránt.

Déli tizenkettőkor megszólalnak a harangok; hathét toronyból száll a hang errefelé, mintha minden torony ide küldené üzenetét a dóm terére.

SIENA: VÁROSSZÉLI SÉTA

Siena nemcsak adminisztrációs kerületekre van osztva. Ennél fontosabbak a *contrada*-k, vagyis a *palio* csoportjait alkotó zónák. Van belőlük tizenhét, s mindegyik egy-egy állatszimbolumról elnevezve. Én a *Tartuca*, a teknősbéka zónájában lakom, és velük is kell tartanom, különben nem volnék méltó a vendégszeretetükre, ami nem marad el semmiben a közmondásos magyar vendégszeretettől.

A teknős *contrada* szerény székháza is a mi utcánkban van, meg az utca végén egy kút is erre emlékeztet: egy puttó teknősbékát tart vissza a lépésben; a béka szájából buggyan elő a víz a márványmedencébe.

Az utcánk csendes, ünnepe csak akkor van, ha esetleg a *contrada* nyeri meg a versenyt.

A béka-kútnál befordulva a város egyik szép palotájának homlokzatával állok szemben; jelenleg a sienai képtár anyaga van benne. Nem siettem a látogatásával, mert ez a képtár nem Uffizi vagy Pitti. A sienai festők, főleg a primitívek munkái vannak benne összegyűjtve. Inkabb történeti értéke van, azoknak való, akiket érdekel az is, hogy hogyan kezdődött egy művészeti folyamat.

Itt is akad Duccio és Lorenzetti, de ezek a képek nem versenyezhetnek értékben a dóm-múzeumbeli Maestà-val.

E két festő Madonna-képei nem mutatnak nagy gazdagságot, de mindegyiknek megvolt a maga saját Madonna-típusa. Többé-kevésbé ennek a változatait festették meg trónóló Madonna-képeiken.

Az ismert Madonna-arc később születik meg Fra Filippo Lippi és Raffaello ecsetje alatt. Raffaello kerek idomú szép firenzei meg római nőket választott Madonna-képeihez modellül. Fra Filippo Lippi kissé fitos orrú kedvesének vonásaiból teremtette meg profilban néző Madonnáit. Michelangelo Madonnái robusztus parasztnők leszármazottai. Ha Leonardo da Vinci Madonnát festett, az a rejtett mosolyú Gioconda rokona lett.

Elsősorban ezekhez a Madonna-arcokhoz vagyunk szokva, de minket náluk jobban elbűvöl a sienaiak meg a kortárs Cimabuenak és Giottónak Madonna-típusa. A báj, a szeretetreméltóság, a szűzies, hamvas lelkület szépségét ünnepeljük és éljük át képeik előtt.

A múzeumbeli stációzás után egy zsákutcába tévedek: két sorban ívek kötik össze vagy talán tartják egymástól távol a szemben álló épületeket, hogy egymásra ne omoljanak.

Más utcába térek és komoly, szép házak közt haladok. Egy sarkon utcai szentkép, *tabernacolo* tűnik fel. Nem odaakasztott kegyes kép, hanem értékesebb holmi. Aki festette, értette a mesterségét. Utánanézek a szép tabernacolo történetének: Sodo-

ma műve. Nem hinném, hogy egész Sienában akadna még különb « utcai piktor ».

Az utca végén azután ismét márványtábla szövegét olvashatom, mely azt mondja, hogy Duccio 1308 és 1311 közt ebben a házban festette a Maestà-t, melynek a maga idejében csodájára jártak. — Hozzá tehetem, még ma is, akinek van érzéke a nem tettetett báj iránt.

Napos köz után a szűkebb Diana utca sarkát érintem. Dante említi, hogy egy régi kút állt itt (Purg. XIII. 153). Nincs nyoma se. Dehát hétszáz év sok esztendő, éshát nem tudhatta azt minden kor, hogy évszázadok elmúltával minden Dante említette zugot is számon tartanak.

Ismét kapuhoz érek, mely loggiával könnyítve kecses ívben hajol át az utca fölött. Lent Madonnakép, körülötte sok *exvoto*. Talán a zóna egyszerű népének csodatevő Máriája.

Egy másik kapu-ív alól megpillantom Siena egyik régi-régi részének első házait és mögöttük a felmagasodó Mangia-tornyot. Micsoda ellentét ! A makulátlan elegáns torony és a szegénység utcái ilyen közelségben.

Itt aztán az utcák vagy fel, vagy lefelé tartanak, vagy lépcsőkké változnak. Meg is állok az egyik lefelé lejtő sikátor tetején. Messze túl a zöld völgyön a dombtetőn a szerviták temploma, a S. Maria dei Servi látszik. Oda igyekszem. — Az alattam nyíló lejtőn idős *signora* lépked felfelé lassan, meggondoltan. Ki tudja, életében hány ezerszer mászta meg ezeket a sienai dombokat. Nem hinném, hogy egy

szegedi vagy kecskeméti ember elcserélné a házát valamelyik sienai patricius palotájával, márcsak az örökös « hegymászás » miatt sem.

A Palazzo Comunale hátsó homlokzata alatt állok. Fent a magasban a loggia a Jacopo della Quercia kútjának maradványaival, szemben velem az épülethez csatlakozó volt börtönszárny. A negyedik emelet magasságában látom az apró cellaablakokat.

Maga a piac nem nagyon élénk. Kevesen szállnak ide le vásárolni, inkább a közeli üzleteket keresik fel. Megrakott szatyorral száz-százötven métert hegynek menni, — ezt minden háziasszony meggondolja.

A piacról nekem is lépcsőkön kell kaptatnom a felsőbb utcába, ahonnan tág kilátás nyílik a szemben levő domb öreg házaira. Egy utcasarkon ezt olvasom: Via dei Malcontenti, az elégedetlenek utcája. Belépek, mert az utca nem hosszú és nyilván még tágabb kilátást igér a környezetre. Valóban, láthatom az óvárost és a Palazzo széles ideforduló homlokzatát, meg a mindig dominálló tornyot.

Hosszú, enyhe lejtőn járva eljutok a S. Maria dei Servi homlokzatáig. No, a tornya mintha a dóm fehér-fekete tornyának az ikertestvére volna, de vörös téglába öltözve, még a süvegje is nagyon hasonló.

Maga a templom üres, még csak le sem ülhetek valahová, mert kihordtak belőle mindent: tatarozni fogják.

A templom ajtaja előtt állva újszerű kilátásban van részem. Láthatom a völgybe lefolyó óvárosi házak sorait, a városháza kimagasló tömbjét meg a dómot. A zebra csíkos toronyból nem sokat látok,

mert egy hatalmas, nagyméretű ablakkal áttört fal takarja. Egyhamar nem tudom kitalálni, hogy mi az, bár jártam már eleget arrafelé. De igen, ez a megkezdett és abbahagyott nagy katedrális homlokzatának megmaradt és a város fölé emelkedő része.

Visszafelé tartva kissé beljebb kerülök a városba a Palazzo Comunale közelében levő Piccolomini-palota felé. Ez már a harmadik lesz, amit látok a család otthonai közül, éspedig a pápáé. Magas fehér márvány homlokzata szép most is, és szép lehetett, mikor hófehéren vált ki a sötétvörös falú házak környezetéből.

Most az állami levéltár épülete. Éppen oda tartok, hogy egy különleges és csak Sienában található érdekességet láthassak: az ún. *biccherna*-k bekötési tábláit. A *biccherna* a városi közigazgatás, főleg a pénzügyi igazgatás számadásait, a fogyasztási adók jegyzékeit tartalmazta. Nem csomókba kötve helyezték őket a levéltárban, hanem a hártyalapokat összefűzték és fedőlap közé szorították. A fedőlapot aztán képpel díszítették. A képek különböző értékűek. Némelyiket dilettáns rajzoló készítette, talán valaki az adóhivatalból; máskor meg a helyi művész a kódexfestő tudásával rajzolta tele a deszkalapot.

A levéltár több száz kötetet őriz ebből a különös sorozatból. A képek tárgya változatos. Gyakran látható a *camerlengo*, a pénzügyek vezetőjének alakja, amint zacskóba söpri az ezüstöket; bíráskodás folyik a másik képen, a bevádolt atyafi lehajtott fejjel hallgatja a bíró szavait. Ismét másutt polgárok

hosszú sorban állva adót fizetnek. Siena képe is gyakran megjelenik a festett táblákon. Látunk esküvőt, tábori jelenetet, Szent Györgyöt a sárkánnyal, Szent Katalin alakját, sőt Zsigmond császár megkoronázását is megfestette valaki az 1433-i kötet tábláján.

A palotától egy ugrásnyira ismét Piccolomini emlékre találok. Itt egy kis loggiát építtetett a pápa a családja tiszteletére. « Pius II. Pontifex Max. Gentilibus suis Picolomineis » — olvasom a csarnok ívei fölött. Bent a csarnokban virágvásár folyik. A Piccolominik jól jártak.

A forgalmasabb centrumba a Bandini utcán át térek vissza. Az 1200-as, 1300-as évek Sienájában járok nem főuri paloták, hanem négy-öt emeletes polgári házak között. Piros tégla és fehér mészkő váltakoznak a falakon. Néha reneszánsz kapu került az eredeti bejárat helyébe. A vaskarikák itt is megmaradtak a falban.

Egyik ház falából a magasban fehér oroszlánfejek állnak ki, közöttük ma már fallal bezárt balkon, mely feltűnés nélküli nézegetésre szolgált abban az időben, mikor a nők még kevésbé jártak magukban az utcán. Boccaccio talán történetet is tudott volna hozzá kanyarítani a Dekameron számára.

SIENA: SZENT KATALIN EMLÉKE

Melyik a legszebb sienai palota? A Palazzo Comunale, a Palazzo Buonsignori, ahol a képtár van elhelyezve, vagy valamelyik Piccolomini palota? Már

több sienai palotáról olvastam, hogy a « legszebb ». — Ma hosszabban álltam a Palazzo Tolomei meg a Palazzo Salimbeni előtt, s az előbbieket erre az időre elfeledtem. A múltban egymással hadilábon álló két család palotája nem nagy, alig pár percre vannak egymástól, mind a kettő fehér kőből vagy márványból épült, gót stílusú, mértékkel díszítve, két emelettel, templom magasságú termekkel, hogy az ablaksorok minél távolabb kerüljenek egymástól, és az épületet könnyeddé tegyék.

Talán a Tolomei palota az egyszerűbb és szebb. Egy pillantás rá elég, hogy az ember a rányíló tér mélyébe térjen és szemlélje a fehér jelenséget. — Egy közeli másik téren két más palota közé fogva néz felénk a Salimbeni ház homlokzata, még csak csorbulás sincs keskeny, oszlopos ablakain. Felül a párkányzat helyén fogazott mellvéd fut, mintha a ház a Tolomeiek támadásától tartana még hétszáz év elmúltával is.

Bizonyos, hogy Siena inkább paloták városa, mint Firenze. Firenzének van öt-hat palotája, amit a művészettörténet a reneszánsszal kapcsolotban híressé tett. Sienában akad legalább tizenkettő nem olyan nagyszabású, mint a Mediciek vagy Strozzik palotája, de kedvesebb, megszeretni való, amivel a szemlélő nem tud betelni olyan gyorsan, mint a toszkán főváros híres, de sablonra készült várszerű épületeivel.

Mai utam célja azonban nem a paloták dicsérete, hanem Szienai Szt. Katalin emlékének felkeresése

volna, ezért a Loggia della Mercanzia gót csarnoka mellett letérek a Via della Galluzza irányába.

A zegzugos negyedben nem könnyű tájékozódni s a sikátorokban eltévedek. Érdemes, mert nemcsak érdekes sarkokat találok fantasztikus építési megoldásokkal, hanem egyéb élmény is kínálkozik. — Egy átjáró alatt inycsiklandozó illatot érzek. Nem lehet ez más, mint *trippa*, a sienai pacal, amiben disznókörme is föl, s megjelenése olyan, mint a hazai füle-farkával készült káposzta. Szétnézek, hogy honnan árad felém az illat, s látom, hogy a város egyik legjobb vendéglője, a *Turiddo* ajtaja előtt állok. No, ma itt jót ehetnek, akik értenek hozzá!

Itt kezdődik a lejtős, keskeny Galluzza utca is, melynek elején nyolc ív köti össze a szemben levő házakat. A magasan járó nap éles sávokban tör át a homályos utca eredeti « zsinorpadlásán ». — Meg is állok a különös hatású helyen, hogy lenézzek az út mélyére: nyitott ablakszárnyak, száradó fehérnemű, kisebb-nagyobb házak, különböző fokban álló tetők adnak a képnek változatosságot.

Ebben a zónában élt a XIV. század közepén (1347-1380) Benincasa Jakab kelmefestő mester lánya, a későbbi Szt. Katalin dominikánus apáca, misztikus elragadtatások részese, kitűnő író és a szónak mindenképpen nagy mestere, aki személyes rábeszélésével megyőzte XI. Gergely pápát, hogy Avignonból térjen vissza Rómába.

A házat keresem, ahol a rendkívüli lány nevelkedett huszonnégy más testvérével együtt. Az oszlopos, tornácos házat a kegyelet szentéllyé alakította át,

ahol kápolnából kápolnába lép a látogató. Nem is kicsi az épület, hiszen Benincasa mesternek valóságos kis penziót kellett tartania, hogy családját fenntartsa, ruházza, lakást adjon nekik.

Először a volt konyhába kerülök. Hatalmas terem, hiszen itt élt és étkezett a népes család. A tűzhely falmaradványai fölött áll az oltár; a padló majolikalapjai talán a régi időkről beszélnek, faburkolat védi őket a további kopástól. A falakon freskók és a mennyezet aranykazettás. Elcsodálkozna az egykori festőmester, ha látná a megbecsülést, amiben házának még ez a része is részesül.

A konyha alatt nagyobb szoba ugyancsak kápolnává alakítva, a falon képekben a szent leánykori története. Ajtó nyílik a cellaszerű kis helyiségbe, ahol aludt. A követ is mutogatják, amely a vánkosa volt, mert a középkori aszkézis — mintha előírás lett volna —, a szentektől elvárta, hogy kőpárnára hajtsák fejüket.

Látom az egykori műhelyt is, ahol Jakab mester fiaival dolgozott, sőt a pincét sem rejti el a kegyelet a látogató szeme elől, hiszen a számos torok az apróságokat leszámítva meglehetős mennyiséget fogyasztott a chiantiból, mert tudvalevő dolog, hogy Itáliában a női nem nem csupán kóstolgatásra találja alkalmasnak a hegy levét.

A közeli dominikánus templom más vonatkozásban idézi Szent Katalin emlékét.

Egy kis kapaszkodást jelent, amíg a S. Domenico terét elérem. A templomba nem lépek be mindjárt,

mert a szabad térségről meglepően szép kilátás nyílik a városra. A dóm áll a kép közepében, teljes hosszában látszik. Innen a maga egészében látom a kupolát, mögötte magasodik a torony, a jobb szélen a homlokzat gót csipkézete. Még kissé előbbre kell lépnem, és bent van a képben a Palazzo Comunale tornya is. Teljes a sienai látkép.

Szent Domonkos temploma hagyományosan vöröstéglás épület. Belseje egyetlen tagolatlan helyiségnek látszik első tekintetre, mint egy lovagterem. A hasonlat azért is születhetik meg, mert a fal mentén köröskörül zászlók vannak kitűzve, a *contrada*-k tizenhét zászlója.

Andrea Vanni Szent Katalin-képét már messziről látom. Ez a szent egyetlen hiteles arcképe, hiszen Vanni ismerte őt. Komoly arc, mely sokat látott, sokat megismert, nem ezt a világot tartja a legfontosabbnak. A kép a valóság megérzésével igéz meg. Nincs rajta semmi édeskésség. A dominikánus apáca kezei formásak, újjai megnyúltak, fiatalosak, de arca többet mutat harminchárom esztendőnél.

Viszont képzeletből, művészi átélésből született Sodoma két képe: a stigmatizált Katalin *ájulása*, meg a másik, a misztikus elragadtatás pillanatait átélő Katalin arca, mozdulatlan testtartása.

Mindkét esetben szép arcú fiatal nő van előttünk, s Sodomának gondja van rá, hogy az apácaköntös alatt is sejthető legyen a test anatómiája.

A művészi elképzelés ellentéteként a dominikánusok ízlése a meghökkentő valóságot is bemutatja kijózanító szembeállítással. Az oltár közepén rács

mögött aranyos-zománcos ereklyetartóból múmiává aszott fej néz ránk. A dominikánusrendi apácák fátyola rajta, kiapadt szeme beesett, orra, mint a halálfejeké, nyitott ajkai közül két felső foga villan elő. Szent Katalin feje, — mondja a jámbor látogatóknak a magyarázó szerzetes a megszokástól közömbös hangon.

Szent Domonkos temploma alatt egy régi kút is van, amelyet már az 1080-as évek óta emlegetnek a sienai krónikák: a Fonte Branda. Nem egyszerű kút, hanem vízmedence, kő meg téglaépítmény három gót hajlású ívvel, nevető, szájtátó, fogvicsorgató oroszlánokkal. A környék mosóhelye volt valamikor, ahol húsz asszony is sulykolta a ruhát a visszhangzó boltívek alatt. A hely ma néma, de víz most is áll a medencében. Tiszta. A medence előtti kiült köpadon ritkán telepszik le egy-egy turista.

SAN GIMIGNANO

A « szép tornyok városa » már messziről mutatkozik. Úgy jelenik meg a hegytetőn, mintha valaki koronát tett volna oda. Akinek más a fantáziája, miniatűr felhőkarcolókat lát a távolban s az amerikai városok sziluettjére gondol. Bizonyos, hogy aki először pillantja meg S. Gimignanót, nem tudja levenni róla a szemét, amíg nem ér a helység falai alá. Aztán egy keskeny utcán belépünk a városba, s hamarosan egy téren találjuk magunkat.

Kemény, vakolatlan kö mindenütt, a házak keskenyek, mintha minél többen akartak volna helyet kapni a szabálytalan térségen. Lábunk alatt élére állított téglákból van összerakva a burkolat. S a térre minden oldalról tornyok néznek le; kisebbek, nagyobbak, de mind négyszögletes, vakolatlan, katonás, nem parádénak, hanem erödnek építve. Szoknunk kell a különös környezethez, mintha hirtelen visszaléptünk volna a XII-XIV. századba. Furcsa jelenségnek érezzük magunkat itt a konfekciós ruhánkban; még XX. századi gondolataink sem ebbe a környezetbe valók. Itt testben-lélekben keményebb emberek éltek.

A téren egy-két üzlet emléktárgyakat árusít, cserépholmit elsösorban. Kirakatnak az ajtó körüli falat használják; a kereskedö a zománcos tányérokat meg kancsókat oda akasztja. Úgy hat ez az utcai kirakat, mintha a színes csempe a falból nött volna ki virágdísznek.

A szomszéd térre lépek, ott is tornyok, még magasabbak, különösen kettö. Ugyanannak a háznak tornyai: a Salvucci-tornyok. A szomszéd téren is van két ilyen torony, az Ardinghelli ház bástyái. A két hatalmaskodó család ellensége volt egymásnak, nem volt nekik elegendö egy-egy torony.

Nem tudom, hogy hogyan szolgálták ezek a tornyok a házak védelmét, mert olyan magasak, hogy onnan fentröl nem árthattak egymásnak a nyilazó katonák, meg nem is volt olyan könnyü az ötvenhatvan méteres tornyokra csak úgy felszaladgálni. Az önvédelmen és városvédelmen kívül más is lehetett az ok, amely ezeket a tornyokat építette hatszáz

évvel ezelőtt. Talán ez adott rangot, tekintélyt a családoknak.

A krónikák szerint a falakon belül hetvenkét torony emelkedett. Micsoda látvány lehetett ez a maga idejében: minden huszonöt-harminc méter távolságra egy-egy hatalmas torony-erőd! Mert maguk a házak a tornyok alatt nem nagyok, szinte csak azért épültek, hogy alapul szolgáljanak a tornyoknak. Az agavénak ilyen a szerkezete és arányai: a szétboruló levelek közül nő ki a virágzat magas szára, melynek alig van köze a tartó gyökerekhez.

De San Gimignano sem csupa torony. A Via S. Marco családias jellegű utca. Minden háza számon tartott kis palota gót vagy román homlokzattal, de torony nélkül. A tornyok eltűntek a századok folyamán, lassan-lassan lebontották őket. 1602 óta tilos a tornyok lebontása, a kevés, ami még megmaradt belőlük, védett emlék, amit alig kell gondozni, mert a sangimignanóiak jól megválasztották házaik és tornyaik építési anyagát. Bizonyára külön mérnökeik voltak, szakemberek a torony építés tudományában.

A legérdekesebb, amit a város adni tud, a kilátás a tornyokra. Nem is kell messzi menni, hogy ebben az élményben részünk legyen. Elég a Szt. Jakab kapuig kilépni, vagy a régi vár faláig elmenni, hogy szinte valamennyi torony egyszerre mutatkozzék. Az egykori Palazzo del Popolo tornya is ezt a célt szolgálja.

Ez az épület ma múzeum, a városi képtár rendezkedett be benne. Nem nagyon kikészített, moderni-

zált hely, mert meghagytak benne mindent réginek úgy, ahogy ránk maradt. Az udvaron a külső lepcsőfeljáraton nincs egy érdes kő vagy szeglet; mindent lekerekített, lekoptatott az idő meg a rajta csúsztatott kezek. A háznak büszkesége a nagy tanácsterem, nem is elsősorban Lippo Memmi Madonna-képe miatt, hanem azért, mert 1300-ban Dante mint Firenze követe beszélt itt a városi tanács előtt egy esetleges szövetség érdekében. — A látogató végigsétál a képtár szobáin, de talán a legérdekesebbnek a torony megmászását fogja tartani. Megpróbáltam én is, de ez a vállakozás nekem csak félig sikerült, azonban így is minden fordulónál változott a táj, más udvarok, más tetők, más tornyok jelentek meg. — Gondolom, hogy az egykori háziurak nem sokszor nézegettek szét palotájuk tetejéről.

Ami a képtárat illeti, a múzeumnál többet ad a dóm a maga egészében. Két oldalfalán a szegények bibliája: az ószövetség meg az újszövetség jobbnál-jobb képekben. Barna Senese művei, aki a sorozatot nem tudta befejezni, mert 1381-ben a keresztrefeszítés jelenetének festése közben leesett az állványzatról és meghalt. Művét tanítványa, Giovanni d'Ascanio folytatta.

A homlokzat belső falán Benozzo Gozzoli nyilaktól átlyuggatott testű Szt. Sebestyéne fölött látható a templom legmegragadóbb és legmeghökkentőbb képsorozata: Taddeo di Bartolo *Utolsó ítélet*-e (1393). Pokla nem Dante Infernójának illusztrálása. Másfajta szenvedéseket eszel ki a bűnök és bűnösök büntetésére. — A házasságtörők együtt veszik el büntetés-

süket. A kéjelgőknek nagyon megvan az okuk a rövid percek örömét megbánni. A gőgösök, az irigyek, a zsugoriak, a haragosok, a megátalkodottak kínzásainak vagyunk a tanúi. A falánkok, torkosak terített asztal körül állnak, kéj az arcukon az étkek láttán, de a démonok fogják őket, és nem engedik, hogy vágyukat kielégítsék. Egyik áldozatuk egy pocakos, pilises barát. — Taddeo di Bartolo fantáziájától a legrafináltabb kínai hóhérok is tanulhatnának.

Más hangulatú helye a templomnak a S. Fina kápolnája. A tizenöt éves korában meghalt leány (1253), aki élete nagy részét bénán, szenvedésben töltötte, San Gimignano védőszentje. A szent « habkönnyű » aranyozott fehér márvány oltárát Benedetto da Maiano készítette, s a kápolnát Ghirlandaio festette ki. A leány betegszobája *intérieur* az 1480-as évek polgári házából; a szent temetése pedig két részletben mutatja meg San Gimignano tornyait.

A városban van még egy másik szép képe is Ghirlandaiónak, egy Angyali üdvözlet. A Szűz imazsámolya egyben kis könyvespolc is, ahol « lelkiolvasmányai » vannak egymásra rakva. Itt tartja homokóráját is. Sőt egy üveg befőttet is látok az alsó polcon, lekötve pergamennel úgy, ahogy anyáink és nagyanyáink tették el télire a gyümölcsöt.

Szent Ágoston templomáig ki kell lépnünk, és elhagyjuk a tornyok negyedét is. Egyszerűbb utcákba kerülünk, ahol a házak nem kő homlokzatos, gót ablakos épületek.

A templom városszéli templom, a tér is ennek megfelelő: gyerekek játszótere.

Maga a S. Agostino fehér falú terem fagerendás tetőzettel. Van benne márvány síremlék, jó freskó vagy oltárkép és boltban vett gipsz Szt. Zita szobor. De a szentély főoltár mögötti része értékes freskósorozatot rejt. Benozzo Gozzoli 1465 körül ott tizenhét képben festette meg Szt. Ágoston életét. A tizenhét jelenet megannyi életkép a XV. századi festő elképzelése szerint, ahol Tagaste, Karthágó, Hippó, Ostia, Róma, Milánó egyformán reneszánsz városok, és ahol az emberek éppúgy öltözködnek, mint a festő idejében Toszkánában.

Milyen szerencsénk, hogy Benozzo Gozzoli és társai egyáltalán nem igyekeztek « korhűek » lenni az ábrázolás külsőségeiben !

Az első képen a kis Ágostont szülei átadják az iskolamesternek; a kép egy másik jelenetében a szigorú tanító egyik tanítványát fenyíti. A tanító egyik segédje — talán a pedellus — a szegény nebulót a hátára veszi, míg a mester a mezitelen popsijára ver a virgáccsal. Ágoston kezében az írótáblával elgondolkozva figyeli a jelenetet. A kép egy harmadik szögletében is látjuk őt a népes osztály egyik padjában tanulótársai között. Ír valamit a stílusával.

A következő képen már mint egyetemi hallgató jelenik meg, fején a doktorjelöltek prémszegélyű sapkája. — A keresztelés jelenetétől kezdve a szerzetesek hajkoronáját viseli. Szerzetesruhában látjuk őt tengerparti sétáján is, mikor nézi, hogy a gyermek hogyan akarja kimeríteni az óceán vizét egy kagy-

lóhéjjal. — A Szt. Monika halála jeleneténél Ágoston az előtérben áll, kezében kicsi nyitott könyv. Talán a Soliloquiára akar vele utalni a festő, melynek lapjain Ágoston anyja halálát megörökíti.

Magam mögött hagyom San Gimignanót, de egy kanyarban még egyszer megjelenik a város. Utolsó pillantást vetek a tornyokra, s arra gondolok, hogy milyen lehetett a látvány akkor, mikor a hetvenkét égigérő torony sürü erdeje szinte homályba borította a keskeny utcákat.

MAREMMA

Így nevezik azt a tengerparti sávot, mely Pisa alatt kezdődik s majdnem Civitavecchiáig tart, de behúzódik a szárazföld felé is, hol húsz, hol negyven kilométer mélységben. Negyven évvel ezelőtt ez a vidék szikes, mocsaras hely volt, kopasz, sziklás, köves lejtőkkel, ahol cirok, szamártövis meg kecskének való cserje tenyészett. — Ma a helyzet megváltozott. Zöld halmok, fiatal erdők közt fut a kocsink; nyájak legelnek a lankákon s csak néha látunk olyan foltokat, amelyek az egykori kietlen vagy kevésbé termékeny Maremmára emlékeztetnek.

Leszakadt domboldalak fehér, meszes, agyagos talaja, mely vizet nem enged át, szintén mond valamit a régi helyzetről. De a vidék általában selymes, bársonyos zöld takarót visel, melyen alig ütközik ki szikes föld.

Egy kimosott parton a víz munkája fantáziát felülmuló látványt teremtett. A talaj itt szemcsés, tapadó lilaszínű agyag. Az esők után lezúduló víz a laza anyagban völgyeket, kanyonokat vájt elhajló tarajokkal, élekkel, üregekkel, átfurásokkal. A magas élek árnyékot vetnek s oly merész formákat öltenek, mintha szobrász vésője alakította volna a különös vidéket. A Kanári-szigetek vulkanikus talaja játszik ilyen színekben, mint ez a természeti Disney-land.

Massa Marittimáig megyünk előre, ahol bizonyára találunk valami látnivalót, ha egyebet nem, hát főteret. Hiszen Toszkánában vagyunk, minden kisvárosban akad egy román vagy gót dóm meg a magas homlokzatú Palazzo Comunale s esetleg egy-két középkori vagy reneszánsz palota.

Itt is ez a helyzet. A dóm XIII. századi sárgára érett kőből rakott román kori épület könnyed ívű ablakokkal és bőven áttört toronnyal. Magasan áll a tér fölött, s olyan meredek lépcső vezet fel hozzá, hogy a misére járó öreg nénikéknek éppen elég ez a lejtő egész napi testgyakorlatnak. Kényelmesebb lépcső építésére annyira nem volt hely a téren, hogy a meglevő lépcsőfokok is beleolvadnak a templomot megtámasztó bástya falába.

A templom egy nálunk ismeretlen VI. századi püspöknek, Szt. Cerboniusnak van szentelve, akinek életéről mindjárt ízelítőt ad a bejárat fölötti gerenda néhány domborműve, ahol ő egyebek közt libáktól kísérve is megjelenik. Egyelőre nem értem a jelenetet, de majd ki fog derülni minden odabenn a templomban.

A tágas, világos dóm négyszögletes keresztelőmedencéjén négy mester is dolgozhatott egyszerre. Egyetlen kődarabból vágták ki, és a biblia legnépszerűbb jeleneteit vésték az oldalába. De büszkébbek a massaiak arra, hogy ennek a vizével keresztelték meg Szt. Bernardinót, a XV. századi Itália apostolát, prédikátorát és a lelkiélet megújítóját.

A templom legnagyobb kincse Szt. Cerbonius márvány szarkofágja, melynek oldalán ismételten látom a szent alakját libáktól kísérve. Most tudom meg, hogy miután Cerboniust Totila gót király medvéi nem szaggatták szét, nagyobb bajba került a szent püspök. Néhány híve feljelentette őt Virgilius pápánál, hogy túlságosan korán misézik, s ennek következtében a pápa megidézte őt Rómába maga elé. (Boldog kor, mikor ilyen alapon lehetett valakit eretnekséggel vádolni !) A püspök el is indul, s megfelelő képekben láthatjuk az utazó Cerboniust: az erdőben a fákon madarak ülnek, a lombok közül sasok, baglyok tekintenek alá, s a püspök előtt vadlibák sétálnak, melyek az utat mutatják neki. A libák a pápa elé is elkísérik a jámbor embert, aki kiséröit és kalauzait a pápának ajánlja fel.

A kőfaragó munkája kitűnő, szinte kiugranak a márványtömbből az alakok, s a téma sem megszokott, a mese eredetisége beszél belőle.

A Palazzo del Popolo vagy harminc címert visel XIII. századi homlokzatán és színt ad a csendes, komoly térségnek.

A várba egy különös lépcső vezet fel: apró, keskeny kőcsíkok teszik járhatóbbá az enyhén lejtő

utat. Mintha egy hosszú, széles kötélhágcsót fektettek volna végig a domboldalon két sor ház között. Most csak egy fekete macska sétál a neki is kényelmes lépcsőn.

Visszafelé jövet letérünk az utról a S. Galgano-i ciszterci kolostor romjai felé.

Galgano Guidotti nevű nemesember 1180-ban a Monte Serpi erdős hely magányába vonult, ahol a ciszterciek szabályai szerint élt. A helyen később a rend kápolnát épített, majd 1224-ben a közeli völgyben hatalmas templom és kolostor építésébe kezdtek. Az új klastrom tekintélye gyorsan növekedett. Apátjai vitás ügyekben bíráskodtak messzi városokban is. A szerzetesek közt pedig jeles orvosok, építészek, krónikások akadtak. — De templomuk már az 1500-as években pusztulni kezdett. Repedések mutatkoztak a falakon, s mikor a múlt század elején el kellett hagyniok a kolostorukat, meggyorsult a pusztulás folyamata. A torony ledőlt, a templom boltozata beomlott. Az elhagyott épület köveit a környék lakossága építési anyagnak használta, még a padlózatot is felszedték.

Ma ott áll a rom rétek, búzatáblák, kis erdők között. Megállok a homlokzat előtt, mely sohasem volt befejezve. A falak alsó részei terméskőből készültek, majd az ablakok nyílásától vörös téglával folytatódtak. A bejárat architrávja és két pillére ép ma is. A vízszintes kődarabon virágdísz nyílik.

Eltérek a külső falak felé. Gót ablakok a magasban, még bennük az íveket kitöltő kőcifrázat.

A falat és támasztópilléreket borostyán futja be az oldalhajó magasságáig. A kereszthajó nagy ablakán gazdag és sokrétű béllet, mintha nem is ablak, hanem ajtó volna.

A rom körül él a mező. Madarak szólongatják egymást, cirpelés, csivikolás hangzik a fák irányában.

A főoltár mögötti falon hat ablak meg egy nagy rózsa. Micsoda látvány lehetett ez színes üveggel berakva! Most csak a mező küldi ide a színeit kék oroszlánszáj, szarkaláb meg pipacs formájában.

Belépek a templom belsejébe. Fölöttem a szabad ég, körülöttem a magasba futó oszlopnyalábok, melyek már csak íveket tartanak. A boltozatnak lehullott darabjai is eltűntek másfél száz év alatt.

Szél fúj végig a templom üres terén. A falak tövében nőtt csalán levelei meg a gólyahír szárán himbálódzó sárga virágok hajladoznak a szél járása szerint. Fent a magasban galambok ülnek a falak peremén, és fecskék húznak el fölöttem az esti órában.

De az egykori apátság nem teljesen elhagyatott. A hozzáépült kolostori részben három év óta holland apácák laknak. Rendbehozták a cellákat, maguknak otthont teremtettek, a *chiostro* megmaradt szögletébe újra virágok kerültek.

A lovagteremhez hasonló boltíves káptalani helyiségben fogadják az egyre többen jelentkező turistákat. A könyvtár egyik zugában a környékről idegyülő apróságok ovodája működik, s az emelet egyik helyiségében rendezték be ókeresztény hangulatú kápol-

nájukat. Tíz cellában lelkigyakorlatos otthon működik. A cellák parányi ablakai a ciszterciták idejéből valók.

Az apátságtól néhány száz méterre dombtetőn áll az a kerek templom, mely a remete Szt. Galgano emlékére épült néhány évvel halála után. A kis templomot nem kezdte ki az idő. Falai most is épek, s eredeti kupolát visel. Nem mozaikokkal van díszítve, hanem fehér mészkő és sötétvörös téglagyűrűk futnak körbe rajta egyre szűkebbre véve a köröket a kupola legfelsőbb pontja felé, mintha a kerek templom csíkos kötött sapkát viselne.

A templom ajtajából hosszan nézem el a tájat: a zöld lapályt és a messzi hegyeket. Házat alig látok ezen a területen, pedig a S. Galgano plébánia is volna. Mellette idő megviselte harangláb, két harangot látok benne. Ha megszólalnak, ki hallja meg hívó szavukat? Különös véletlen, hogy a plébános volt trappista szerzetes. Kolostori életében hozzászokhatott a csendhez, magánossághoz.

Egy kis tábla felhívja a látogatók figyelmét, hogy a plébánián a római trappisták kolostorában készült likörök kaphatók. Ebből következtetem, hogy a plébános úr még mindig egykori testvéreihez húz.

VOLTERRA

Elegendő rátekinteni a város térképére, hogy érdeklődés támadjon iránta. A mai várost középkori falak zárják körül, s a gyűrűn kívül alig van valami

építkezés. De ami különös, még egy másik fal is fut a város körül: az etruszk fal. Ez sokkal nagyobb területet zár be: a mai terület háromszorosát.

Volterrának először az etruszkok adtak jelentőséget, s hírneve ma is elsősorban ebből a múltból táplálkozik. Neve is az etruszk időkből maradt ránk, de változásokon ment keresztül, mert a hely mindig lakott volt. Az etruszkok ezt a nevet adták neki: Velathri; a rómaiak idejében Volterrae volt a város neve, ebből lett az olasz Volterra.

A Maremma legváltozatosabb vidékén vezet feléje az út. Dombnak fel, völgynek le haladunk zöld medencék, pagonyerdők között. A távolban Massa Marittima irányában fehér füstoszlopok szállnak az égnek. Gyárkéményekre gondolna az ember, de nincs ott semmi ilyesmi. A pirites, kénes talajból törnek elő a fehér gázoszlopok, és párájuk ott lebeg a sovány legelők felett.

Egy magas, elnyúló dombhát tetején aztán tornyok meg egy várszerű épület sziluettje jelenik meg: az ott Volterra. Felkanyarodunk és teljes épségben megmaradt várfal alatt fut a kocsink. Borostyán meg vadszőlő indái borítják a falat, mely alatt kiépített sétány kíséri az utat. A völgy felé néző mellvédnek támaszkodva ráérő volterrai polgárok nézik a tájat. Tiszta időben a tenger is csillog a horizont peremén.

A város a Priorok terén fogadja az érkezőt. A XIII. század első felében épült palota a legrégibb a toszkán városházak között. Címerekkel kirakott homlokzata méltósággal nézi a tér többi palotáját, melyek kissé « kiadjusztálva » igyekeznek öreg tár-

suknak méltó környezetül szolgálni. A volt Podestà-ház homlokzatának egy előreugró lábazatán egy különös kövérkés állat is álldogál és irányítja maga felé a nézdegélők tekintetét. Az állatkának, melyet a legtudósabb természetrajztanár sem tudna besorozni a tudomány teremtette kategóriákba, a nép a *porcellino*, a kismalac nevet adta.

Szerényebb térre néz a dóm meg a keresztelőkápolna homlokzata. A dómnak csak a bejárata kapott fehér intarzia díszt, a nyolcszögletű Battisterót pedig csupán egyik oldalán húzták be sötét csíkokkal az építői. Tetőzetét meglátva a budai török fürdők jutottak az eszembe, csak a félhold vagy ilyesmi hiányzik a kupola gombjáról. Belül nincs mozaik a csupasz falakon, de a körbefutó kőpadon jó ülés esik; a térkiképzés is szép, és a hűs levegő jólesik a délutáni melegben.

A dóm oszlopai valamikori talajsüllyedés következtében megbillentek, s most úgy tetszik, mintha az építész csak úgy szemmértékre ón nélkül állítgatta volna őket a helyükre.

Az egyik oltáron a keresztről való levétel jelenetét látom; a XIII. századból való színes famunka. A ruhák és a Krisztus ágyékkötője aranyozott fa. Az ismeretlen művész az anatómiában nem tudott remekelni, de a merev tartású alakok áhítatot és kegyeletet fejeznek ki.

Az etruszk múzeum felé haladtomban egy terrakottából készült kapu mellett megyek el. Reneszánsz motivumok díszítik a vörös keretet és a záróívet.

A rendelő talán az etruszk hagyományokat akarta felélesztení, hiszen terrakotta volt az ő anyaguk, a márványt csak később fedezik fel az építészek.

Sok az üzlet meg a kirakat, ahol alabástrom tárgyak vannak szemlére kirakva, még színesek is, zöldek, sárgák, pirosak: vázák, szobrok, sakkfigurák, fantasztikus állatok, sublótra való tárgyak, melyek előbb-utóbb limlommá válnak.

A « vízszínű » áttetsző anyag nyers tömbjeit a környékről hozzák a műhelyekbe, melyek a város külső utcáin működnek. Bemennék valamelyikbe, de előbb át kellene öltöznöm, mert a szálló nehéz port sötét ruhámból semmiféle kefélés nem tudná eltávolítani.

A múzeum épületébe nem is az etruszk gyűjtemény hozott elsősorban, hanem a levéltár Corvina-kódexét akarom látni. Kezembe is adják a nem nagy könyvet. A bőrkötés közepéből hiányzik a Mátyás címere, ovális nyoma ottmaradt a tábla közepén, de belül a szöveg érintetlen. Mátyás király oldalt néző arcképe van az egyik lapon kékes-zöldes tónusban megrajzolva, s utána a lakodalmas dícsérő ének következik Sforza Bianca Mária és Korvin János esküvője alkalmából. A szöveget a Korvin Mátyás idejében használt magyar címer és a Sforzák címere vezeti be. Mit tartalmaz az ékes humanista latinsággal írt szöveg, nem tudom, de a kb. huszonöt lapnyi írás bizonyára át meg át van szőve mitológiai vonatkozásokkal.

A kódex szekrényével szemben egy 1442-ből származó hártyára rajzolt térkép van kifeszítve. Pompás,

finom rajz a Földközi-tenger medencéjéről. A tengerbe nyúló három európai félszigetet a térképező nem torzítva, fantáziából rajzolta. Ma is kevés kiigazítanivalót találnánk rajtuk. Bizonyára Nápolyban készült a *mappa,* mert a rajz a mediterrán medence középpontjának Nápolyt teszi meg. Innen indulnak ki a sugarak, melyek az egész térképet behálózzák.

A múzeum termeiben ez alkalommal csak úgy pásztázok. Egyedülálló darabja az ún. *Esti árnyék* nevű bronzszobor. A darab egy hermafroditát ábrázol meglepő arányokkal. Az álló alak kb. három centiméter széles és negyven centiméter magas. Így csak a legmodernebbek mernek alkotni. Az esti árnyak megnyúltak, a nap végét szokták jelenteni. A hellenisztikus korszakban, mikor ez a szobor készült, az etruszk kultúrának és önállóságnak már bealkonyodóban volt. A vonalvékonyságú szobornak ezért adták az archeológusok ezt a címet. Lehet, hogy fantáziájuk egyezik az etruszk művész elgondolásával.

A sok elmés házieszköz között, ami található volt az etruszk otthonokban, számomra újdonság az « ébresztőóra ». Méretre készült gyertyára megfelelő távolságokban csengőharangszerű fémdarabokat húztak, s kellő időben a gyertyát meggyujtották. Mikor a gyertya a kimért darabon leégett, a harang egy alsóbb fémdarabra esett és jelezte a nagyjából kimért idő elmúltát. Ha a kereveten fekvő etruszk egyén nem volt mélyen alvó, fel is ébredhetett a gong ütésére.

A hamvvedreken heverő házaspárok arca igyekezett a valóságot visszaadni. Kissé nagyobbak is ezek a fejek, mint a megmintázott test kívánta volna. Az ör rámutat az egyikre, mint kiemelkedő jeles darabra. A férj nyugodt, békeszerető ember lehetett. Széles arcával egykedvűen néz maga elé. De bezzeg más típus a felesége! Nem várja, hogy ura a vállára tegye a kezét, hanem még halálában is vitára, perlekedésre kész arccal fordul feléje. Anyós típus, vagy talán inkább hárpia, békétlen, zilált vonásokkal.

A város kapui közül az ún. *etruszk kapu* érdekel. A kapu a középkori várfalba van beépítve. Csak a hatalmas tömbökből rakott belső rész az etruszk idők emléke. Rája az ívet a rómaiak rakták; három emberfejet ábrázoló követ is beépítettek az ív köré, de ezek az arcok ma már csak kerekre kopott ködarabok.

Etruszk falakat nézni kimegyek a Balze nevű vízmosta szakadékhoz. A falak ciklopsz építmények. Hét kilométer hosszúságban vették körül a várost dombok, völgyek vonulatát követve, bezárva a város területébe a forrásokat is. Sulla hadseregének két évig állt ellen a város, pedig akkor a falak már legalább háromszáz évesek voltak.

A falak mellől lelátni a *Balze* mélyébe, mely évszázadokkal ezelőtt házakat és etruszk temetőt nyelt el. A víz a keményebb agyagos réteg közül a homokot kimosta, s most a megmaradt sárgás, de még mindig omló kőzet éles tarajokat meg öblöket alkotva, mély árnyékokat vetve halott kráterhez

hasonlóan tárul a nézö szeme elé. Partján egy elhagyott kolostor áll elsüllyedésre ítélve.

Visszatérőben vagyok. Már elhagytuk a várost, de még egy látogatással adós vagyok. Egy árnyas úton letérünk a S. Girolamo temploma felé, nemcsak azért, mert két majolika oltárképét Giovanni della Robbia készítette 1501-ben, hanem azért is, mert az egyik engem közelebbről érdekel.

Szt. Ferenc van rajta ábrázolva, amint a regulákat átadja a férfi és női harmadrend égi pártfogóinak: az egyik toursi Szt. Lajos, a másik magyarországi Szt. Erzsébet. Mind a kettő a ferencrend ruháját viseli. Della Robbia a legnagyobb egyszerűséggel tölti ki a teret a három alak elhelyezésével. A kék háttéren kívül még a kereten is alig használ egy kevés virágdíszt. Az arcok a jelenetnek megfelelően komolyak. A Robbiák az elragadtatást, a barokkos menynyei pátoszt nem ismerték. — Különös, hogy a Robbia-oltárok kápolnáját kinyitó ferences testvér nem tudta, hogy a Szt. Ferenc balján álló női alak kit ábrázol.

A PIENZAI ÚT

A Piccolominik nemcsak Sienában építettek palotákat, loggiát, alapítottak könyvtárat, a pápa arról is gondoskodott, hogy emlékét szülőhelye is őrizze.

Ma odatartanék Pienzába, mely kb. negyven kilométerre fekszik délre Sienától.

A sienai tartományban nincsen síkság, ez a vidék halmos; kisebb hegyek tetején városkák, néha falunál alig nagyobb helységek fallal körülvéve. Hiszen hétszáz-nyolcszáz évvel ezelőtt előny volt a hegy meg a fal is: a várost védeni kellett.

Egy ciprussal beültetett hely felé közeledünk, régi hazai szóval udvarháznak mondhatnám a fák közti tágas épületet.

Olasz útitársam, aki a kocsit vezeti, azt mondja, hogy a hely *Mala Merenda* néven ismeretes, mert az 1200-as esztendőkben, mikor Sienában még egyes családok kezében volt a hatalom, a két nagy ellenfél, a Tolomeiek és a Salimbenik itt gyűltek össze békelakomára. A lakomából azonban csak a Tolomeiek tértek vissza Sienába, mert az előre elkészített terv szerint a madárpecsenyénél szolgáik segítségével szinte egy szálig végeztek ellenfeleikkel.

Ma már a két egykori nagy név nem szerepel Siena életében, de a két palota megvan a város szívében ismételten gazdát cserélve, amint a nagynevű házakkal történni szokott. A végső állomás a bank szokott lenni, mely a palotát megveszi, kívül rendbehozatja és belül céljának megfelelően átalakíttatja.

Rövid megállót tartunk Quirico d'Orcia nevű helységben. Falu volna, kicsi, talán másfél ezer lakossal, de városias házak, merészen lejtő utcák, s falak akkora kapuval, mintha valami keleti városban volnánk. Mi a templomát nézegetjük. Román-gót stílusú, két kapuja is van, talán még egy harmadik is akad a nem látszó oldalon. Oroszlánok, tekert oszlopok, sokszoros kapubéllet, a bejárat fölött küzdő griffek.

Nem győzünk csodálkozni, míg megjelenik a plébános, tudós monsignore, és ő kezdi magyarázni a templomát, a belső kincseit is ívektől ablakokig, oltártól a kórus intarziás székeiig centiméterről-centiméterre haladva. Még késő este is magyarázna, ha meg nem köszönjük a nagyszerű vezetést, hivatkozva arra, hogy csak egy percre akartunk megállni, nem is sejtve, milyen értékeket rejt a kis helység, de programunk tovább szólít.

Pienzának Corsignano volt a neve, mikor itt 1405-ben Silvio Piccolomini, a későbbi humanista született. Mikor 1458-ban pápa lett, elhatározta, hogy szülőhelyét kis várossá alakítja át. Magának palotát építtet, dómot is, és kardinálisokat meg sienai patriciusokat is rábír, hogy építkezzenek a pápai városban.

A helység gyorsan épült, s a pápa pár év múlva az egykori Corsignanót *Pienza* névvel városi rangra emelte.

A pápai város megmaradt részei egyetlen tér körül csoportosulnak. Ezek a dóm, a Piccolomini palota, a püspöki palota, a múzeum (egykor kanonoki ház), a Palazzo Comunale meg egy reneszánsz kút.

Délután van már, mikor a térre érünk, mely néptelen, mintha kísértetek városában járnánk.

A dóm homlokzata román kori templomra emlékeztet, de sima ívei és oszlopai más ízlés felé mutatnak. Belül a három hajó egyforma magas, s így az oszlopok egész a mennyezetig felfutnak. — A palota

a firenzei reneszánsz paloták rokona, kissé vidékies kiadásban. A völgy felé függőkert is tartozik hozzá.

Egészen a legutóbbi időkig lakta a család. Ezért akad még valami a holmi közt a pápa idejéből: egy erős asztal, ruhásládák a fal mellett, freskó a falon, levelek. De annyi év után, csak a termek beszélhetnének a múltról, bár maga a pápa, aki már 1464-ben meghalt, nem sokáig élvezhette a palotáját.

Minden régi palotában akad valami különlegesség, kuriózum, az építő szeszélyének megnyilatkozása. Itt az egyik szoba mennyezetén a gerendázat úgy van fektetve, hogy bármelyik oldalról nézve P betűt alkotnak a kereszteződések. A négy P jelentése: Pio Pontefice Piccolomini Pienza.

A pápává lett Aeneas Silvius Piccolomini rangban is emelkedett, s érthető, hogy egyszerre sok barátja lett a felkapaszkodni törekvő rokonságot is beleértve. Hitelesnek lehet elfogadni a neki tulajdonított felsóhajtást: *Quando ero Enea, nessun mi conoscea, — Ora che sono Pio, tutti mi chiaman zio.* — Amíg csak Aeneas voltam, senki sem törődött velem, — De amióta Pius lettem, mindenki nagybácsijának szólítana engem.

A dóm múzeumában a szokott kincsek közt két engem érdeklő dolgot találok. Az egyik egy triptichon asztalra vagy sublótra való méretben. A középső képen a Madonna a gyermekkel, jobbra tőle Szt. János és a bal oldali szárnyon magyarországi Szt. Erzsébet. Hibátlan a kép, a fiatal nő ruhája arannyal van átszőve. Ismeretlen sienai művész munkája a XV. századból. Ki lehetett a rendelője?

Egy másik kis kép Il Vecchietta sienai mester műve ugyancsak az 1400-as évekből: Szt. Miklós csodája. — Egy szobába látunk be, ahol közös ágyban piros takaró alatt alszik a három leány, a közelükben bóbiskol az őrük. A vasrácsos ablakon túl az ifjú Miklós áll piros bársony apródruhában kezében a pénzes zacskó, amit bedobni készül a szobába. — Eredeti felfogású kép, amelyen nincs süveges, szakállas püspök, de kedvesség, báj és huncutság, igen.

Elkerülünk még egy hegyen épült kisváros felé is. Montepulciano is tartogat valami meglepetést számunkra: a főtere palotáit és a dómját. A paloták a XIV-XVI. századból valók, mikor még egy-két kézben volt az egész vidék földje. A széles homlokzatú, de csupaszon maradt templom az 1500-as évek műve. Valószínű, hogy sohasem telt meg hívekkel. Ma is beleférne Montepulciano fele lakossága, pedig még legalább öt-hat temploma van a helységnek. A régi templomépítők előre gondoltak, s azt hitték, hogy idővel minden faluból nagyváros lesz.

Montepulciano csendes, de nem kihalt hely, a *Chianti* borvidék egyik központja. Bora márkás cikk. Egyik pincébe mi is betérünk és nemcsak a hordókat nézegetjük meg a különféle alakú palackokon jár a szemünk, hanem ki is választunk egy kerekhasú fonott .flaskát, melynek nyakán a fekete kakas hirdeti, hogy a klasszikus Chianti zóna java terméséből való.

MONTE OLIVETO MAGGIORE

1313-ban egy sienai jogász, az ottani egyetem tanára, Bernardo Tolomei lemondott katedrájáról és remeteségbe vonult vissza a család egyik birtokára, az akkor Deserto di Accona nevű helyre. Ez a « deserto » nem volt éppenséggel sivatag, mint a neve után gondolni lehetne, de ember nem járta környezet volt, bozótos, fás vidék.

Bernardo, aki a remeteségben a Giovanni nevet vette fel, nem sokáig maradt egyedül, mert két barátja is követte, és társaságuk rövidesen remete közösséggé bővült, életképes lett, s Szent Benedek szabályait elfogadva szerzetté alakult. Az Olajfákhegyéről *monteolivetani* néven váltak ismertté.

Az alapítók első kunyhói helyén ma hatalmas épülettömb áll, melynek népe a szentbenedeki *ora et labora* program szerint a kézi és földműves munkától kezdve a megrongálódott kódexek és inkunábulumok helyreállításáig sokféle munkával foglalkozik.

Ide tart autónk a smaragdzöld tájon át. Az úton jobbra-balra zöld horpadások, mélyükön csillog a víz, feléjük vonul legelészve egy-egy nyáj.

Az apátság sötétvörös tömbje domb tetején áll cipruserdőtől körülvéve egyfelől, a másik oldalról hirtelen leszakadó sziklák.

Hosszú fasor árnyékában haladva érünk a templom elé, melynek ajtaja éppen akkor tárul ki, és a

szerzetesek közössége egyenkint lép ki rajta, hogy ki-ki megkezdje délutáni munkáját a kertben, a könyvtárban, kint a gazdaságban, az ospederiában, a könyv reparáló műhelyben vagy egyebütt. Elvonul előttünk a fehér ruhás sor, utolsónak lép ki a templomból az apát. Hatvanas éveiben levő ember, ő is fehérben piros *solideo*-val a fején, láncon kereszt a mellén. Alakja valamicskét elhízott, arca piros, mosolygós, közepén bunkós orr.

Az apát otthagyja alattvalóit s hozzánk lép. Ő maga vállalkoznék arra, hogy birodalmát megmutassa, de megköszönjük jóságát azzal, hogy aprólékos munkát végzek, mert kolostorukat is meg akarom örökíteni készülő könyvemben.

Bejárjuk az épületet, látjuk a cellák hosszú sorát, a könyvtár oszlopos termét, a kórus intarziás munkáit, a régi gyógyszertárt, élvezzük a kilátást a legfelső emeleti loggiáról, benézünk az ebédlőbe, ahol már meg van terítve vagy hatvan személynek, átmegyünk az udvarokon, bekukkantunk a kódex restaurátorok műhelyébe.

De mindez nekem csak ráadás, ami engem igazán idehozott, az a nagy kerengő négy fala: Sodoma meg Luca Signorelli freskói, a két művész munkái, akik oda Szent Benedek életét festették meg harminchat jelenetben.

A freskók élvezhető állapotban maradtak ránk. A kerengő oszlopközeit be is üvegezték, hogy a nyári meg a téli hőmérsékletváltozások és a nedvesség ne ártson nekik.

A munkát Luca Signorelli kezdte és 1497-98 között kilenc képet festett. 1505-ben a munkát Sodoma vette át és négy év alatt huszonhét újabb freskóval teljessé tette a sorozatot.

A képek a Szent Gergely-féle elbeszélést veszik alapul, így sok a csodás jelenet a sorozatban, de a művészek fantáziája, humora és életérzése emberi vonatkozásokkal hozza közelünkbe a történetet.

Ilyen mozzanat mindjárt az első képen akad. A fiatal Benedek elhagyja a szülői házat, hogy Rómába menjen. A háttérben Norcia képe, a városka terén bitófán akasztott ember.

De mindenütt akad valami « észrevennivaló ».

Benedek anyja konyhájában a ketté repedt gyúródeszkát imádságával ismét eggyéforrasztja. A kár miatt kétségbeesett anya mellett a család többi tagjai. — De mit csinál Sodoma ezzel a megmosolyogni való témával? A saját családját festi oda Benedekék konyhájába. Öt magát is erről a képről ismerjük. Raffaellóhoz hasonló szép férfi volt. — A hód nyilván kedvenc állata lehetett Sodomának. Ide is került kettő belőlük. Szelidítettek, az egyik nyakán piros örv.

Tájképek is megjelennek a freskókon, nemcsak elképzelt vidékek, hanem pl. az Angyalvár meg a Tiberis part; egy másik képen Subiaco házait látjuk. Egy-egy állat jelenléte is érdekessé teszi a jelenetet: egy nagyszerűen meglátott ló, a patakból ivó hód, vagy egy kutya fejtartása, ahogy az állat fogadni szokta, mikor a fejét simogatják. — Egyik jelenetben rojtos kendővel van leterítve az asztal. A rojtok a

mosásban összecsomósodtak, egymáshoz tapadtak, ahogy pl. a rojtos lenvászon törülköző ma is cselekedik. Mindez látható a képen, mely így több részletével is meggyőz a valóság hű visszaadásáról.

Meg kellett festenie a művésznek azt is, hogy Szt. Benedek csodás módon hogyan szerzi vissza a víz mélyéből a beleesett kapa fejét. No jó, megfestette, de a háttérbe fürdőzőket helyezett: ki vetközik, ki fejest ugrik a vizbe; mások birkóznak, csak úgy a kor szokása szerint, amikor még kevésbé ismerték a fürdőruhát.

Egy megtévedt testvér rossz nőszemélyeket akar a kolostorba juttatni. Sodoma ecsetje remekelt a fiatal nők csoportjában.

Lorenzetti egyik képe két szerzetest mutat be, akik a regulákat megszegve idegen házba tértek be ebédre. A két barát a megterített asztalnál ül, s körülöttük a háziak, öt nő és egy legényke. Ki tölt, ki ételt hoz, ki intézkedik. A bort töltő fiatal nő blúza a hóna alatt el van hasadva. A két szerzetes magatartásán látszik, hogy nem egészen nyugodt lelkiismerettel ülnek a nekik szokatlan környezetben. — A kép jobb sarkában egy másik jelenet. A két barát Szt. Benedek előtt, aki meginti őket, mert mindent tud, azt is tudja, hogy hol és hogyan folyt le a lakoma.

A csodás liszt szerzés jelenetében a barátok az ebédlőben ülnek, Szt. Benedek az asztalfőn. A lisztesszákokat — pontosan olyanok, mint ma —, a kép egy elkülönített sarkába állítja Sodoma, de ami őt érdekli, az a terített asztal a kolostor népével.

Két halacska van a barátok tányérján, fél cipó a kezükben, töltött pohár előttük, megelégedettség az arcukon. A szakács testvér mosolyogva hoz be egy újabb fogást vagy körítést a hal mellé.

A szakács testvér a kolostorokban mindenképpen fontos személyiség volt, szinte hatalom, aki az apát vagy a prior után következett nem rangban, de tekintélyben. Nos, apátok képével nem találkoztam a folyosókat járva, de lent a földszinti soron, ahol valamikor a kolostor kamrái voltak, a falra van festve fehér ruhában, fülre húzott fehér sapkában a mindenkori szakács testvér. A félhomályban a zsírtól és használattól elpiszkosodott ajtó mellett úgy áll, mint egy másvilágról érkező jelenség.

Ahol a levelezőlapokat, emléktárgyakat árusítják, a rózsafüzérek társaságában likörös üvegek is állnak, kisebbek-nagyobbak telve a kolostor körüli füvekből párolt itallal. Egy kisebbet kérek, de nem tart soká, mert a kocsink közelében a ciprusok alatt már lecsavarjuk az üveg kupakját. No, nem erős, de illatos, s ebben a pillanatban a nyelvünkön át érezteti velünk, amit itt láttunk és átéltünk: az apát mosolygós arcát, a szerzetesek csendes életét, a kolostor békéjét, a környező mezők májusi hangulatát.

AREZZO

Meglepett, hogy Sienából nem is olyan könnyű eljutni Arezzóba, az egyik nagy toszkán városból a másik nagy toszkán városba. Aki kényelmesen akar utazni, az vonatra ül és Sienából felmegy Empolin

át Firenzébe, onnan meg lefelé Arezzóba. Hosszú út. Autón az út ennek a harmada volna. De különös, hogy Siena és Arezzo között nem épült modern autóút. Mikor ezt a helyzetet Sienában elöhoztam, azt mondták nekem: « Mi nem szeretjük egymást, és sohasem szerettük egymást. Nem érdekünk a közeledés ».

Tény az, hogy a két város között napi egyetlen autobuszjárat a közvetlen összeköttetés, és azon is alig néhányan utazunk.

Arezzóban magam is elsörendü müemléknek számító környezetben lakom a kármelita atyák házában. Templomuk, a S. Maria delle Grazie elött tágas, szellös csarnokot épített Benedetto da Maiano. Ilyen környezetet szerettek Fra Angelico meg XV. századi társai az angyali üdvözlet színhelyéül választani.

Bent a tempomban már messziröl rá lehet ismerni a Della Robbiák oltárára. De ez alkalommal Andrea della Robbia fehér márvánnyal dolgozott, csupán az oltárkép köré font gyümölcsökből meg virágokból színes koszorút. Az oltárképet nem ö készítette, de helyette az oltár lapja alá márvány Pietát helyezett az arcát kezébe hajtó Madonnával és Szt. Jánossal. A sírjába szálló Krisztust erötlen, elhanyatló teste különbözteti meg a sírjából kiemelkedö feltámadt Krisztustól.

A Robbia-féle remekmü voltaképpen csak keret egy egyszerünek látszó képhez, mely elsö pillanatra falusi templom oltárán is jó helyen volna. Spinello Aretino müve ez: Madonna della Misericordia, aki-

nek tiszteletére a templom épült. A Madonna kiterjesztett köpenye alá fogja mindazokat, akik hozzá fordulnak. A térden állók között pápától parasztig ott van a XIV. század társadalma.

A városban első utam a S. Francesco felé vezet. A templom nyersen maradt homlokzata első pillanatra nem sokat igér, de belseje gazdag gyűjteménye a múlt századok művészetének. Freskók, feszületek, színes ablakok, oltárképek állítják meg a főoltár felé tartó érdeklődőt.

A világos, fehér falú, egyszerű szerkezetű, franciskánus stílusú templom nem rejtegeti a kincseit, mindent a látogató elé tár.

Piero della Francesca freskóit keresném, de előbb Cimabue feszületét nézem meg, mely párja a Firenzében elpusztult feszületnek. Ugyanaz a Krisztus-arc, ugyanaz az anatómia, ugyanaz az elhajló test. Itt az ágyékkötő más, és a széles háttér díszítése élénkebb színű.

Egyik kápolna falát Lorentino d'Arezzo freskói borítják. Páduai Szt. Antal csodái volnának oda festve. A térdeplő és adoráló szamár testvéren kívül nem ismerem a jelenetek tárgyát, de a megfestés és a rajz csodálatosan lágy, kellemes.

Piero della Francesca 1452-1466 között a szentély három falára tizenkét jelenetben festette meg a szent kereszt történetét. Szövegkönyvül a Legenda Aureát, Voragiumi Jakab nálunk is ismert könyvét használta, de szerencsés anakronizmussal a történetet reneszánsz környezetbe állította.

Ádám halálával kezdődik a sorozat. Az élettől búcsúzó öreg Ádám mellett a meggörnyedt Éva áll (az egyik régi magyar szöveg szerint: « Éva anyánk, a gonosz aggnő »), aki szokatlan jelenség a paradicsomból való kiűzés szép, fiatal Évái után.

Sába királynőjének is része van a kereszt leendő fájának történetében. Finom arcú nő, fatyollal, könnyed koronával a fején. Környezetét a legszebb arezzói lányok közül válogatta össze Piero della Francesca. Kalapot viselő lovászainak befont farkú paripái méltóan egészítik ki a csoportot.

Egy másik jelenetben Sába királynője Salamon királlyal találkozik és elmondja neki álmát a csodálatos fáról. Az udvarhölgyek itt már ruhát váltottak, a királynő is fehérben van. Salamon zsidó rabbiként jelenik meg, fején « sábeszdekli », ami fölött még széles karimájú kalapot is visel. Kiséretében zsidó kalmár típusok.

A fát, amelyből majd a kereszt készül, a zsidók egy kútba dobják. A festő a vastag deszka erezetét emeli ki színben és rajzban, ezzel is jelezve a « főszemély » fontosságát.

A Konstantin győzelmének megfestése alkalmat adott a művésznek, hogy mozgalmas képet tárjon elénk: kopjaerdő, császári zászló, páncélos vitézek, lépkedő, ágaskodó lovak, csillogó vértek töltik ki a teret.

A kereszt megtalálásánál Jeruzsálemnek is szerepelnie kellett. A reneszánsz művész habozás nélkül festi képe hátterébe Arezzo házait. Köszönet neki, hogy nem fantáziájára bízta magát!

Arezzo legeredetibb temploma a Pieve di S. Maria. A román kori idők emléke, de egyetlen a maga nemében; nincs mintája a korabeli építkezésben. Tornyát egy utca elejéről pillantom meg. Extra valami! Emeletenkint párosával ismétlődnek meg oszloppal kétfelé osztott ablakai. Mindvégig ugyanazon a módon negyven ilyen páros ablak tölti ki a tornyot. « Torre delle cento buche », így nevezi a nép az elbűvölő alkotmányt: « százlyukú torony », óriási kolumbárium, galambdúc.

Homlokzata nem kevésbé eredeti: keskeny, felemelkedő fal, melyet a templom tömbje elé húztak. Három emeletén egyre rövidebb hajlású ívek sora tölti ki a teret. Az első sorban még csak tizenhárom az ívek száma, az utolsó sorban harminc.

Ennek a lényegében egyszerű homlokzatnak a látványával nem lehet betelni. A tervezőnek kitűnő fantáziája volt, valóban eredetit alkotott, és pompásat.

A bejárat fölötti ívre egy ismeretlen művész a hónapok szimbolumait véste rá, nem is domborművű, hanem kereken kidomborodó csoportok vagy alakok formájában. Egyike-másika eltér a szokásos ábrázolástól. A január Janus-arcú ember, előre is néz, de még vissza is pillant. A február fortyogó bográcsmellett üldögél. Az augusztus már a hordókat készíti elő a szüretre. A december disznót öl. Az áldozatot épp úgy letérdelik, mint nálunk, s a böllér éppen a kését döfi a sivító állat torkába.

A templom belseje meghökkent az oszlopok méreteivel. Mintha százados tölgyek ihlették volna az építő mestereket.

A főoltár képe Pietro Lorenzetti műve. Sok részből áll: a középen a Madonna a Bambinóval, de van a részletekben angyali üdvözlet is, meg szentek is külön-külön. Az egész inkább ragyogó zománcmunka, mint festmény.

Két szerényen megbúvó márványlapot is találok a falba ágyazva. Lágy, «mézeskalács» mintájú művek a XI. századból. Betlehem az egyik az újszülött fürösztésével, a másik a háromkirályok hódolata. A napkeleti bölcsek, mintha gyermekek volnának, egyazon tartásban állnak a náluk nagyobbra méretezett Gyermek előtt.

A templom oldalában nyüzsög a nép. Itt kezdődik a piac s ebben a szűk utcában állnak a nyulas kofák kezükben két hátsó lábánál fogva az eladni való portéka. A háziasszonyok sorban megemelgetik a nyulat, és aki megtalálja a magáét, az « simpfelni » kezdi a « sovány » állatot. Ezekből a házi nyuszikból készül a hagymán és paradicsomon párolt nyúlragu. Sok munka van vele, hiszen a nyulat meg kell nyúzni, ami körülményesebb, mint a leölt csirkét leforrázni. És hát az olasz « nyúlpörkölt » hol marad a magyar csirkepaprikástól !

A templom apszisza is két gyűrűben sorakozó apró oszlopok sorát jelenti. De az egyik oszlop,

mintha a sudara túlságosan hosszúra sikerült volna, szögletes töréssel van « beerőszakolva » a sorba, kikönyököl belőle. A kőfaragó szeszélye is játszik néha; és erre a darabra három borjúfejet vésett oszlopfőnek a talán jó humorú fiatal mester.

A templom mögötti tér mindig a népé volt. Egyik oldalán faerkélyes házsor, a másik oldalon egyetlen hosszú, loggiás kereskedőház. Kút is van a téren, ami a piacot szokta jelenteni, meg áll még emelvényén a *colonna infame* is, a szégyenoszlop, ahová valamikor a tettenért bűnösök kerültek közszemlére.

Előttem szép homlokzat, nem tudom hirtelen, hogy templom-e vagy más célú épületé. Gót is meg reneszánsz is, de annyira gazdag, túlterhelt díszítésű, mintha spanyolok építették volna. Harangláb emeli még magasabbra a falát meg egy mindentudó óra fényes számlapja is került a szentek, fülkék, csavart oszlopok közé. Nemcsak az időt mutatja, hanem a hold állását meg a nap változásait is egész éven át. — Palazzo della Fraternità dei Laici volna az épület neve. Jótékonykodásra épült luxuspalota. A jámbor társulat alapítása Szt. Ferenc idejére megy vissza.

A szégyenoszlop mögötti üzletházat Giorgio Vasari, az arezzóiak házi építésze tervezte az 1500-as évek második felében. Az épület még mindig az eredeti célt szolgálja. Az ajtók és a két oldalt kirakatnak hagyott ablakok vastag táblákkal záródnak. Ma sem volna olyan könnyű dolog betörni a tizenöt centiméter vastag ajtószárnyakon.

MÉG EGY SÉTA AREZZÓBAN

Sétám ott folytatom, ahol tegnap abbahagytam. Most kezdik nyitni a Vasari-féle üzletház nehéz ajtait. Az épület sarkán aztán megpillantom a táblát is, amelyen az arezzóiak sokoldalú pogártársuk emlékét megörökítik.

Erről a sarokról láthatom a Palazzo Pretorio homlokzatát is. Nem is kellene utánajárnom a palota rendeltetésének, hiszen a falába erősített vagy száz címerpajzs önmagáért beszél. Az újdonság itt talán az, hogy valószínűleg előírás szabályozta a kivitelt. Mind kőbe van faragva, színes majolika nem tarkítja a sort.

Csak egy sarkon kell befordulnom, és Petrarca szülőháza előtt állok. Legalábbis annak tartják. Bizony az oszlopos udvaron kívül nem is emlékeztet az épületben semmi Petrarca századára. Volna benne könyvtár is néhány szemlére kitett darabbal, meg a költő arcképei különféle korokból, de aztán semmi. Nem is élt ő itt, még csak Arezzóban sem. Nyugtalanabb természet volt; nagyobb város élénkebb környezete jelentette számára az életet.

Lámcsak, a ház előtt egy régi kút is van, ma már csak a befedett kávája. De nem ő írt róla, hanem Boccaccio a Dekameron VII. napjának negyedik novellájában. Ez az a bizonyos Fonte Tofano, amely mellett a féltékeny férj kikapós felesége túljárt az ura eszén.

A Petrarca-házzal szemben liget, néhány lépcsőfok vezet fel útjaihoz, padjaihoz. Közepén fehér márvány

emlék. A talapzaton gomolygó embertömegből Petrarca alakja emelkedik ki. Az ismert reverendaszerű köpeny rajta, és szorosan álló sapka a fején. Abban az időben készült, amikor volt pénz pompás emlékművekhez, de a művész szószátyárkodott és pazarolta a márványt.

A park a város magas pontját jelenti. Korlátja mellől szelíd tájra nyílik kilátás: szőlők és távolabb ciprusok közt villák meg szanaszét az Arezzóból kiszorult újabb települések.

Még egy emelkedő után a dómot érem el. Nagy. A XII. században kezdték, s pihenőkkel a XX. századig dolgoztak rajta. Az uralkodó elem benne a gót. A belépéskor az első benyomás is az oszlopnyalábok megpillantása. Izmosak, felszökők, és épek, mintha a minap készültek volna.

A szentély felől három hatalmas hosszú színes ablak áraszt világosságot a hajóba. De a többi ablak is színes, ami ritka eset Toszkánában.

Ha szemünk már megszokta a homályt, a síremlékeket fedezzük fel. Nem szabványosak, a korareneszánsz részletekbe ható ötvösművészete dolgozott rajtuk. Mind mesél, előad valamit jelenetekben. Szeretnők jobban szemügyre venni őket, de a gyenge világításban csak annyit sejtünk, hogy szépek.

Guido Tariati sok részletből álló sírja mellől ismerős arcvonások néznek rám. Freskótöredék, Piero della Francesca Magdolnája. Ráismerek a Della Francesca-arcok közös vonásairól: a nemes fejtartásról, a nagy szemekről meg a dacos, zárt ajkakról.

A hatalmas templomból csak a szentségi kápolnát használják a kultusz céljaira. De ez a kápolna maga is egy másik templommal ér fel. Jutott ide is érték: néhány Della Robbia oltárkép fehér meg színes majolikában. Egyébként a katedrális többi része azoknak marad, akiknek van szemük, és nemcsak azt tartják szépnek, amit az útikönyv ajánl nekik.

A templom rejtett szépségein kívül az is jó hatással van a figyelmes látogatóra, hogy itt minden « tipp-topp ». Sehol egy hiba, törés, rongálás nyoma. Itt a restaurátoroknak nincs semmi dolguk, vagy talán éppen hogy mindig résen vannak.

A dóm magas lépcsőzetéről pompásan rálátok a Priorok-palotájára, nem is kell hozzá közelednem. Várszerű épület nyers kőből építve, zömök tömb csipkézett párkányzattal. Harangláb is van a tetején, s harangjának kondulása minden órát jelez. Éppúgy mint szomszédja, a dóm, ez is makulátlan épület, de csak fényes csigaház belül apró hivatali szobák labirintusával.

A S. Domenico XIII. századi épülete merész, « modern » vonalaival lep meg. Három csíkra bontott homlokzata közül az egyik csík haranglábban folytatódik ferdén lecsapott tetővel, mert az egyik harang nyílása nagyobb, mint a másiké. A homlokzat megmaradó része megismétli az aszimetrikus levágást, s az épületet nagyszabású « betlehemes » házzá teszi.

A templom belseje megrongálódott freskókkal teli terem. Ahogy idővel a vakolat hullott, újabb és

újabb freskók kerültek elő a sima falon. — Nézegetem őket: prédikáló barát, városrészletek nem kivehető csoportok hátteréből, a tizenkét éves Jézus a doktorok között (az egyik írástudó pápai tiarát visel) és ismételten az angyali üdvözlet jelenete, mikor vagy az angyal vagy a Szűz hiányzik a teljes képből.

Spinello Aretino *Annunciazione* képe sértetlen. A helyi művész márványtrónusra ülteti a Szüzet, aki lehajtott fejjel hallgatja az angyal szavait. Az angyalon fehér köpeny apró virágmotívumokkal. Akármelyik hozzáértő hölgy megirigyelhetné a kellemes mintájú nyári szövetet.

A templom másik nagy értéke egy Cimabue-feszület: most is a tőle megszokott Krisztus-arc és az ívben elhajló test a széles, mintás háttér előtt.

Még Arezzo két nagy fiánál kell látogatást tennem. Az egyik Giorgio Vasari, a dinamikus, sok mindenre vállalkozó művész. Házát ő maga festette ki; puha meleg hajlékot akart teremteni magának meg feleségének, de inkább csak donna Nicolosa lakott benne, mert az urát tervei és vállalt munkái mindig másfelé szólították.

Vasari elsősorban a szobák mennyezetét festette tele freskóival, nem feledkezve meg személyes vonatkozásokról sem. A Camera della Fama mennyezetén négy allegorikus alak ábrázolja a művészeteket, melyeket Vasari is művelt: Festészet, Szobrászat, Építészet és Irodalom. — Ez utóbbi éppen minket nem

lephet meg, hiszen nálunk elsősorban a művészekről írt könyve tette az ő nevét ismertté és népszerűvé. — Körben aztán a falon művészek arcképei következnek, akiket a Fáma kedvelt: Michelangelo, Andrea del Sarto, Luca Signorelli, s az arezzói Spinello mellé a saját arcképét is odafestette Vasari, aki bizonyára nem takarékoskodott a szóval, ha alkalom nyílt rá, hogy önmaga értékéről is nyilatkozzék.

Az Apolló-szobában a zene és tánc istene köré a kilenc múzsa képe került, kettő-kettő egymás mellé. Az utolsó csoportban hárman vannak. Ezek közül egynek modellje a saját felesége volt. Az ötlet kedves, s a férj részéről érthető: és ha a kép hű, akkor Nicolosa Bacci nagyon szép nő volt.

A műteremnek szánt szobában egy különös ablakot vagy nyitott ajtót látok. A valóságban nincs ott sem ajtó, sem ablak, hanem Vasari a szoba kertre nézö ablakát festette a falra az ablak melletti köpadkával együtt. A festett ablak előtt a padkán a művész felesége ül és könyvből olvas.

Arezzo jeles fiai közé tartozik Maecenas is, Augustus barátja és Vergilius meg Horatius pártfogója. — Maecenas szülőházát a mai Arezzóban mutogatni nagy merészség volna, de az arezzóiak úgy segítettek a hiányon, hogy róla nevezték el az archeológiai múzeumukat, aminek a római amfiteátrum zónájában találtak helyet a Frati Olivetani néven ismert szerzetesek egykori kolostorában.

Az amfiteátrum köveit régen széthordták építkezésre, ma csak a porond körüli folyosó koszorúja

veszi körül a térséget, melyen selymes fű nő. Az első kaszálás szénája kazlakba rakva áll még a réten.

A múzeum az egykori nézőtér egy részére építve követi a színház ívben hajló vonalát. Egyébként az épület belseje ma is cella rendszerű sok apró ajtóval.

A gyűjtemény látogatása annak ajánlható, aki apróságokból tudja felépíteni a múltat, az etruszkokét meg a rómaiakét. Ez a két elem uralkodik a múzeumban, mely a háborús időkkel járó rablásoknak is ki volt téve.

Az egyik szekrényben remek csiszolású és változatos formájú játékkockákat látok (pl. rombusz alakú oldalakkal). Közelükben valamelyik halott koporsójából előkerült arany babérkoszorú van kiterítve egyenesben. Arany násfa másutt, mely fiatal nő ruhájának dísze volt. — Márvány leányfej darabja: csak a haja fésülése maradt meg «mintának». Copfot viselt a leányka, mint a bubifrizura előtt a mi leányaink.

Egy sötét márványból faragott női fejet nézegetek el sokáig. Nagyszerű képmás lehetett a maga idejében, tulajdonosa nem mondhatta, hogy nem hasonlít rá. Mondhatnám, tatár arc: erős arccsontok, nagy száj, lapos orr, de a szemei nagyok, kinyíltak. Hajviselete szolid, házias. Olyasféle, amit ma láthatunk a piacon kispolgári nők fején.

Egy római úr feje sovány hivatalnok arc. Ezzel a száraz arckifejezéssel a helyi múzeum őre is lehetne, akinek nincs sok dolga, s mellékese se lehet sok a havi járandósága megtetézésére.

A nők azonban az ókorban is nők voltak. Ime, egy etruszk szarkofág oldalsó falán egy nő még halálában is toalettjét végzi: ruháját, haját, arcát gondozza.

SANSEPOLCRO

A 900-as évek elején, talán 934-ben két zarándok ereklyéket hozott a jeruzsálemi szent sírból, s itt a Tiberishez közel kápolnát épített az őrzésükre. Később város keletkezett a helyen, mely címeréül a sírjából kiemelkedő Krisztus alakját választotta, s nevét is a szent sírról vette: Borgo S. Sepolcro, amiből később az egyszerűbb Sansepolcro lett. — Az ereklyék veszendőbe mentek régen, de a város nyomatékot akart adni eredetének és nevének, s ezért 1463-ban megbízta Piero della Francesca idevalósi művészt, hogy a Palazzo Comunale nagyterme falára fesse meg a feltámadt Üdvözítő alakját. A művész eleget tett földiei kívánságának s művével a reneszánsz kivételes értékű darabját hagyta ránk, melynek ötszáz év óta csodájára járnak.

Engem is a festmény látása hozott Sansepolcróba.

Szép májusi napon könnyű kirándulásnak szántam a sansepolcrói utat, gondtalannak, amikor járni sem kell sokat, hiszen Sansepolcróban Piero della Francesca képén kívül nincs egyéb látnivaló. Nem történt ott soha semmi. Úgy gondoltam, még a szemem sem kell nyitva tartanom útközben.

De aztán maga az út is kezdett érdekelni, mert erdős, hegyes-völgyes tájakon kanyarogtunk. Anghia-

ri helységnél pedig legszívesebben megállítottam volna az autobuszt, hogy élvezzem a szokatlan képet. Völgytől hegytetőig sűrűn épültek ott egymás mellett és fölött a házak. A fecskefészekszerű hajlékok fekete ablakszemmel néznek a síkságra. Az egyik templom kerek apszisza, hogy biztosan megálljon, vagy huszonöt méterre ereszkedik alá alapot keresve.

Hegytetőkről is lenézünk a lapályra. A fák úgy vannak rajtuk pettyszerűen szétrakosgatva, ahogy a korareneszánsz festői szokták a természeti hátteret jelezni szentjeik történetei mögött.

Egy útmutató tábla három kilométer távolságra jelzi Caprese községet, Michelangelo szülőfaluját. Dehát most a cél Sansepolcro!

A városka peremén kis park szélén szállok le az autobuszról. Háborús emlék vonja magára a figyelmem, szokatlan, meghökkentő. Már látom a felírást is: Minden háború halottainak. — Lócsontváz hátán lovagol a páncélsisakos Halál, hatalmas kasza a kezében, és letipor férfit, nőt, gyermeket, fiatalt, aggastyánt. Mögötte fa, egyik ágán akasztott ember holtteste lóg. A lovas előtt élettől duzzadó nő, ölében gyermeke, jobbján galamb. Ő a béke, az otthon képviselője. De a lovas tekintete már rajta, ő lesz a következő áldozat.

A szobor sötétszürke, szemcsés kőből van faragva. Ijesztő, mint a középkori « halál diadalma » képek.

Másfél órám van még a képtár megnyitásáig, fordulok egyet a városban.

Megtalálom az egykori városházát, mely a képtár szerepét tölti be. Körülötte nagyobb épületek, a dóm az újabb városháza és a Prefettura épülete. Neki is jutott vagy huszonöt címer, amint ez már dukál valamirevaló toszkán városban.

A dómba csak úgy találomra megyek be, de lámcsak, mindjárt látok egy XV. századi feszületet, amelyen a Megváltó főpapi ruhában idősebb emberként van megfeszítve; s kedvvel nézegetek két zománcos terrakotta szobrot. Szt. Benedekre ismerek az egyikben, a másik Szt. Romuald apát. Megjelenésük más, mint a gyakran már sablonosnak tetsző Della Robbia-szobroké.

Járom az utcákat. Sansepolcro csendes város száz-kétszáz éves jókarban tartott házakkal. Köből rakott toronyházakat is látok ötöt-hatot. Ezek már nagyobb múltról beszélnek.

Az utcákon a tiszta kisváros minden kedvességével találkozom. Vannak sikátorok is, és ívek a házak között. De ezek az utcák is naposak, ritkán borítanak homályt a kis közökre az erősebben kiugró ereszek. Az öregebb házak fehérek, sárgák, friss festés, meszelés rajtuk. Tiroli kisváros is lehetne Sansepolcro, de hiányoznak a közelből a magasabb hegyek és a patakok állandóan mormoló vize.

Téren kis park vadgesztenyefákkal, padokkal. Közepén Piero della Francesca fehér márványszobra: paletta a kezében, ihlet az arcán, nehéz ünneplő köntös a vállán. — Olyan ez mind együtt, mintha nálunk Benczur Gyulát palettával, festőhöz szabott

állásban és díszmagyarban állították volna ki a Városligetben.

A térről nyíló utcák egyike az ő nevét viseli. Itt volna a szülőháza? Nem találom.

Pontosan tíz órakor nyitja a város embere a képtár ajtaját, és beléphetek az egykori tanácsterembe, melynek szemben levő falán van a *Feltámadás*. Nem nagy kép, szalon falán is lehetne, ha nem « robbantaná » szét dinamizmusával a házat.

Krisztus vállán rózsaszín köpeny van átvetve, bal lábával a sír szélére lép, jobbjában keresztes zászló, melynek rúdjára könnyedén rátámaszkodik. Ránk néz; arca nem a hagyományos Krisztus-arc, mely mit sem tud már a kiállott szenvedésekről. Ezen az arcon rajta van, hogy küzdött, szenvedett, és most győzedelmes. Ajka kissé dacos, erős, nagy szeme minket keres. — A háttér sivár, még csak hajnalodik, a táj nem köt le semmivel. Itt Krisztus alakja a fontos. Magának foglal le minket tekintete, testtartása, ruhájának kellemes színe.

A kép alján az alvó őrök, négyen, az arezzói helyőrség emberei más-más színű ruhában. Akinek az arca felénk fordul, az maga a festő volna.

A csoporton végigszalad a szemünk, s aztán ismét a Krisztus alakján állapodik meg. A sansepolcrói *Risurrezione* is azok közé a képek közé tartozik, melyeket nem lehet megunni és velük betelni: erő árad belőle.

Egy házaspár is lépett be velem együtt a terembe. Leültek a kép elé és tíz percig nézték. Majd felkeltek és kimentek, a többi képre ügyet sem vetettek.

Már az autobuszban ülök, mikor eszembe jut, hogy elfelejtettem valamit a városban megkérdezni. Tudják-e Sansepolcróban, hogy a kettős könyvvitel feltalálója, Luca del Borgo is a város szülötte? Neki még több tisztelője lehetne itt, mint Della Francescának, ha ezt a « találmányt » is számon tartanák. Hiszen Itáliában minden valamirevaló hivatalnok akár banknál, akár más vállalatnál vagy kisebb cégnél *ragioniere*-nek, könyvelőnek szólíttatja magát.

CORTONA

Arezzótól Cortonáig községeken át vezet az út. Nem is nagyon nézegetek ki az autobusz ablakán, de az egyik helység hősi emlékműve mégis feltűnik. Az első világháborúbeli katona kilép, baljával földre csúsztatott fegyverét tartja, és jobbjának mutatóujján a Győzelem istenasszonya lebeg szárnyait szétterjesztve, mint a lepke szokta, mikor valahová letelepszik. A helybeli polgár bizonyára meg is tudja magyarázni, hogy mit jelent az a különös szitakötő a katona ujjahegyén, hiszen minden olasz született mitológiai és művészeti szakértő.

Megérkezünk Cortona alá. Már a városban volnánk, de az óvárosig még három kilométer szerpentin út vár ránk.

Arezzói barátaim tréfásan mondták, hogy Cortonában minden út felfelé tart, éspedig meredeken. Hát néha lefelé is kell haladni, de az bizonyos, hogy aki Cortonában lakik, annak meg kell barátkoznia a lejtőkkel és meredekekkel, még akkor is, ha autója van, mert kocsival nem lehet eljutni mindenhová.

Nézem is a végtelen lépcsőket, melyek a főútvonalból indulnak le vagy fel a házak alatt vagy keskeny sikátorokba szorítva. Ilyen utcanevet is látok: Vicolo della Notte. — Éjszaka út. Ugyan mi lehet az elnevezés eredete?

Gyógyszertár cégtábláján akad meg a szemem. Nyolc nyelven írja ki a szót, hogy « gyógyszertár »: olaszul, angolul, franciául, németül, spanyolul, oroszul, japánul és arabul. Ebben a patikában nyolc nyelven lehet fájdalomcsillapítót kérni. A tulajdonos levantei arab. El is hiszem, hogy többé-kevésbé beszéli mindezeket a nyelveket. A földközi-tengeri arab kereskedők komolyabb tanulás nélkül is elsajátítanak nyelveket. Az más kérdés, hogy a patikus a vevőközönségén mennyiben gyakorolhatja nyelvi tudását.

A város három fontosabb tere egymásba kapcsolódik. Végigmegyek rajtuk. A kicsi, de loggiákkal áttört falú Palazzo del Popolo jelenti az egyik teret, a Palazzo Casali címerekkel teletűzdelt falára tekinthetek fel a második téren, és végül a dóm előtti tér korlátjánál állapodom meg.

Alattam völgy és széles, hullámzó síkság, s ahol állok az maga a magas várfal. Ezen az oldalon olyan

a város fekvése, hogy várfal nélkül sem vehette volna be az ellenség.

A dóm terén egy lélek sem jár, csak éppen az vetődik ide, akit az imádság hoz errefelé. No, ilyet csak egyet látok az üres katedrálisban.

A dóm múzeumában is magam vagyok Fra Angelico *Angyali üdvözlet*-e előtt. Ennek a képnek nem is a szerény Szűz a főalakja, hanem az arannyal beszegett meggypiros ruhájú angyal. Még a szárnyára is jutott böven az aranyból. Az oszlopos tornác meg a zöld pázsit itt is jól beleillik a fraangelicói színskálába.

Egész sor Luca Signorelli-kép előtt állhatok meg. Hát hogyne ! Signorelli a város szülötte. Egy « Levétel a keresztről » képviseli itt elsősorban a művészetét. Ünnepi köntösben állnak vagy térdelnek Krisztus körül barátai. Ruháik kissé kemény redőket vetnek. Krisztus testén az izmok erősen megrajzolva. A holttest melle, gyomra, a lábszárcsontok orvosi anatómiai vizsgadarabok lehetnének.

A jelenet előterében egy kalapács hever, szeget is lehet vele húzni. A kalapács típusa 1523 óta nem változott.

A múzeum sarka mellől egy utcácska elejére láthatok le. Rózsáskert után apró, régi házak következnek az erős lejtőn. Egy néni lépked rajta lassan fölfelé. Én is letérek az útra, Via del Gesù a neve. — Mintha Herculaneumban járnék: téglából meg kövekből sok habarccsal összerakosgatott falak és a járda fölé kiugró zárt szoba-balkonok. Egy ma már nem létező építkezési mód.

Városkapuhoz jutok és kilépek rajta. A bástya fala fűvel benőve, a magasból apró szemű házak néznek le. Látom a dóm oldalfalát is, az is a várfalra épült. Tábla figyelmeztet, hogy az egykori etruszk város falai mellett járok. Látom is a ciklopszi köveket, melyekre a későbbi várfal rátámaszkodik. A tömbök közeiben sárga virágú gyom nő, mintha el akarná választani őket az apróbb daraboktól, melyeket a középkorban építettek be a falakba.

Az Accademia Etrusca múzeumába csupán egyetlen tárgy csalogat be: az etruszk « csillár ». A tizenhat ágú bronzlámpás ott függ a nagyterem üvegszekrényében. Nem más, mint egy bronz tányér vagy korong, melynek peremén tizenhat csészében égett az olajmécses egyszerre. A korong alsó, látható részének közepét medúzafő tölti ki. Az olajtartók pedig emberi vagy démoni figurákat ábrázolnak. A darab pompás dísze lehetett valamelyik etruszk villának.

Cortonát a patinás házak, a lejtős utcák és a nagyszerű kilátás jellemzik. Egyszerre lehet mind a háromban része annak, aki cortonai Szt. Margit bazilikájához sétál fel a város fölötti magaslatra. Az egy kilométeres lejtő nem mindennapi vállalkozás, de megéri.

A város szívéből indul ki az út egy házat kettészelő ív alól, és mindjárt erős emelkedésbe kezd. Sikló pályájának is megfelelne a lejtő. Ezen az úton nincsenek paloták, a házakat meghagyták úgy, ahogy évszázadokkal ezelőtt voltak.

Pihenőnek a Szt. Ferenc temploma jelentkezik. Kapuja bélletét három keskeny, felül ívben görbülő márványoszlop alkotja. Mint korallfüzér piroslik a három csík a nyers, szürke kövön.

A ki-kitáruló kilátásból sejthetem, hogy mennyire jutottam felfelé a véget nem érő hegyoldalon.

Ismét templomhomlokzathoz érkezem. Ez Szt. Kristóf kápolnája a XIII. századból. Keskeny homlokzata haranglábbal van megtoldva. A szél meg a víz már kihordta kövei közül a vakolatot. Csoda, hogy a két harang súlya meg mozgása nem dönti le a bizonytalanul álló keskeny építményt.

Egy kapun át kiléphetek a városfalakon túlra. Tíz-tizenöt méter magasak itt a falak, pedig aligha volt remélhető, hogy innen érje támadás a régi Cortonát.

Ezután már csak gyalogösvényen, penitenciázó zarándokoknak való úton járok. Fás liget van körülöttem, s minden jel arra mutat, hogy közel vagyok a szentélyhez. A déli harangszó is megkondul. A hang közelről jön, csak még nem láthatom a tornyot vagy a bazilika homlokzatát.

Felérek a nagy térre, mely a templom előtt van. A homlokzatra vetek egy pillantást. A bazilika a múlt században épült. Az építész megtett minden tőle telhetőt, csak éppen saját gondolata nem volt. Márványt meg követ használt, román meg gót elemek szerint épített. Még rózsát is vágott a homlokzatba, mely így azután a maga egészében emlékeztet egy kicsit a pisai meg a sienai dóm homlokzatára, sőt az orvietoiéra is.

Tovább időzöm a tér korlátjánál az alattam hullámzó zöld vidéket nézve.

A templom belseje is gazdag, de csak olyan, amilyenek a száz évvel ezelőtt épült búcsújáróhelyek szoktak lenni. Az azonban bizonyos, hogy a cortonaiak igyekeznek megbecsülni házi szentjüket és pátrónájukat. A XIII. században élt ferencrendi apáca, akinek épségben maradt teste üvegkoporsóban fekszik a főoltár magasán, egyazon században élt a mi Szt. Margitunkkal. — A bazilikában nem kereshetek kincseket, de hosszan elnézem a feszületet, amely előtt a szent imádkozni szokott, és amely a kor felfogása szerint — mint annyi más esetben itt Itáliában — beszélt is hozzá.

A porladozó famunka mögé bíborbrokát szövetet feszítettek. A Krisztus félrebillent feje megdöbbentő hatású és magábaszállásra, bírálat nélküli szemléletre int. Arca sima, vércsíkok futnak rajta végig, szemei zártak, ajka kissé nyitott. Bajuszára ma azt mondanók, hogy « stuccolt ».

Visszatérőben Szt. Margit útját választom. Egy újabban felállított kálvária stációi kisérik ezt a gondozott lejtőt. A stáció képei mozaikmunkák. Jók. Nem bizánci módon arany háttérrel, de a színes kövek közé arany szemcsék vannak szétrakosgatva; csillogásuk kisugárzik, fényt ad a szürke tónusú képeknek.

Mire leérek a városba, az autobusz már vár rám. Még egy pillantás a vidékre. A távolból a Trasimenu-

si-tó is ide látszik, csak egy öble. Az már nem Toszkána, s a megcsillanó víztükör eszembe juttatja, hogy utam végére értem. — Holnap indulás vissza Román át Nápolyba.

BÚCSÚ ÉS ÚTRAVALÓ

Én a fenti sorokkal befejeztem a könyvemet, de amikor a nyomdász elvégezte a tördelés munkáját, rámutatott az utolsó oldalra jutott három és fél sornyi szövegre, és azt mondta: Ez így nem szép. Nem lehetne még valamit ide tenni úgy konfektnek, ráadásnak? — Hát miért ne lehetne! — mondtam.

Otthon elővettem a *Proverbi Toscani* — Toszkán közmondások c. nemrég megjelent könyvet s mindjárt az első szöveget kiírtam belőle emléknek, csemegének. A könyv szerzője is ízelítőnek szánta a toszkán népi bölcsesség bemutatására. Íme:

Óvakodj a beteg orvostól, a rögeszmék megszállottjaitól, a hajthatatlan embertől, az elkeseredett asszonytól, a kutyától, mely nem ugat, az embertől, aki nem beszél; attól, aki naponta két misét hallgat, aki pénzre játszik, aki tolvajokkal trafikál; óvakodj az új kocsmától, a megvénült rímától, az éjszakába nyúló vitáktól, az orvosi konziliumoktól, a patikus számlájától, az ügyvédek meg közjegyzők satöbbijétől, az uzsorás irodájától, a feleséged könnyeitől, a kereskedők esküdözéseitől, a házi tolvajtól, a régi ellenségtől, a visszafogadott szolgától, a nép dühétől, a lótól, mely megbotlik, a nagyurak haragjától, a

szenvedélyes játékostól; óvakodj vitába szállni a hatalmasokkal.

De vannak a toszkánoknak rövidebbre fogott tanácsaik is. Pl. ami a földi létet illeti: *Jobb egy kicsit disznószagúnak lenni, mint a szegénységtől büzleni.* Egy másik: *Jó volna először öregnek lenni, s csak azután fiatalként élni.* Vagy: *Aki fiatalon nem csinált bolondságokat, majd vénségére fog megzöldülni.* — S a halálunk? Hát az se legyen akármilyen: *Légy rajta, hogy a halál* é l v e *találjon!*

TARTALOM

Bevezető 7
Észak és dél 9
Firenze: a város szíve 11
A Palazzo Vecchio körül 18
Uffizi 23
Bargello 29
Santa Croce 35
Firenze come era 41
A mennyország festője 46
Rabszolgák 51
Bezárt paradicsom 53
A Mediciek negyedében 57
Firenze gyomra 64
S. Maria Novella 68
Séta a belvárosban 73
Pitti 76
Arnón innen, Arnón túl 82
Carmine: Cappella Brancacci 87
A város dombos oldalán: S. Miniato . . . 92
Fiesole 97
Ravennai kitérő 102
Vallombrosa 113
Alverna 116
Pratóban is jártam 121
Pistoia 126
Az egyik Pisa 131
A másik Pisa 138
Torre del Lago Puccini 145

Lucca 148
Ahol Leonardo da Vinci született 154
Certaldo 158
Siena: Il Campo 163
Siena: Dóm 169
Siena: városszéli séta 174
Siena: Szent Katalin emléke 179
San Gimignano 184
Maremma 190
Volterra 195
A pienzai út 201
Monte Oliveto Maggiore 206
Arezzo 210
Még egy séta Arezzóban 217
Sansepolcro 223
Cortona 227
Búcsú és útravaló 233

A szerző művei:

Nápolyi séták, 1961
Róma, 1963
Spanyolországi napló, 1965
Szicília még mindig szép, 1969
Toszkána útjain, 1970